

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

ЗАПОРОЖЕЦЬ АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

УДК 343.541:343.211

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ
НАСИЛЬСТВО**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А. А. Запорожець

Науковий керівник:

Пономаренко Юрій Анатолійович,
доктор юридичних наук, доцент

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Запорожець А. А. Кримінальна відповідальність за сексуальне насильство. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2025.

Дисертація є чи не найновішим в Україні теоретико-правовим науковим дослідженням, що присвячене кримінальній відповідальності за сексуальне насильство. Актуальність теми зумовлена тим, що суспільні та міжнародно-правові зміни, зокрема прийняття Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, покладають на державу обов'язок їх урахування у сфері захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини. Це обумовлює актуальність проблематики кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, що породжує низку питань, пов'язаних як з елементами складу кримінального правопорушення, так і зі встановленням і призначенням покарання за цей злочин, а також звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання за сексуальне насильство та застосуванням інших заходів кримінально-правового характеру. Численні зміни до статей КК України, що передбачають відповідальність за посягання на сексуальну свободу й сексуальну недоторканість, призвели до ускладнення в розумінні елементів складу сексуального насильства, а також потягли за собою такі негативні наслідки, як наявність колізій і прогалин. Таким чином, постала необхідність концептуального дослідження цього складу кримінального правопорушення, а також нового погляду на елементи його складу й питання, пов'язані з кримінально-правовими засобами за його вчинення.

З метою всеосяжного дослідження кримінальної відповідальності за сексуальне насильство у роботі досліджено всі ознаки кожного елемента складу злочину сексуального насильства, подано їх визначення та охарактеризовано їх зміст. Кримінально-правові засоби було розглянуто і проаналізовано у співвідношенні до сексуального насильства як кримінального правопорушення. Проведено вичерпне дослідження та зроблено теоретично обґрунтовані висновки щодо караності та призначення покарання, питань застосування звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання за сексуальне насильство та інших заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили досліджуване кримінальне правопорушення.

Проаналізовано низку міжнародно-правових актів, які регулюють відносини у сфері захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості. Весь їх обсяг поділено на дві групи: 1) засоби міжнародно-правового захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості в мирний час; 2) засоби міжнародно-правового захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості у воєнний час. Ґрунтовне вивчення останніх дало автору змогу виокремити ознаки та надати свої пропозиції щодо втілення їх у національному законодавстві.

Доведено, що сексуальне насильство має досить поширений характер і у мирний час існування держав, але у воєнний час такий вид злочину стає зброєю в руках ворога, і потерпілі особи потребують особливого захисту як на національному рівні, так і на міжнародно-правовому рівні.

Крім того, досліджено питання елементів складу сексуального насильства як кримінального правопорушення за статтею 153 КК України. Склад кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею, опрацьовано як у його власному змісті, так і у співвідношенні з текстом проєкту нового Кримінального кодексу України, розробленого робочою групою з питань розвитку кримінального права. У межах дослідження структури елементів складу кримінального правопорушення обрано підхід, за

яким їх досліджують у такій послідовності: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона.

Розкрито зміст і основні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України. Розглянуто прояв у нього ознак, що притаманні загальному суб'єкту, до того ж розкрито питання про можливу наявність у нього додаткової ознаки, яка б свідчила, що він є спеціальним. Розвинуто ідею, що кримінально каране сексуальне насильство може бути вчинене виключно фізичною особою, однак кримінально-правові засоби можуть бути покладені і на юридичну особу у виняткових випадках. Доведено, що така особа повинна бути осудною; у випадках, коли фізичний чи психічний стан впливає на осудність, це потрібно враховувати під час кваліфікації. Окреслено вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за досліджуване кримінальне правопорушення, встановлено співвідношення суб'єкта з віком особи, що є потерпілою від цього кримінального правопорушення. Також охарактеризовано кожен ознаку спеціального суб'єкта, утвореного на підґрунті кожного окремо дослідженого кваліфікованого складу цього кримінального правопорушення.

У роботі розглянуто об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, встановлено, що ними є суспільні відносини, які забезпечують реалізацію особою його права на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість. Доведено, що більш точним і всеосяжним є термін «сексуальне насильство» на противагу існуючому в теорії кримінального права «статеве насильство».

Окрему увагу приділено потерпілій особі. Визначено, що характеристика потерпілої особи впливає на кваліфікацію. Виокремлено ознаки й дано поняття кожній такій характеристиці.

Особливу увагу приділено об'єктивній стороні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України. Установлено, що із законодавчого визначення сексуального насильства можна вивести дві

ознаки об'єктивної сторони, а саме суспільно небезпечне діяння та спосіб його вчинення. Розуміючи юридичну конструкцію складу об'єктивної сторони як діяння та спосіб, зроблено висновок про формальний склад такого злочину. Окреслено дві обов'язкові (невід'ємні) складові суспільно небезпечного діяння в цьому кримінальному правопорушенні. Надано класифікацію допоміжних засобів вчинення таких насильницьких дій сексуального характеру. Розглянуто проблему суперечностей різновидів діянь сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи. Запропоновано дефініції сексуального характеру таких суспільно небезпечних дій, окреслено межі «добровільної згоди». Як логічне обґрунтування не пов'язаності сексуального насильства з проникненням при визначенні діяння злочинним визначено межі проникнення в тіло потерпілої особи. Зосереджено увагу на відмежуванні сексуального насильства за вищезазначеними складовими від інших правопорушень, зокрема від правомірної суспільно не шкідливої поведінки, зґвалтування, хуліганства за статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, хуліганства за статтею 296 КК України. Охарактеризовано насильницький спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння. У ході проведеного дослідження проаналізовано 80 складів кримінальних правопорушень, у яких законодавець передбачив насильницький спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння. Такий обсяг дослідження дав змогу виокремити всі способи, якими може бути вчинено кримінальне правопорушення сексуальне насильство. Крім того, було обґрунтовано встановлення причинно-наслідкового зв'язку у випадках, передбачених частиною 5 статті 153 КК України. За результатами такого дослідження сформульовано висновок про необхідність додання примітки з трактуванням тяжких наслідків у контексті частини 5 статті 153 КК України.

У межах дослідження складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, проведено також дослідження суб'єктивної сторони. Установлено, що досліджуване діяння (його основний

склад і кваліфікований) вчиняється з прямим умислом, за якого особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинити. У випадках матеріального складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 5 статті 153 КК України, можливе й необережне ставлення до його суспільно необережного наслідку. Детально розкрито суб'єктивну сторону кваліфікованого складу. Доведено, що мотив і мета під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, не є обов'язковими ознаками.

Окремо досліджено кримінально-правові засоби за вчинення кримінального правопорушення сексуального насильства. Так, надано характеристику караності та призначенню покарання за такий злочин і проведено порівняльне дослідження, зокрема стосовно покарань як за чинним КК України, так і за проектом КК України, та кількості вироків суду за статтею 153 КК України. Розглянуто питання звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання за злочин сексуального насильства. У ході дослідження також охарактеризовано інші заходи кримінально-правового характеру.

У дисертації сформульовано теоретичні положення та висновки, що їх може бути використано в науково-дослідній роботі для подальшого розроблення теоретичних і прикладних проблем.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, доктрина кримінального права, кримінальне правопорушення, кримінальний закон, кримінальне право, сексуальне насильство, сексуальна свобода, сексуальна недоторканність, Стамбульська конвенція, покарання, призначення покарання, склад кримінального правопорушення, кваліфікація, насильство, права людини.

ANNOTATION

A. A. Zaporozhets. Criminal responsibility for sexual violence. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law» in the field of knowledge 08 «Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2025.

The dissertation is one of the first in Ukraine theoretical and legal complex scientific research devoted to criminal responsibility for sexual violence. The relevance of the topic is due to the social and international legal transformations, in particular the approval of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse and Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence put the responsibility of taking them into account in the protection of sexual freedom and sexual inviolability on the state. It raises the issue of criminal liability for sexual violence, which gives rise to a number of questions related to the elements of a criminal offense, the establishment and imposition of punishment for this crime, as well as exemption from criminal liability or punishment for sexual violence and the application of other criminal law measures. Numerous amendments to the articles of the Criminal Code of Ukraine providing for liability for encroachment on sexual freedom and sexual inviolability have led to a violation of the integrity and systematic understanding of the elements of the crime of sexual violence, and have also resulted in such negative consequences as conflicts and gaps. Thus, there is a necessity for a conceptual research of this criminal offense, as well as a new look at the elements of its composition and issues related to criminal law penalties for its commission.

With the aim of a comprehensive study of criminal responsibility for sexual violence, the author examines all the features of each element of the crime of sexual violence and provides their definitions and characterizes their content. Criminal legal instruments were considered and analyzed in relation to sexual violence as a criminal offense. The research is complete and thorough conclusions are drawn regarding punishability and sentencing, the issue of exemption from criminal liability or punishment for sexual violence and other criminal law measures in relation to the criminal offense under study.

It analyzes a number of international legal acts regulating relations in the field of protection of sexual freedom and sexual inviolability. Their entire scope is divided into 2 groups: 1) international legal protection of sexual freedom and sexual inviolability in peacetime; 2) international legal protection of sexual freedom and sexual inviolability in the period of wartime. A deeper study of them allowed the author to identify their features and provide his comments.

However, in wartime, this type of crime becomes a weapon in the hands of the enemy, and victims need special protection both at the national and international legal levels.

Furthermore, the author examines the elements of sexual violence as a criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine. In addition, the author analyzes the composition of the criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine in relation to its theoretical and legal aspects, and uses the text of the draft new Criminal Code of Ukraine worked out by the working group on the development of criminal law. In the course of researching the structure of the elements of a criminal offense, the author has chosen the approach whereby they are studied in the following sequence: subject, object, subjective side, objective side.

Within the framework of this work, the author examines the content and main features of the subject of a criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine. In addition, the author examines the characteristics of a general subject, and also addresses the issue of the possible presence of an additional characteristic that would indicate that it is a special subject. The author elaborates on the idea that criminalized sexual violence can be committed exclusively by an individual, but criminal law instruments may also be imposed on a legal entity in exceptional cases. It is proved that such a person must be sane, and in cases where the physical or mental condition affects sanity, this should be taken into account during the qualification process. Author outlines the age from which criminal liability for the criminal offense under study may arise. Moreover, the author provides a description of each feature of a special subject formed on the basis of

each separately studied qualified corpus delicti of this criminal offense.

In addition, the article examines the object of the criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine and its three signs. It is proved that the term “sexual” violence is more accurate and comprehensive, as opposed to the “sexual” violence existing in the theory of criminal law.

Special attention is paid to the victim. It is determined that the characteristics of the victim affect the qualification. The article identifies the features and defines the concept of each such characteristic.

Particular attention is paid to the objective side of the criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine. Outlined are five mandatory (integral) components of a socially dangerous act in this criminal offense. A Classification of auxiliary means of committing such violent acts of a sexual nature is provided. Author establishes that the legislative definition of the criminal offense of sexual violence can be used to derive two features of the objective side, namely, a socially dangerous act and a method of its commission. Given the legal construction of the objective side as an act and a method, the author concludes that this crime has a formal composition. Also, the author considers the problem of contradictions in the types of sexual acts not involving penetration into the body of another person. Author proposes definitions of “sexual nature” of such socially dangerous acts. Moreover, the limits of “voluntary consent” are outlined. In order to logically justify that sexual violence is not related to penetration when determining an act as a criminal offense, the author defines the limits of penetration into the body of the victim. Attention is focused on distinguishing sexual violence by the above components from other offenses, in particular, from lawful socially harmless behavior, hooliganism under Article 173 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, hooliganism under Article 296 of the Criminal Code of Ukraine, and rape. Thus, the author characterizes the violent method of committing a socially dangerous act. In the course of the study, 80 corpus delicti of criminal offenses in which the legislator has provided for a violent method of committing a socially dangerous act are analyzed. Such a scope of

research made it possible to identify all the ways in which the criminal offense of sexual violence can be committed. In addition, the study substantiated the establishment of a causal link with part 5 of Article 153 of the Criminal Code of Ukraine. Based on the conclusions of this study, the author formulated the need to add a Note with the interpretation of grave consequences in the context of part 5 of Article 153 of the Criminal Code of Ukraine.

In the framework of the study of the criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine, the author examines the subjective side of this criminal offense. It considers the expression of all types of guilt, both intent and negligence, and features of both intellectual and volitional guilt. The Author elaborates on the subjective side of each specially qualified corpus delicti. It is proved that the motive and goal in the commission of a criminal offense under Article 153 of the Criminal Code of Ukraine are neither mandatory nor optional features.

Separately, the author examines the criminal legal remedies for the criminal offense of sexual violence. Thus, the author characterizes the punishability and sentencing for such a crime and conducts a comparative study, in particular, with regard to the punishments under both the current CC of Ukraine and the Draft CC of Ukraine and the number of court verdicts under Article 153 of the CC of Ukraine. It considers the issue of exemption from criminal liability or punishment for such a crime as sexual violence. The research also characterizes other criminal law measures.

Finally, the research formulates theoretical positions and conclusions that can be used in research work for further development of both theoretical and applied problems.

Keywords: criminal responsibility, criminal law, criminal doctrine, criminal offence, sexual violence, sexual freedom, sexual inviolability, the Istanbul Convention, punishment, sentencing, corpus delicti, qualification, violence, gender-based violence, human rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дослідження:

1. Запорожець А. А. Геноцидальне зґвалтування як форма сексуального насильства під час збройного конфлікту. *Наукові перспективи*. 2023. № 10 (40). С. 581–589. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-581-589](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-581-589).
2. Korotiuk O., Bogdanov R., Filchakova Yu., Zaporozhets A., Yesaulenko P., Ablamska V. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. *Revista Jurídica*. 2024. Vol. 1, No. 77. P. 823–834. DOI: <https://doi.org/10.26668/revistajur.2316-753X.v1i77.6867>.
3. Запорожець А. Потерпіла особа від сексуального насильства, передбаченого статтею 153 КК України. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 10 (10). С. 83–90. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)-83-90](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10)-83-90).
4. Запорожець А. А. Повторність як кваліфікуюча ознака сексуального насильства. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1071–1077. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1071-1077](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1071-1077).
5. Запорожець А. А. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за сексуальне насильство. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 1 (31). С. 461–470. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-461-470](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-461-470).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Запорожець А. А. Порівняльна характеристика сексуального насильства (ст. 153 КК України) та дій сексуального характеру (ст. 4.6.3 Проекту КК України). *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 20–23 жовт. 2021 р.). Харків : Право, 2022. С. 91–93. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/osoblyva-chastyna->

kk_2022.pdf.

7. Запорожець А. А. Акти РБ ООН як джерело міжнародного захисту особи від сексуального насильства під час збройного конфлікту. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 214–222. URL: https://ivpz.kh.ua/wcontent/uploads/2023/06/Конф_Кримінально_правові_відповіді_Пономаренко_2022.pdf.
8. Запорожець А. Акти РБ ООН як джерело міжнародного кримінального права. *Джерела права в наукових юридичних дослідженнях* : тези доп. другого аспірант. круглого столу за курсом «Форми (джерела) права» (м. Харків, 17 черв. 2022 р.). Харків, 2022. С. 30–34. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19489>.
9. Запорожець А. А. «Сексуальність» як кримінально-правова категорія: лінгвістичні труднощі. *Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискурсі сучасності і майбуття (до 100-річчя від дня народження)* : матеріали мемор. конф. (м. Харків, 27 груд. 2022 р.). Харків : Право, 2023. С. 103–105.
URL:
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19960/1/Bazhanov_100.pdf.
10. Запорожець А. А. Геноцидальне зґвалтування як форма сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. *Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування* : зб. ст. та доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 листоп. 2023 р.). 2023. С. 121–124. URL: <https://ua-experts.org/wp-content/uploads/2024/02/9-11-23-Збірка-статей-заходу-soft.pdf>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
---------------------------------------	----------

ВСТУП	5
--------------------	----------

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ

ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО.....	14
---	-----------

1.1. Вступні зауваження	14
-------------------------------	----

1.2. Міжнародно-правовий захист сексуальної свободи та сексуальної недоторканості в мирний час	18
---	----

1.3. Міжнародно-правовий захист сексуальної свободи та сексуальної недоторканості у воєнний час.....	40
---	----

Висновки до розділу 1	66
-----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. СКЛАД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 153

КК УКРАЇНИ.....	67
------------------------	-----------

2.1. Вступні зауваження	67
-------------------------------	----

2.2. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України	70
--	----

2.3. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України	84
---	----

2.4. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України	103
---	-----

2.5. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України	125
--	-----

Висновки до розділу 2.....	137
----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ	
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	144
3.1. Вступні зауваження	144
3.2. Звільнення від кримінальної відповідальності за сексуальне насильство	146
3.3. Покарання та його застосування за сексуальне насильство	155
3.4. Інші кримінально-правові засоби за сексуальне насильство	180
Висновки до розділу 3	184
 ВИСНОВКИ.....	187
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	196
ДОДАТКИ	239

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Директива 2011/93/ЄС – Директива 2011/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу із сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, яка замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/ЈНА

Директива 2012/29/ЄС – Директива Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/ЈНА

Директива 2024/1385 – Директива Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року з питань протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству 2024/1385

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Загальна декларація – Загальна декларація прав людини

Ланцаротська конвенція – Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства

МКС – Міжнародний кримінальний суд

Пакт – Пакт про економічні, соціальні і культурні права

проект КК України – текст проекту нового Кримінального кодексу України, розроблений робочою групою з питань розвитку кримінального права

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

СК України – Сімейний кодекс України

СНПК – сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

Стамбульська конвенція – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами

GREVIO – Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, експертна група з протидії насильству проти жінок та домашньому насильству

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Історія показує, що з розвитком суспільства на право чималий вплив мають глобалізаційні процеси у світі. Саме вони викликають соціально-правові зміни, що їх зобов'язані враховувати і законотворці, і науковці. Статтею 3 Загальної декларації прав людини закріплено право кожної людини на життя, свободу й особисту недоторканність. Останніми міжнародно-правовими актами у сфері захисту особистої недоторканності, зокрема її складової сексуальної свободи та сексуальної недоторканості, стали Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) та Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації (CETS № 201) (далі – Ланцаротська конвенція).

Наша держава є суб'єктом міжнародного права і має міжнародно-правові зобов'язання, які, зокрема, обумовлені як Стамбульською, так і Ланцаротською конвенцією. Саме на виконання взятих Україною на себе зобов'язань КК України було доповнено новим складом злочину, втіленого у статті 153 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за сексуальне насильство. Якщо раніше цією статтею було передбачено притягнення до відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, яке часто було поєднане з невагінальним проникненням у тіло іншої людини, то від 11 вересня 2019 р., коли з'явився новий склад кримінального правопорушення – сексуальне насильство, будь-які насильницькі дії сексуального характеру, які не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи, підлягають кримінальній відповідальності.

Протягом тривалого часу цей склад злочину досліджували криміналісти та фахівці в інших галузях права на теоретичному й емпіричному рівнях як складник зґвалтування чи як насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, або як хуліганство.

Зокрема, у науці кримінального права загальні або окремі питання, пов'язані з дослідженням кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, досліджували О. В. Агафонов, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, А. С. Бахаєва, В. І. Борисов, Р. В. Борисенко, Л. П. Брич, П. А. Воробей, В. О. Глушков, О. О. Гоноченко, Б. В. Даніельбек, Л. В. Дорош, О. О. Дудоров, Н. А. Жерж, Р. Є. Затона, О. М. Ігнатов, А. М. Каменєв, О. О. Кваша, С. Г. Киренко, Т. В. Кондратова, М. Й. Коржанський, А. В. Кулаков, Т. Д. Лисько, Г. Я. Мартинишин, М. І. Мельник, П. П. Михайленко, Т. О. Михайліченко, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, Т. А. Павленко, М. І. Панов, О. Ю. Петечел, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, І. О. Топольськова, Ю. І. Усманов, О. М. Фатєєв, М. І. Хавронюк, О. В. Харитонova, А. П. Шеремет, І. Є. Шеховцов та інші науковці. Однак навіть у роботах вищенаведених науковців ще не вичерпано все коло наукової проблематики з обраної теми та не всі проблемні питання щодо елементів складу кримінального правопорушення за сексуальне насильство повністю розкрито, а деякі з них ще не були й поставлені. З огляду на це критичного осмислення потребує проблематика кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, передбачене статтею 153 КК України.

Викладене зумовило необхідність ґрунтовного науково-правового дослідження проблем кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, що обумовлює актуальність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959).

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 23 листопада 2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета роботи – отримати нові науково обґрунтовані результати вивчення підстав кримінальної відповідальності за сексуальне насильство за чинним КК України, розробити і сформулювати пропозиції щодо удосконалення як чинної статті 153 КК України, так і проєкту КК України в цій частині, а також рекомендації для правозастосовної практики у сучасних умовах. Відповідно до мети дослідження окреслено такі основні завдання:

- 1) охарактеризувати міжнародно-правові підходи до кримінально-правової охорони сексуальної свободи та сексуальної недоторканості;
- 2) окреслити систему міжнародних норм, спрямованих на кримінально-правову охорону сексуальної свободи та сексуальної недоторканості, а також місце в цій системі положень про захист сексуальної свободи та сексуальної недоторканості у мирний час;
- 3) дослідити систему міжнародних норм, спрямованих на кримінально-правову охорону сексуальної свободи та сексуальної недоторканості, та місце в цій системі положень про захист сексуальної свободи та сексуальної недоторканості в воєнний час;
- 4) розкрити питання суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України;
- 5) установити зміст і обсяг понять сексуальної свободи та сексуальної недоторканості як об'єкта злочину, передбаченого статтею 153 КК України;
- 6) описати структуру й ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України;
- 7) проаналізувати структуру й ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України;
- 8) визначити межі караності кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України;
- 9) розкрити призначення покарання за кримінальне правопорушення, передбачене статтею 153 КК України;
- 10) охарактеризувати питання звільнення від кримінальної

відповідальності чи покарання за сексуальне насильство, передбачене статтею 153 КК України;

11) встановити зміст і обсяг інших кримінально-правових засобів за сексуальне насильство, передбачене статтею 153 КК України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають із приводу кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, передбачене статтею 153 КК України.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за сексуальне насильство.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження є система загальних і спеціальних методів пізнання. З урахуванням предмета й структури дисертація виконана на основі таких загальнонаукових методів пізнання: діалектичний метод дослідження правових явищ (підрозділи 1.1, 3.1), у межах якого реалізовано діяльнісний підхід до вивчення законодавства; аналізу та синтезу (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2–2.4, 3.3–3.5) під час визначення змісту суб'єкта, об'єкта, об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, виявлення проблем і колізій, що можуть виникати під час правозастосування та надання пропозицій стосовно їх вирішення; системно-структурний метод, метод системного аналізу та метод логічних класифікацій (підрозділи 2.3, 2.4) використовувалися для внутрішнього структурування й систематизації ознак об'єктивної і суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України; порівняльно-правовий метод (підрозділи 1.2, 1.3) допоміг проаналізувати питання міжнародно-правового захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості як у мирний, так і у воєнний час; загальнологічні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення) застосовувалися при опрацюванні нормативних джерел у всіх підрозділах дисертації; логіко-догматичний метод дослідження (підрозділи 2.1–2.4, 3.3–3.5) був використаний під час тлумачення термінів, під час установлення всіх елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею

153 КК України, і окреслення кримінально-правових засобів за вчинення дій сексуального характеру, а також при формулюванні визначень юридичних понять і рекомендацій щодо вдосконалення статті 153 КК України.

Нормативною базою роботи є Конституція України, міжнародні договори, положення українського кримінального законодавства, а також норми цивільного, сімейного, адміністративного законодавства України тощо.

Теоретичним підґрунтям дисертації є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі загальної теорії права, кримінального, цивільного, сімейного, адміністративного права, що стосуються проблематики дослідження.

У контексті специфіки складу кримінального правопорушення його емпіричну базу становило вивчення не безпосередньої практики застосування норм кримінального права, а статистичних даних. Зокрема було опрацьовано усі статистичні звіти з аналізу здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду та здійснення правосуддя при розгляді кримінальних проваджень у 2018 – 2024 роках.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у тому, що у роботі досліджено питання кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, передбачене статтею 153 КК України. До найбільш вагомих результатів, які відображають наукову новизну дисертації та виносяться на захист, належать такі положення.

Уперше:

- сформульовано й обґрунтовано концептуальний підхід до визначення віку суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, і на цій підставі доведено правильність законодавчого рішення про встановлення цього віку на рівні 14 років;

- здійснено класифікацію насильницьких дій сексуального характеру за допоміжними засобами їх вчинення, виокремлено як контактне, так і безконтактне вчинення діяння, передбаченого статтею 153 КК України,

окреслено межі проникнення в тіло іншої людини, що має значення для кваліфікації цього діяння і відмежування його від зґвалтування та інших суміжних кримінальних правопорушень;

- доведено необхідність заміни в понятійному апараті кримінально-правового поняття «статеве» поняттям «сексуальне», оскільки останнє охоплює не лише фізіологічні, а й психологічні, соціальні та інші аспекти;

- обґрунтовано необхідність доповнити ч. 2 ст. 153 КК України такою кваліфікуючою обставиною сексуального насильства, як вчинення його щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку або щодо особи, яка перебуває у службовій чи іншій залежності від винного;

- доведено, що при загальній обґрунтованості ступеня суворості санкцій, установлених у всіх частинах статті 153 КК України, висунуто необхідність виключення із санкції ч. 6 ст. 153 КК України покарання у виді довічного позбавлення волі;

удосконалено:

- підходи до розуміння безпосереднього об'єкта сексуального насильства, зокрема виділено в ньому додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт, яким визнаються суспільні відносини, що забезпечують охорону волі, честі і гідності особи, її здоров'я та життя;

- зміст ознаки повторності однорідних кримінальних правопорушень при вчиненні сексуального насильства, шляхом охоплення нею також і таких кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок) і 156-1 (домагання дитини для сексуальних цілей) КК України;

- теоретичне знання про перелік та характеристики ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України; є ознаки, що пов'язані з соціальним (родинними та іншими близькими зв'язками) або кримінально-правовим (вчинення кримінального правопорушення повторно) статусом особи;

- кримінально-правове розуміння права на сексуальну свободу або сексуальну недоторканість як невід’ємних і необмежуваних складових права на особисту свободу і недоторканність;

- розуміння безпосереднього об’єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, як суспільних відносин, в яких реалізується право особи на сексуальну свободу чи сексуальну недоторканість; уточнене місце цього об’єкта в системі родових об’єктів;

- розуміння ознак потерпілої особи від кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, як загальних (вік, стать, психологічний та фізичний стан), так і спеціальних, які зазначені у частинах 2, 3, 4 і 6 статті 153 КК України;

набули подальшого розвитку:

- учення про міжнародно-правові чинники, що обумовлюють криміналізацію і пеналізацію діянь у національному кримінальному праві, зокрема у частині відповідальності за посягання на сексуальну свободу та недоторканість;

- теоретичні знання про перелік і види способів, якими може бути вчинене сексуальне насильство, їх вплив на кваліфікацію кримінального правопорушення за статтею 153 КК України;

- теоретичні положення змісту умислу як ознаки суб’єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, і в результаті показане відмежування за цією ознакою від суміжних кримінальних правопорушень;

- правила визначення караності кримінальних правопорушень в аспекті встановлення санкцій та застосування покарання за вчинення насильницьких дій сексуального характеру як за чинним КК України, так і проєктом нового КК України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано дисетанткою самостійно. Сформульовані наукові ідеї, висновки та пропозиції носять цілком завершений самостійний характер. У єдиній науковій праці,

опублікованій у співавторстві (Korotiuk O., Bogdanov R., Filchakova Yu., Zaporozhets A., Yesaulenko P., Ablamska V. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. *Revista Jurídica Unicritiba*. 2024. Vol. 1, No. 77. Pp. 823–834), мій особистий внесок такий. Я ретельно опрацювала погляди та концепції вітчизняних та зарубіжних науковців, які давали визначення поняття насильства. На підставі цих досліджень виокремила загальні ознаки насильства. Також охарактеризувала окремі питання історичного становлення правового регулювання у сфері насильницьких кримінальних правопорушень.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в ході дослідження положення, висновки та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення теоретичних питань, пов’язаних із злочинами проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості; у законотворчості – при подальшому вдосконаленні кримінального законодавства України; у правозастосовній сфері – для підвищення якості застосування статті 153 КК України; у навчальному процесі – під час розроблення відповідних розділів підручників чи навчально-методичних посібників, написання науково-практичних коментарів до КК України, а також у науково-дослідній роботі студентів і аспірантів з Особливої частини кримінального права; у практичній діяльності слідчо-судових органів – як матеріал для кримінально-правової кваліфікації злочинів проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості та індивідуалізації покарання за вчинення кримінально караного сексуального насильства.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації були обговорені на засіданнях кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також на 5 наукових заходах, а саме: на міжнародній науковій конференції *«Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст»* (м. Харків, 20–

23 жовтня 2021 р.); на міжнародній науковій конференції *«Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану»* (м. Харків, 5 травня 2022 р.); на круглому столі за курсом *«Форми (джерела) права» «Джерела права в наукових юридичних дослідженнях»* (м. Харків, 17 червня 2022 р.); на меморіальній конференції *«Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискурсі сучасності і майбуття (до 100-річчя від дня народження)»* (м. Харків, 27 грудня 2022 р.); на міжнародній науково-практичній конференції *«Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування»* (м. Київ, 9 листопада 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що містять 12 підрозділів, а також із висновків, списку використаних джерел (364 найменування) і 2 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок, з яких 196 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО

1.1. Вступні зауваження

Свобода людини у всіх її проявах, включно зі свободою особистою, інтелектуальною, психологічною, фізичною, сексуальною та ін., є однією з найважливіших сучасних цінностей. У деяких філософсько-правових ученнях найвищою соціальною цінністю є саме свобода. Як стверджує В. В. Речицький, нації і народи відносно легко жертвують життям індивідів для збереження свого суверенітету, політичної свободи і територіальної цілісності. Політично незріла, «інфантильна» нація може протягом певного часу не розрізняти цінностей свободи, з одного боку, і життя людини – з іншого [216, с. 246]. На противагу цьому про справді важливе політично «досвідчені» народи легко звітують собі, а саме що це є свобода.

Свобода для права є цінністю, яка перебуває та існує незалежно від нього, але в колі його захисту. Тож охорона свободи людини є однією з основоположних засад правового регулювання. Особа повинна не просто знати, що вона володіє свободою, а й чітко уявляти її міру, яка є оптимальною в сучасній правовій рамці.

Частиною цінності свободи є особиста недоторканність. Саме ця засада знайшла своє відображення в міжнародно-правових актах. Зокрема, у статті 3 Загальної декларації прав людини 1948 р. [97] встановлено, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Крім того, у статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [155] передбачено, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Нарешті, у частині 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [112] проголошується, що кожен має право на свободу й особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури,

встановленої законом.

Водночас право на свободу й особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах і в порядку, які чітко визначені в законі [101].

Право на сексуальну свободу та сексуальну недоторканність людини хоч і знаходиться в межах вищезазначеного права, водночас є унікальною її складовою. На відміну від інших складових воно не може бути обмеженим загалом. Сексуальну свободу можна обмежити в її прояві до інших осіб, однак не у володінні нею. Сексуальна недоторканність не може бути обмежена загалом.

Так, Н. М. Опольська виокремлює два підходи до визначення обмежень прав і свобод людини: як сукупності сформованих на підставі наявних у суспільстві соціальних цінностей, критеріїв та орієнтирів, які є звуженням обсягу або змісту конкретних прав і свобод шляхом установлення просторових меж, тимчасових меж, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів і як установлених міжнародним правом і національним законодавством меж реалізації прав і свобод, які «виражаються у заборонах, призупиненнях, обов'язках, що відповідають вимогам законності, доцільності і співмірності цілі, для забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства і держави» [167, с. 43].

Навіть право на життя, яке належить до найважливіших цінностей та є невід'ємним і покладає на державу позитивний обов'язок зробити все для того, щоб людське життя перебувало у безпеці, може бути обмеженим [172]. Зокрема, до моменту прийняття Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, 1983 р. [208] на теренах Європи допускалась смертна кара. Однак цей акт передбачив виняток, зокрема за статтею 2 держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або неминучої загрози війни; таке покарання застосовується тільки у випадках, передбачених законом, і згідно з його положеннями. Держава повідомляє

Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього закону. Майже через 20 років світ спромігся прийняти безкомпромісний Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин [209]. Саме цей акт містить статтю 2 «Заборона відступу від зобов'язань». Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції. Адже в сучасному правовому світі такому покаранню немає місця.

Однак є умови відступу від абсолютності права на життя, зокрема не вважається порушенням статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Вочевидь існують і інші винятки із заборони позбавляти людину життя.

Однак не існує жодних винятків із права на статеву свободу та статеву недоторканість ні на національному, ні на наднаціональному рівні. Таке право є точно абсолютним і повинне мати найвищий державний захист.

Збройні конфлікти характеризуються найпоширенішим вчиненням насильницьких злочинів. Особливо війна є періодом, коли посягання на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість набувають своїх найжорстокіших форм і найбільшого поширення [179].

Гендерно зумовлене насильство, вчинене щодо будь-якого гендеру, який напряду чи опосередковано пов'язаний з конфліктом, у формі сексуального насильства певної тяжкості має свій термін – це «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» (далі – СНПК).

СНПК є найбільш широким терміном та всеосяжною формою порушення права на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість на території держави, яка перебуває у збройному конфлікті. Зазнають несприятливих наслідків від СНПК найчастіше найбільш уразливі та незахищені верстви суспільства. Одним із критеріїв, за якими вирізняють

найбільш уразливі категорії, є гендерна ознака [271].

Мирне населення, яке не бере активної участі у збройному конфлікті, потрапляє у слабе становище і стає потерпілим. Адже комбатанти країни-ворога досить часто перебувають в агресивному стані, алкогольному або/та наркотичному сп'янінні, сексуальній нестриманості, їх виховують із ненавистю до іншої країни, об'єктивізації жінок, що виражається в геноцидальній меті такого сексуального насильства. Це все та низка інших факторів у жодному разі не виправдовує дії цих злочинців, лише погіршує їх правове становище.

Їх мета – залякування населення, приниження, демонстрація сили й влади, домінування і тероризування населення, ворожі комбатанти вчиняють жорстокі форми СНПК, зокрема й публічно на очах у родичів, сусідів, інших військових тощо. Вчинення відкрито й привселюдно сексуального насильства ворогом демонструє їх готовність до застосування максимально жорстких методів і в подальших своїх діяннях.

Таким чином, з'являються нові виклики й у правовій площині, на які держава повинна вчасно реагувати й відповідним чином трансформувати законодавство. Зважаючи на всі вищезазначені фактори, як на державному, так і на наддержавному рівні в синергії спільного бажання протидії СНПК необхідно створити низку заходів превенції та покарання.

Загалом, СНПК охоплює цілу низку кримінальних правопорушень, які включають і сексуальне насильство у редакції статті 153 КК України. Саме дослідження останнього і є метою цієї роботи. Таким чином, СНПК – більш широке явище, частиною якого є сексуальне насильство, на виконання вимог міжнародно-правових актів законодавцем передбачене у статті 153 КК України. Водночас важливо підкреслити, що у межах СНПК розглядаються різні форми сексуального насильства, які можуть проявлятися у різних контекстах збройного конфлікту, однак у цій роботі зосередимося саме на кримінально-правовому аспекті, конкретизованому у статті 153 КК України, як складовій національного законодавчого підходу до протидії сексуальному

насилльству у воєнний час.

Отже, сексуальна свобода та сексуальна недоторканість є настільки значимим і цінним благом людини, що вирізняється не тільки з-поміж інших благ, але й навіть з-поміж інших складових особистої свободи та недоторканості. Саме тому вона вимагає не тільки особливої охорони, але й особливого регулювання на міжнародно-правовому рівні.

О. В. Харитонova у своїй роботі слушно стверджує, що завдяки зібраній кількості інформації для документування всіх складників окремих злочинів докази сексуального насильства як національного кримінального злочину або міжнародного злочину посилюються у разі, якщо вони можуть продемонструвати, що окремі інциденти є елементом певного патерну злочину, тобто існують численні пов'язані інциденти зі спільними ознаками. Це дозволяє довести, що ці діяння є частиною єдиного магістрального курсу на вчинення таких порушень [272]. З огляду на це міжнародно-правове регулювання в цій сфері існує як для випадків мирного, так і для воєнного часу.

Тому в подальшому в підрозділі 1.2 цієї роботи буде розкрито міжнародно-правове регулювання захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості в мирний час, а в підрозділі 1.3 – міжнародно-правове регулювання захисту сексуальної свободи та сексуальної недоторканості у воєнний час.

1.2. Міжнародно-правовий захист сексуальної свободи та сексуальної недоторканості в мирний час

Статтею 1 Загальної декларації прав людини (далі – Загальна декларація), прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. [97], проголошується вільність і рівність усіх людей у своїй гідності та правах від народження. Всі люди наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства. Згідно зі статтею 2 Загальної декларації кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені

цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Відповідно до статті 12 Загальної декларації ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Вищезазначені норми дають підстави стверджувати про те, що право на свободу та недоторканність, невід'ємною частиною яких є сексуальна свобода і сексуальна недоторканість, співіснують з іншими фундаментальними правами людини та формують основу, на якій будується гармонійне існування суспільства. Усі права людини є універсальними, неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними.

Сексуальна свобода та сексуальна недоторканість перебувають під захистом Загальної декларації, виходячи з цілісного її сприйняття та спираючись на загальні положення.

Наступним актом, що опосередковано захищає право на сексуальну свободу і сексуальну недоторканість зокрема, є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [156] (далі – Пакт). Так, за частиною 2 статті 2 Пакту держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини. Згідно зі статтею 3 Пакту держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті. У статті 5 Пакту проголошується, що ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися

будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті.

Пакт не передбачив сексуальну свободу ні як самостійне благо, ні в межах більш загального явища. Водночас уміщені в ньому положення про добровільність згоди на шлюб і особливості охорони права матері та дитини вже були передвісником подальшого формування нормативної основи захисту сексуальної свободи кожного суб'єкта.

Таким чином, у Пакті окреслено зобов'язання держави щодо забезпечення права на сексуальну свободу і сексуальну недоторканість у частині захисту від будь-якої дискримінації, проголошено та гарантовано рівність для чоловіків і жінок у своїх правах, до того ж установлено, що жодна держава чи особа не має права чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, і констатовано недопущення примушування або обмежень із боку будь-кого із членів сім'ї чи батьками або особами, що їх замінюють, стосовно дітей.

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [155] у статті 3 гарантоване рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті. У статтях 7 та 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права встановлено заборону катування чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, виключно з неможливістю перебування особи в підневільному стані.

Відповідно до положень статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію, це гарантовано статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Такі гарантії дають підстави стверджувати, що захист статевої свободи та статевої недоторканості досягається за рахунок заборони обмеження будь-яких прав і свобод за ознакою гендеру, забезпечують лише добровільність і свободу вибору у шлюбних відносинах, захист свободи особи через вказівку на заборону тримання в підневільному стані, що гарантує особисту недоторканність.

Вищезазначені акти задають напрями діяльності й утворюють законодавче підґрунтя діяльності міжнародного співтовариства у сфері захисту прав людини. Вони заклали фундамент для подальшого розвитку як механізмів захисту, так і правових ідей про необхідність захисту саме права на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість.

Подальший розвиток і вдосконалення система гарантій прав людини, зокрема щодо права на статеву свободу і статеву недоторканість, отримала в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [111]. Цей міжнародно-правовий акт у сфері прав людини вкотре проголошує рівність за ознакою статі, встановлює універсальні стандарти захисту саме прав жінок і ставить за мету їх досягнення. Зокрема, саме цей документ уперше містить норми щодо зобов'язання держав удосконалити національне законодавство з метою недопущення дискримінації як у політичному, так і в соціальному житті.

Так, у Загальних рекомендаціях № 12: Насильство над жінками, ухвалених у 1989 р. Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок, було закликано держави-учасниці включати в їхні доповіді Комітету інформацію про закони, спрямовані проти всіх форм насильства в повсякденному житті (статеве насильство, насильство в сім'ї, сексуальні домагання на роботі тощо) та інші вжиті заходи з викорінення цього насильства [98, с. 12-1].

У Загальній рекомендації № 27 щодо літніх жінок і захисту їхніх прав людини, ухваленій Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок у 2008 р., проголошено, що держави-учасниці зобов'язані ліквідувати негативні стереотипи і змінити соціальні та культурні моделі поведінки, які

згубно впливають на літніх жінок і жінок з інвалідністю, для скорочення масштабів фізичного, сексуального, психологічного, словесного та економічного насильства, якого вони зазнають [98, с. 21-1–27-11].

Загалом Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок прийнято 37 рекомендацій, які покладають на держав-учасниць правові зобов'язання забезпечити повагу, захист і реалізацію прав людини жінок у різних сферах, зокрема й щодо недопущення порушень права на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість [98]. Саме цей Комітет ще з 70-х років наголосив на обов'язку держав забезпечити захист жінок і дівчат, боротися з дискримінацією останніх, не допускати порушення їх сексуальної автономії.

Також Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року, Україна приєдналась до неї у 1987 році), проголошує визнання рівних і невід'ємних прав усіх членів людської спільноти як основу свободи, справедливості й загального миру. Відповідно до пункту 18 Загального коментаря № 2 Комітету проти катувань держава несе відповідальність, зокрема за неприйняття заходів безпеки щодо запобігання насильству за ґендерною ознакою, включаючи зґвалтування, побутове насильство, покалічення жіночих статевих органів та торгівлю людьми. Також у пункті 20 Загального коментаря № 2 Комітету проти катувань наголошено, що дискримінаційне застосування психологічного або фізичного насильства чи жорстокого поводження є важливим чинником у визначенні того, чи можна кваліфікувати те чи інше діяння як тортури, а у пункті 25 Комітет визнає важливе значення адаптації концепції моніторингу з метою запобігання тортурам та жорстокому поводженню в ситуаціях, коли насильство здійснюється приватними особами [295].

Виходячи із вищезазначених приписів, сексуальне насильство розглядається як одна з найжорстокіших форм катувань, що може вчинятися різними способами, однак воно не повинно залишатись безкарним. І тому обов'язок держав не лише реагувати на такі кримінальні правопорушення, а й

розробити і застосовувати ефективні запобіжні механізми щодо проявів такого насильства.

Свій подальший розвиток захист права на сексуальну свободу і недоторканість знайшов у резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1993 р. № 48/104, якою була проголошена Декларація про викорінення насильства стосовно жінок [299]. Саме в цій Декларації вперше надано визначення гендерно зумовленого насильства, а саме у статті 1 вказано, що насильство стосовно жінок – це будь-який акт насильства, вчинений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, статевої або психологічної шкоди чи страждань жінкам, а також погроза вчинення таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як у громадському, так і в приватному житті. Окрім того, цим нормативно-правовим актом уперше виокремлено насильство стосовно жінок, яке вчинене за ознакою статі, і наголошено на захисті сексуальної недоторканості жінок. Загалом саме цей акт був уперше спрямований на викорінення будь-якої форми насильства, що пов'язана зі сферою сексуальної свободи особи.

Окрім актів ООН, відомі додаткові доповіді та звіти Спеціальних представників Генерального секретаря ООН з певних питань. Так, наприклад у доповіді Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок і дівчат у 2023 році була Рим ас-Салем, вона розглядає гендерно зумовлене насильство як причину та наслідок проституції, визначаючи її як систему насильства над жінками та дівчатами, яка перетворює їх на «товар». Серед іншого, доповідачка виділяє легалізацію проституції та надання жінкам державних гарантій та прав на рівні трудового законодавства [314].

Ще однією помітною доповіддю, на мій погляд, є доповідь у 2023 році Спеціальної доповідачки з питань торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, Шівон Маллаллі. Вона виокремлює сексуальне насильство та контроль над сексуальністю особи як одну з форм експлуатації, з якою стикаються жертви торгівлі людьми, особливо жінки та діти. Доповідачка підкреслює необхідність посилення як заходів попередження торгівлі

людьми, так і доступ осіб до правосуддя та засобів реабілітації [315].

Щодо сексуального насильства над дітьми, то варто звернутись до доповіді Спеціальної доповідачки з питань торгівлі дітьми, їх сексуальної експлуатації та сексуальної наруги над ними, якою у 2024 році була Мами Фатіма Сингхатех. Вона розглядає проблему контролю над сексуальною експлуатацією дітей у Філіппінах. Доповідачка підкреслює важливість взаємодії державних органів із приватними компаніями для встановлення контролю над онлайн-ресурсами для виявлення та видалення контенту, що містить ознаки сексуальної експлуатації дітей. Також Мами Фатіма Сингхатех вважає за необхідне облаштування більшої кількості реабілітаційних центрів для жертв і покращення рівня обізнаності та доказування правоохоронних органів [316].

Загалом аналіз зазначених доповідей свідчить, що сексуальне насильство є не лише особистою трагедією жертви, а й системною проблемою міжнародного рівня, що вимагає активного реагування держав та міжвідомчої взаємодії між ними. Висновки із доповідей спеціальних доповідачів ООН розширюють усвідомлення необхідності підвищувати рівень реабілітації потерпілих осіб, правового захисту у галузях трудового, кримінального та адміністративного права. Адже замовчування проблем та ігнорування трагедій лише поглиблюють проблему й погіршують становище потерпілих.

З розвитком громадянського суспільства було розроблено новий акт, який стоїть на захисті особистої свободи та недоторканості жінки.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [114] (далі – Стамбульська конвенція) є найбільш прогресивним актом, головна мета якого – превенція та зупинення насильства стосовно жінок. Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції розкриває не тільки мету її прийняття, детальне витлумачення не лише змісту кожної статті основної конвенції, а й обґрунтування очікуваних наслідків від сторін. У доповіді надано необхідні

поради щодо подальшої діяльності держави після ратифікації Стамбульської конвенції, приміром, указано на необхідність узгодження дій між всіма органами та установами всередині держави задля ефективної реалізації положень конвенції [317].

У преамбулі Стамбульської конвенції наголошено, що держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію, визнають із серйозним занепокоєнням те, що жінки й дівчата часто піддаються тяжким формам насильства, як-от: домашньому насильству, сексуальним домаганням, зґвалтуванню, примусовому шлюбові, злочинам, учиненим в ім'я так званої «честі», та каліцтву геніталій, що становить тяжке порушення прав людини стосовно жінок і дівчат і є головною перешкодою для досягнення рівності між жінками та чоловіками, та визнають триваючі порушення прав людини під час збройних конфліктів, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі поширеного або систематичного зґвалтування та сексуального насильства, а також можливість збільшення насильства за гендерною ознакою як під час конфліктів, так і після них.

Так, у пункті «а» статті 3 Стамбульської конвенції чітко надано визначення «насильства стосовно жінок» – воно розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті.

Відповідно до частини 1 статті 36 Стамбульської конвенції сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки: а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з

особою; с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

Тобто держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали Стамбульську конвенцію, зобов'язані надавати захист особам від будь-якого порушення їх сексуальної свободи. У частині 2 статті 36 Стамбульської конвенції окреслено поняття згоди та якою вона повинна бути, а саме згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин.

Стамбульською конвенцією навіть підкреслено окремо захист від сексуального домагання в його розширеній формі, а не лише щодо такого діяння на робочому місці, коли потерпіла особа й суб'єкт правопорушення перебувають у відносинах підпорядкування. Відповідно до статті 40 сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякуваного, ворожого, принизливого або образливого середовища, підлягала кримінальній або іншій юридичній санкції.

До того ж уперше було зобов'язано держав-учасниць криміналізувати сталкінг (переслідування), а саме у статті 34 Стамбульської конвенції встановлено, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку, було криміналізовано. Такий вид насильства існує в Україні, і від нього потерпає кожна десята жінка [84]. Саме тому його криміналізація була не лише міжнародним зобов'язанням, а й необхідністю.

Окрім покладення обов'язків на сторін, Стамбульська конвенція також передбачає механізм моніторингу виконання положень конвенції, зокрема експертною групою з протидії насильству проти жінок та домашньому

насилюству (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, далі – GREVIO). Так, у статтях 66–67 Стамбульської конвенції визначено основи функціонування такого моніторингового органу. Основні його функції – це здійснення моніторингу, аналіз звітів від сторін, моніторингові візити, підготовка оцінних звітів та надання рекомендацій сторонам за їх результатами. Загалом висновки GREVIO мають вагу та вплив не тільки на країни зсередини, а й на міжнародній політичній арені здатні впливати на державу з метою дотримання вимог Стамбульської конвенції.

Як слушно зауважує О. В. Харитонova, GREVIO акцентує увагу на тому, що робота з постраждалими від сексуального насильства і вдосконалення системи протидії сексуальним кримінальним правопорушенням вимагає експертизи з дуже складних питань, таких як поведінка жертв, спричинена травматичними психологічними реакціями. Саме тому ідея Стамбульської конвенції, і, телеологічно, тих змін, які вона привносить у національну правову систему, полягає в тому, щоб реалізувати концепцію «стверджувальної згоди» [318].

Таким чином Стамбульська конвенція є відображенням цінностей європейської системи захисту прав людини. Європейський суд з прав людини неодноразово посилався на її норми. Саме цей акт привертає увагу до проблеми насильства стосовно жінок.

Окрім вищезазначених актів, варто також звернутись до обов'язкової для країн-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [112] практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Рішення цього Суду мають в обов'язковому порядку враховуватись на національному рівні всіма гілками влади. У контексті цієї роботи варто звернути увагу на справу VUČKOVIĆ v. CROATIA (ВУЧКОВІЧ проти Хорватії). Обставини цієї справи пов'язані з тим, що потерпіла написала заяву на колегу по роботі, звинувативши його в сексуальному насильстві, вчиненому під час чергування на швидкій. Заявниця стверджувала, що в одну з нічних змін її колега М. П., зачинивши кімнату, почав знімати з себе одяг та

силоміць знімати одяг з потерпілої й хапати її за шию. Лише після криків потерпілої про втрату свідомості, нападник зупинився та почав погрожувати їй звільненням, якщо вона комусь про це розповість. Розслідування було розпочато, після допиту М. П. та свідків нападник визнав, що все робив «просто заради розваги і жарту», і часом торкався стегон та сідниць потерпілої. Під час судового розгляду місцевими судами відбулась неспівмірна зміна вироку з десятимісячного тюремного ув'язнення, на громадські роботи після того, як М. П. було визнано винним у скоєнні сексуального насильства. ЄСПЛ у своєму рішенні висловив занепокоєння тим, що такий підхід місцевих судів до злочину, який мав повторний характер сексуального насильства, може свідчити про певну поблажливість під час призначення покарання за насильство стосовно жінок, замість того, щоб донести до суспільства чіткий сигнал, що насильство щодо жінок не може толеруватися [319].

Наступною важливою справою є *М. С. v. BULGARIA* (М. С. проти Болгарії). Обставини цієї справи мали місце, коли потерпілій було 14 років та вона зазнала двох випадків зґвалтування. Заявниця звернулась до правоохоронних органів, однак розслідування було проведено неякісно і справу було закрито прокуратурою. ЄСПЛ у своєму рішенні вперше висловив позицію, що держава має позитивні зобов'язання до виконання вимог статей 3 та 8 Європейської конвенції з захисту прав людини і основних свобод, які передбачають наявність покарання та проведення ефективного розслідування будь-яких сексуальних контактів без згоди потерпілої. Окрім цього, важливим був висновок суду, який стосувався того, що навіть якщо потерпіла не чинить опору під час сексуального насильства, це не означає згоду на нього. Адже під час насильства жертва може не мати сил чинити опір [320].

Зґвалтування було прирівняне до катування у справах ЄСПЛ *Aydın v. Turkey* (Айдин проти Туреччини) [321], коли потерпілого було піддано фізичному та психічному насильству, а потім зґвалтуванню під час

перебування під вартою, також у справі *Zontul v. Greece* (Зонтул проти Греції) [322], потерпілий, як нелегальний іммігрант, перебував під наглядом берегової охорони, якою був зґвалтований.

ЄСПЛ визнавав гендерно зумовленими насильства у багатьох справах. Так, у справі *J.L. v. Italy* (Дж. Л. проти Італії) заявниця скаржиться на бездіяльність національних органів влади, а саме щодо відсутності захисту її приватного життя та незавершеності у контексті кримінального провадження, також вказує на дискримінацію за ознакою статі, адже в її справі відбулось виправдання її нападників. Обставини її справи такі: вона була зґвалтована групою осіб з семи чоловіків, але повідомивши про це правоохоронні органи, потерпіла зіштовхнулась з тим, що суд апеляційної інстанції повністю виправдав нападників із посиланням на помилкову фрагментарну оцінку судом першої інстанції свідчень потерпілої особи. ЄСПЛ вказав, що мова та аргументи, використані апеляційним судом, відображають наявні в італійському суспільстві гендерні упередження щодо ролі жінки, і слугували перешкодою для забезпечення ефективного захисту її прав як жертви гендерно зумовленого насильства, незважаючи на належне правове регулювання. ЄСПЛ також констатував, що органи влади не захищали потерпілу від вторинної віктимізації в ході всього судового провадження [323].

Гендерно зумовленим було визнано насильство у справі *G. M. and Others v. the Republic of Moldova* (Г. М. та інші проти Республіки Молдова). Заявницями у цій справі стали жінки з порушенням інтелектуального розвитку, які перебували на стаціонарі у психіатричній лікарні. Вони стали жертвами лікаря, який їх неодноразово гвалтував, піддавав абортам та протизаплідним засобам без їх добровільної згоди. ЄСПЛ вказав, що примусові аборти, стерилізація і протизаплідні засоби є формами гендерно зумовленого насильства. Також вказав на позитивні зобов'язання за Республікою Молдова щодо забезпечення ефективних правових гарантій для здоров'я та благополуччя людей, особливо там, де вони дуже вразливі та

знаходяться під винятковим контролем влади. До того ж, було наголошено на необхідності законодавчого врегулювання отримання вільної і попередньої згоди на медичні втручання від осіб з порушенням інтелектуального розвитку, та належного законодавчого врегулювання, яке б перешкоджало практиці медичних втручань без згоди осіб з порушенням інтелектуального розвитку загалом і жінок зокрема [324].

У справі *X v. Cyprus* (X проти Кіпру) заявниця у 2019 році зупинилась в готелі, де ділила номер ще з двома своїми друзями. Далі вона зустріла чоловіка S.Y., з яким почала спілкуватись та фліртувати і мала статевий зв'язок за добровільною згодою два рази. Однак під час їх статевого акта до номера в готелі зайшли друзі S.Y. та почали домагатись заявниці. Остання перебувала у нетверезому стані й не усвідомлювала, що відбувається. Надалі постраждала подала заяву та почалось розслідування, однак воно було проведено не належно і заявниця під примусом відмовилась від своєї заяви. ЄСПЛ визнав владу Кіпру винною у затьмареному гендерними стереотипами розслідуванні та протиправному звинувачуванні жертви, також у ігноруванні важливих доказів, неякісному проведенні судово-медичної експертизи та ревіктимізації жертви й протиправному проведенні допиту без участі адвоката, задля того щоб вона відмовилась від своїх свідчень під тиском [325].

Відсутність ефективного розслідування та захисту прав потерпілої особи, що є порушенням статей 3 та 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що призвело до повторної віктимізації жертви сексуального насильства, було також встановлено у справах ЄСПЛ *I. P. v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA* (І. П. проти Республіки Молдови) [326], *E. B. v. ROMANIA* (Е. Б. проти Румунії) [327], *L. and Others v. France* (Л. та інші проти Франції) [328].

На підставі вищевикладеної практики ЄСПЛ варто підсумувати, що сексуальне насильство визнається не лише приватною проблемою, а питанням дотримання фундаментальних прав людини, а саме порушення

зокрема статей 3, 8 та 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Через призму цих рішень стає очевидно, що на держави покладено позитивне зобов'язання із захисту постраждалих та вжиття активних заходів із розслідування вільного від гендерних упереджень, справедливого покарання та запобігання повторній віктимізації жертв. Також суд наголошує, що толерування нападників, упередженість та гендерна дискримінація з сексистським ставленням під час розслідування та судового розгляду є проявом структурної дискримінації, яку держави зобов'язані викоринити. Системний підхід ЄСПЛ до вирішення цих справ демонструє покладення вимоги на держави у реальних гарантіях доступу до правосуддя, а не формальних.

Таким чином, навіть на сьогодні у країнах Європи все ще є проблеми з системою правосуддя та правоохоронними органами, які стають на сторону винного та обвинувачують жертву у скоєних діях. Поступове викоринення цих гендерно обумовлених стереотипів призведе до покращення не тільки системи органів державної влади, а й підвищить довіру суспільства та безпековий рівень у країні, також дасть жертвам можливість реабілітуватися й не бути підданими повторній віктимізації. Так, наприклад, у Швеції було запроваджено дуже вдалі законодавчі зміни: 1 липня 2018 року в кримінальному законодавстві було змінено елемент діяння в об'єктивній стороні зґвалтування, а саме – добровільність повинна бути виражена виключно активними діями, пасивність не є ознакою згоди. Такі суспільно небезпечні діяння охоплюють ситуації, коли суб'єкт повинен був усвідомлювати, що інша особа бере участь не добровільно, але все одно продовжував статевий акт. У 2019 році Верховний суд Швеції вперше розглянув справу про необережне зґвалтування, у якій чоловік мав статевий акт із жінкою, яка не виражала активної згоди. Суд встановив, що обвинувачений повинен був усвідомлювати відсутність добровільної згоди, та продовжуючи дії, проявив грубу необережність. Також суд вказав, що особа, яка піддається

сексуальному втручанню проти її волі, не несе жодної відповідальності за те, що не сказала «ні» або не висловила своє небажання активно. Як слушно зазначає О. В. Харитонova, зґвалтування і сексуальне насильство тепер тлумачаться більш широко – як ігнорування вільного сексуального волевиявлення індивіда [329, с. 50-55].

Окреме місце серед міжнародних актів, які стоять на захисті сексуальної свободи та сексуальної недоторканості, займає захист права сексуальної недоторканості дитини. Першим міжнародно-правовим актом, у якому дитина розглядається як суб'єкт права, а не лише об'єкт правової охорони, була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 1959 р. Декларація прав дитини [78].

Наступними декларативними міжнародними актами у сфері захисту прав дитини загалом та її недоторканості зокрема є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [155], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [156], Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») [157], Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях [77] та інші.

Одним із найважливіших актів у сфері захисту прав дитини стала Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 р. [113]. Так, відповідно до преамбули Конвенції про права дитини Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилась із тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними в них правами і свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини. Дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і

підклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

Норми цього документа можна поділити на чотири групи, а саме: зобов'язання щодо забезпечення права дитини на життя, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства.

Так, статтею 1 Конвенції про права дитини надано визначення дитини – це кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Захист сексуальної недоторканості дитини проголошено в частині 1 статті 19 Конвенції про права дитини: держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності підклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

До Конвенції про права дитини було прийнято низку додаткових протоколів, серед яких, зокрема, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [261], Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [260], Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень [259].

Ці протоколи закріплюють домовленості учасників основного договору щодо питань, з яких не досягнуто загальної згоди всіх сторін основного договору. Зокрема, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії закріпив такі терміни, як «торгівля дітьми», «дитяча проституція» і «дитяча порнографія», і проголосив зобов'язання держав-учасниць криміналізувати такі діяння та вжити всіх заходів для їх попередження.

Спеціальним кримінально-правовим регулюванням на міжнародному

рівні є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 р. (далі – Ланцаротська конвенція) [197].

Цілями Ланцаротської конвенції в частині 1 статті 1 визначено: а) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами; б) захист прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства; с) сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей. Тобто використано так званий підхід чотирьох Р (англійською): prevention, protection, prosecution, promotion, або (українською) боротьба з насильством над дітьми, захист дітей, які стали жертвами насильства, переслідування злочинців і зміцнення співпраці та політики участі.

Ланцаротська конвенція вперше надає наступні визначення у статті 3: «дитина» означає будь-яку особу віком до 18 років; «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство стосовно дітей» охоплює поведінку, зазначену в статтях 18–23 цієї Конвенції; «жертва» означає будь-яку дитину, яка піддавалася сексуальній експлуатації або сексуальному насильству.

Відповідно до пунктів 1 і 2 статті 18 Ланцаротської конвенції кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки: а) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру; б) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища. Для цілей пункту 1 цієї статті кожна Сторона визначає вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною.

Ланцаротська конвенція містить перелік багатьох злочинів, які потребують криміналізації та превенції, зокрема розбещення дітей, участь дитини в порнографічних виставах, кібергрумінг [171] або домагання дітей для сексуальних цілей тощо. Вона являє собою амбітний план захисту дітей від будь-яких посягань на сексуальну недоторканість особи.

Наступним важливим міжнародно-правовим актом у сфері захисту недоторканості дитини є Декларація про запобігання та зупинення сексуальної експлуатації дітей та підлітків 2008 р. [179]. Цей акт, зокрема, окреслює та встановлює криміналізацію всіх видів сексуальної експлуатації дітей та підлітків незалежно від віку та віку для вступу у шлюб.

Директива 2011/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 р. про боротьбу із сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, яка замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/ЈНА (далі – Директива 2011/93/ЄС) [82] так само, як і попередні акти, стоїть на захисті, зокрема, статевої недоторканості дитини.

За цим актом у статті 3 злочинами щодо сексуального насильства визначені: спонукання дитини, яка не досягла віку статевої згоди, бути свідком сексуальних дій, навіть без її участі, із сексуальною метою; схилення дитини, яка не досягла віку статевої згоди, стати свідком сексуального насильства, навіть без участі в цьому; вступ у статеві зносини з дитиною, яка не досягла віку статевої згоди; вступ у статеві зносини з дитиною, коли: (і) зловживання через довіру, повноваження або вплив на дитину; або (ii) жорстоке поводження в ситуації особливої вразливості дитини, зокрема через фізичні порушення чи залежність; або (iii) застосування примусу, сили або погроз, якщо дитина не досягла віку статевої згоди, якщо дитина досягла цього віку; примушування дитини до статевих стосунків із третьою особою, примус або погроза, якщо дитина не досягла віку статевої згоди, якщо дитина досягла цього віку.

На міжнародно-правовому рівні дитина визнається повноцінним суб'єктом права, який потребує особливого захисту від посягань.

Вищезазначеними актами передбачається цілісний інституційний механізм, який формує комплексні міжнародно-правові межі захисту дітей, зокрема від сексуального насильства, закріплюючи як превентивні механізми, так і каральні. Проголошено необхідність всебічної співпраці між державами задля забезпечення не лише захисту, а й просвіти, профілактики та враховує активний соціальний розвиток і адаптацію дитини.

Директива Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JHA (далі – Директива 2012/29/ЄС) враховує права потерпілих та травматичний досвід, який вони пережили, і намагається убезпечити їх від повторної віктимізації. Так, у пункті 53 вказано, що взаємодія з компетентними органами має бути якомога простішою, водночас обмежуючи кількість непотрібних взаємодій постраждалої особи з ними, наприклад, роблячи відеозапис допиту та дозволяючи його використовувати в судових провадженнях. Практики мають використовувати якомога ширший спектр заходів, щоб запобігти негативним емоціям постраждалої особи під час судового розгляду, зокрема в результаті візуального контакту з правопорушником, його або її родиною, партнерами чи представниками громадськості. Загалом цей акт покликаний захистити постраждалих не тільки під час процесу розгляду кримінальної справи (стаття 3 – право розуміти та бути зрозумілим; стаття 4 – право на отримання інформації; стаття 6 – право на отримання інформації про свою справу; стаття 7 – право на усний та письмовий переклад; стаття 10 – право бути почутим; стаття 11 – права у разі прийняття рішення про відмову у притягненні до відповідальності; стаття 13 дає право на правову допомогу; стаття 19 – право уникати контакту між постраждалою особою та правопорушником; стаття 20 унормовує право на захист постраждалих під час розслідування кримінальних справ; стаття 23 – право на захист постраждалих, які потребують особливого захисту в ході кримінального провадження; стаття 24

– право на захист постраждалих дітей під час кримінального провадження). Ця Директива також надає гарантії на реабілітацію, підтримку та відшкодування шкоди постраждалим (стаття 8 – право на доступ до служб підтримки постраждалих; стаття 14 – право на відшкодування шкоди; стаття 15 – право на повернення майна) [330].

Важливим документом, який акцентує на необхідності криміналізації ширшого спектру діянь, які мають сексуальний характер, в Інтернеті, є Загальна рекомендація GREVIO №1 про цифровий вимір насильства щодо жінок. У цьому акті підкреслено, що цифрове насильство є продовженням офлайнного насильства і включає такі діяння: revenge pornography або «порнопомста, яка включає поширення оголених чи сексуальних зображень без згоди особи чи погрози поширення таких зображень; creepshots та upskirts – зйомка, виготовлення або закупівля зображень або відео інтимного характеру без згоди особи, а також «fake pornography» або дівфейки, коли такі зображення створюються за допомогою штучного інтелекту, тобто виготовлення зображень або відео без згоди особи, де обличчя або тіло людини накладається поверх обличчя або тіла іншої людини на фото або відео порнографічного характеру; експлуатація, примус і погрози, що підпадають під статтю 40 Конвенції, тобто примусовий секстинг, сексуальні вимагання, погрози зґвалтування, сексуалізований або гендерно обумовлений доксинг, видавання себе за іншу особу та аутинг; сексуалізоване знуцання, залякування сексуального характеру, поширення чуток про сексуальну поведінку жертв, розміщення сексуалізованих коментарів під світлинами або постами жертви, видавання себе за жертву та поширення матеріалів сексуального характеру або сексуальні домагання до інших, що впливає на репутацію та/або засоби до існування особи, або аутинг особи без її згоди з метою залякування, погрози та бодішеймінгу; кіберфлешинг, який полягає у надсиланні небажаних зображень сексуального характеру через додатки для знайомств або обміну повідомленнями, за допомогою текстових повідомлень або технологій Airdrop чи Bluetooth [331]. Такі діяння мають серйозні не

тільки психологічні наслідки, а й можуть призводити до самогубства потерпілих осіб. Досі такі діяння часто залишаються безкарними через брак належного законодавчого регулювання та процедури доказування.

Про необхідність криміналізації цифрового виміру сексуального насильства також йдеться у Директиві 2024/1385. Вона стала ще одним визначним документом, який встановив обов'язкову криміналізацію жіночого обрізання, примусового шлюбу, обміну інтимними матеріалами без згоди, кіберпереслідування, кібердомагання, кіберфлешинг, кіберпідбурювання до насильства чи ненависті [332]. Установлено, що кібернасильство може змушувати жінок мовчати і стати перепорою для їх участі в громадському житті нарівні з чоловіками. Кіберпереслідування має охоплювати спостереження за постраждалими без їхньої добровільної згоди чи авторизації за допомогою технологічних пристроїв, підключених через Інтернет, розумної побутової техніки тощо. У контексті кіберпереслідування обидві дії – «відстеження» та «моніторинг» – спрямовані на контроль над особою. Кіберфлешинг – це поширена форма залякування та змушування жінок до мовчання. Кіберпідбурювання до насильства чи ненависті передбачає, що підбурювання виражається не в суто приватному контексті, а публічно за допомогою використання ІКТ. Один із механізмів захисту постраждалих, який встановлює Директива 2024/1385, це те, що держави-члени забезпечують можливості, щоб постраждалі могли повідомляти про акти насильства щодо жінок або домашнє насильство компетентним органам за допомогою зрозумілих у використанні, безпечних та легкодоступних каналів. Також статті 25 – 33 Директиви 2024/1385 встановлюють мінімальні гарантії підтримки для постраждалих від держави-члена, яка включає: спеціалізовані служби підтримки; центри консультації щодо випадків зґвалтування або сексуального насильства; послуги відновлення та охорони здоров'я, включаючи послуги сексуального, репродуктивного здоров'я, реконструктивну хірургію геніталій і клітора; загальнодержавні гарячі лінії допомоги; притулки та інше відповідне тимчасове житло. До того ж, у

частині 1 статті 35 Директиви 2024/1385 встановлено, що держави-члени вживають відповідних заходів для сприяння змінам моделей поведінки, що ґрунтуються на історично нерівному розподілі влади між жінками та чоловіками або на основі стереотипних ролей жінок і чоловіків, зокрема в контексті сексуальних відносин, сексу та згоди [332].

О. В. Харитонова стверджує, що дана Директива стала результатом складного політичного процесу та, зрештою, компромісу між органами ЄС [333]. На мою думку, Директива 2024/1385 проглиблює підхід загальних рекомендацій GREVIO №1 та погляд на кіберзлочини, і проголошує нагальну необхідність їх криміналізації. Створює при цьому нові межі механізмів захисту та реабілітації для постраждалих осіб.

Варто зробити акцент на тому, що розвиток суспільства призвів до трансформації форм сексуального насильства та їх інтеграції у цифрове середовище, що покладає обов'язок на держави адаптувати своє законодавстві під виклики сучасності. Європейській підхід, про який зазначено вище, ґрунтується на визнанні вразливого становища потерпілих осіб та необхідності забезпечення ефективної комплексної і чутливої до травми реакції держави. Стандарти, сформульовані у Директиві 2012/29/ЄС, Директиві 2024/1385 та загальних рекомендаціях GREVIO, підтверджують, що брак відповідного правового, зокрема й кримінально-правового, регулювання та криміналізації посягань на сексуальну свободу і недоторканість у цифровому просторі, процесуальних та процедурних гарантій й інституційної підтримки спричиняє вторинну віктимізацію, поглиблення страждань та втрати довіри не тільки до правоохоронних органів і системи правосуддя, а й до держави в цілому. Отже, забезпечення захисту людини у цифровому просторі є невід'ємною частиною фундаментальних прав людини.

1.3. Міжнародно-правовий захист сексуальної свободи та сексуальної недоторканості у воєнний час

Під час війни межа закону досить часто нівелюється її учасниками, що є неприйнятним у сучасному розвиненому суспільстві. Коли зникає закон, людина залишається наодинці зі своєю особистою мораллю. Всередині кожної людини містяться особисті терези Феміди, які попри закон повинні спрацьовувати та розмежовувати заборони та дозволи. Підвалини моралі виховуються в людині з дитинства її батьками, оточенням, державою. Вони формують і прищеплюють правила, без яких упорядкування суспільства неможливе. Моральні заповіді встановлені також у Священних книгах. Вони містять настанови, які забороняють людині вбивати, красти та вчиняти інші дії, які зачіпають свободу інших осіб і держави. Влучно Адам Сміт порівняв мораль із правилами граматики, адже останні встановлюють те, що потрібно для збереження мови як засобу спілкування, а правила моралі встановлюють необхідне для суспільного життя (подано за: [292]).

Так, усі аспекти життєдіяльності людини та її організму, пов'язані з біологічними і фізіологічними аспектами та всією іншою багатоманітністю видів людського існування, повинні реалізовуватись у межах моральних рамок не тільки особи, а й суспільства. Адже кожен індивід несе в собі певний спосіб освоєння та впорядкування дійсності відповідно до своїх потреб і певного набору особистих цінностей, які формуються вихованням та особистим досвідом. Крім цього, саме ці аспекти повинні узгоджуватись із нормами моралі інших осіб і мати певну долю альтруїзму. Співжиття людей у суспільстві зумовлює потребу у взаємодопомозі, повазі, співчутті та окресленні найважливіших цінностей. Погоджуюсь із думкою Г. Гіжицького, який зазначав, що моральне почуття прагне обмежити недоброзичливі та егоїстичні імпульси, надати розвиток імпульсам доброзичливості, якостям, які можуть бути з'єднаними в одне загальне поняття самовладання: мужності, поміркованості, розсудливості [72, с. 54–96].

Почуття моралі є певним життєвим компасом, завдяки якому в особи

утверджується не тільки свобода, а й її міра та відповідальність. Життя, свобода, рівність, недоторканність, сім'я – щодо цього переліку тривають дискусії, однак безсумнівними залишаються базові моральні цінності, які неможливо нівелювати за будь-яких обставин.

Під час війни моральні межі людини проявляються найяскравішим чином [170]. У цій роботі відбуваються аналіз і роздуми безпосередньо щодо випадків, коли суспільна та індивідуальна мораль знижуються до рівня тваринного. Коли поведінкові акти явно нівелюють моральні аспекти і ставлять їх на рівень, що іноді нижче тваринних. Однак саме під час війни, насильства чи жорстокості народжується справедливість. Її поява зумовлена конкретною необхідністю – захисту й відновлення балансу чеснот у світі. Єдиний важіль контролю за дотриманням людиною моральних засад – право та закон, який органічно співіснує з мораллю. Так, ще юристи Стародавнього Риму зазначали, що добра совість дає власнику стільки ж, скільки істина, оскільки закон тому не перешкоджає [185, с. 351].

Завдяки позитивним важелям впливу створюються умови людського співіснування у світі та контролю за їх дотриманням. Саме в нормах права моральні цінності отримують відповідний рівень деталізації та оформлення, а встановлення такого важеля впливу, як відповідальність, корегує поведінку людини. Мораль по відношенню до права й закону є певним орієнтиром для правотворчості, що легалізує базові категорії правильного розуміння та застосування. Натомість право виступає дзеркалом людських цінностей, які в ньому закріплюються.

Загалом моральні норми ґрунтуються на повазі до людської гідності, у якій сексуальна автономія людини постає не лише як право, а й як позитивне зобов'язання держави захищати свободу та недоторканість людини у всіх її дозволених проявах. Мішель Фуко аналізує сексуальність як об'єкт політичної влади, в якому людські бажання стають частиною дисциплінарного контролю [334]. Так, О. В. Харитонova з цього приводу зауважує, що зведення сексуальності тільки до відтворення роду ігнорує інші

важливі аспекти сексуальності, це призводить до укорінення гендерних стереотипів у суспільстві, що може породжувати дискримінацію та атакувати рівність як основу конституційного порядку [335]. Погляди Фуко були використані як інструмент для критичного аналізу Монікою Плаза та Хуаном Марко Ваджоне, які погоджуються, що тіло стає полем політичної боротьби, однак воно повинно стати простором опору та свободи, а не лише об'єктом влади [336]. Поділяю висновок О. В. Харитонової, що концептуалізація, зокрема зґвалтування як насильства, пов'язаного з сексуальністю, що є вираженням соціокультурного, економічного і політичного контекстів, стала важливим акцентом у розумінні структур, котрі породжують специфіку цього виду насильства [335].

Марта Нусбаум розглядає «підхід можливостей», в якому тілесна цілісність є базовою потребою та необхідністю, без якої гідне життя неможливе. Науковиця пов'язує сексуальну автономію з обов'язком суспільства забезпечити умови, за яких особа буде вільна у прийнятті рішень щодо свого тіла, без будь-яких погроз, тиску та дискримінації. Вона пропонує чіткий перелік з 10 базових можливостей, серед яких і тілесна цілісність, яка включає захист від сексуального насильства та сексуальну автономію, що повинні бути під наглядом держави й мати гарантії захисту [337, с. 95-101]. Проте Амартія Сен не підтримує фіксований перелік базових можливостей і вважає, що важливим є публічне обговорення у кожному суспільстві та культурні відмінності можуть впливати на різне розуміння пріоритетного морального мінімуму [338, с. 81]. На мою думку, тілесна недоторканість, яка включає сексуальну автономію, є тим моральним мінімумом, що має бути гарантований кожній людині у будь-якому суспільстві як під час мирного, так і воєнного стану.

Під час воєнних дій вчинялись і продовжують вчинятися найжорстокіші злочини проти людства. Злочини проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості належать до найбільш небезпечних злочинів. Це пов'язано з тим, що суспільно небезпечне діяння пов'язане з насиллям у

будь-якому його прояві, воно може потягнути за собою особливо тяжкі наслідки: вплив на фізичний та психічний розвиток неповнолітньої особи, фізичне та психічне здоров'я повнолітньої людини, також розповсюдження і нормалізацію жорстокості, агресії та зниження культурного рівня суспільства. Саме тому на міжнародному рівні регулювання передбачено низку міжнародно-правових норм, спрямованих на захист.

Так, принцип універсального застосування до жінок прав і принципів, які стосуються рівності, безпеки, свободи, недоторканності і гідності людей, закріплено в низці міжнародно-правових актів, зокрема в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Декларації про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

Основою міжнародного гуманітарного права щодо аналізованого питання є Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни, які набрали чинність для України з січня 1955 р., а також Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р., серед яких:

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (III Женевська конвенція [95]);

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція[94]);

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) [85].

До міжнародних збройних конфліктів (збройних конфліктів між державами) застосовуються чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р.

про захист жертв війни та Додатковий протокол і до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 р.

Серйозні порушення, про які йдеться у статті 50 і Женевської конвенції, статті 51 II Женевської конвенції, статті 130 III Женевської конвенції, статті 147 IV Женевської конвенції, є злочинами, за які держави-учасниці зобов'язані встановити ефективне кримінальне покарання.

За статтею 147 IV Женевської конвенції [94] серйозними порушеннями є порушення, що охоплюють такі дії, якщо їх здійснено проти осіб або власності, які перебувають під захистом цієї Конвенції: умисне вбивство, тортури або нелюдяне поводження, зокрема біологічні експерименти, які умисно спричинять великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю, нелегальна депортація чи переведення або нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави, або умисне відбирання в особи, що перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією, захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно.

Женевські конвенції містять низку статей щодо безпосереднього захисту жінок. Так, абзац 2 статті 27 IV Женевської конвенції [94] передбачає, що жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність. Далі частина 1 статті 76 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), установлює, що жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від зґвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

У Декларації ООН щодо викорінення насильства стосовно жінок, прийнятій у 1993 р. [299], у статті 1 визначено насильство стосовно жінок як

будь-який акт насильства, вчинений за ознаками статі, який завдає чи може завдати фізичної, статевої або психологічної шкоди чи страждань жінкам, а також погроза вчинення таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як у громадському, так і в приватному житті.

Міжнародно-правовий рівень захисту під час збройного конфлікту, який проаналізовано вище, формують базис системи норм міжнародного гуманітарного права, який визнає жінок та дітей особливо вразливою категорією цивільного населення та започатковує гарантії для їх захисту. Цей підхід засвідчує початок трансформації міжнародного права більш чутливий до потреб постраждалих бік.

Громадянські війни в Руанді, Ліберії, Демократичній Республіці Конго, Боснії та Герцеговині привернули увагу міжнародної громадськості до сексуального насильства під час збройного конфлікту. ООН та інші міжнародні організації зафіксували та повідомили про такі злочини, як гвалтування, сексуальне рабство, примусове зачаття та передача ВІЛ/СНІД через сексуальне насильство [313].

Саме після цих страшних історичних подій постала нагальна потреба регулювання РБ ООН питання жінок, миру й безпеки. Резолюцію РБ ООН 1325 було схвалено в жовтні 2000 р. [303] під час головування Намібії. Саме цей акт вплинув на розуміння гендерних питань у розрізі миру та безпеки, рівності й актуалізації гендерного підходу в діяльності не тільки ООН і РБ ООН, а й НАТО. Резолюція зосереджена на 4 основних аспектах: 1) участь жінок на всіх рівнях – національному, регіональному й міжнародному – у мирних процесах і в безпековій політиці; 2) загальний захист жінок і їхніх прав під час і після збройного конфлікту, зокрема від сексуального насильства; 3) запобігання наслідкам збройного конфлікту для жінок і визнання їх ролі як складової частини заходів із запобігання конфліктам; 4) розбудова миру, яка іноді має назву «допомога та реабілітація», що підкреслює особливі потреби та пріоритети жінок і дівчат, які треба враховувати на етапі постконфліктної відбудови. Усі ці аспекти

відображають головним чином те, що мобільність жінок та їх здатність захистити себе під час і після конфлікту здебільшого є обмеженими. Загалом Резолюція закликає розглянути вищезазначені аспекти на наднаціональному рівні та розробити плани дій. Станом на 28 жовтня 2020 р. план дій з виконанням мають 36 країн. Зауважимо, що Україна посідає 105 місце із 167 країн за Індексом ООН із становища жінок, миру і безпеки.

У рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec(2002)5 від 30 квітня 2002 р. [302] про захист жінок від насильства було закликано уряди держав-членів переглянути своє законодавство задля гарантування жінкам визнання, користування, здійснення і захисту прав людини й основних свобод. Держави мають заохочувати діяльність неурядових організацій, спрямовану на боротьбу з різними формами насильства щодо жінок.

Ще одним документом у цій сфері є резолюція РБ ООН 1820, яку було ухвалено в серпні 2008 р. [304]. Основним завданням акта є викорінення сексуального насильства під час війни і після збройних конфліктів, тобто заклик до так званої нульової терпимості до сексуальної експлуатації. Вона підкреслює рівень небезпеки сексуального насильства для національної безпеки. До того ж документ визначив, що зґвалтування та інші акти сексуального насильства можуть бути воєнними злочинами, злочинами проти людяності або діями в межах геноциду, і містить заклик до вчинення всіх дій щодо притягнення державами до відповідальності за скоєння таких злочинів.

У вересні 2009 р. було ухвалено Резолюцію РБ ООН 1888 [305]. Саме цим актом було запроваджено посаду Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства під час конфлікту.

Резолюція РБ ООН 1889, жовтень 2009 р. [306], визначила потребу та встановила вимогу до держав імплементувати та дотримуватись резолюції РБ ООН 1325.

У липні 2010 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 64/289 у межах

ООН було створено Структуру ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок [226]. Структура об'єднала всі колишні інститути ООН, які регулювали питання щодо жінок. Вона створена з метою покращення становища жінок у різних країнах.

Наступні дві резолюції – 1960 [307] та 2106 [308] – доповнили вже наявні акти реакційними діями ООН на сексуальне насильство під час збройних конфліктів. У них наголошено на Міжнародному кримінальному суді та його меті покласти край безкарним діям і створенні стримувальних чинників. До того ж в актах зазначається, що сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту й у постконфліктних ситуаціях більше зачіпає жінок і дівчат, але також має значний вплив на чоловіків та хлопців.

Так, зокрема, серед 6 тис. осіб, які утримувались у концтаборах у Сараєвському кантоні, було 5 тис. чоловіків, і 80 % із них стали жертвами сексуального насильства, а саме зґвалтувань. Про ці жахливі випадки ООН повідомило під час конфлікту в колишній Югославії.

Подальша резолюція РБ ООН 2122 [309] була повністю поглинута ідеєю важливості жінок у керівних органах усіх рівнів і їх залучення до забезпечення миру й безпеки.

Декларацію групи країн G8 щодо запобігання сексуальному насильству в умовах конфлікту і Декларацію щодо зобов'язання припинити сексуальне насильство в умовах конфлікту було розроблено Офісом Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства під час конфлікту та прийнято у 2013 р. Метою цих актів є сприяння запобіганню та припиненню сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. Саме в них містяться заклики до притягнення до відповідальності осіб, які вчинили ці злочини, і визнання сексуального насильства одним із найсерйозніших порушень міжнародного гуманітарного права.

Наступним важливим актом у забезпеченні захисту жінкам, миру

й безпеки є резолюція РБ ООН 2242 [310], ухвалена в жовтні 2015 р. Порівняно з попередніми актами ця резолюція має найбільш комплексний характер. Крім того, вона посилює зобов'язання поєднувати гендерний аналіз чинників і наслідків насильницького екстремізму та закликає до глибших консультацій з організаціями жінок, які потерпають від такого насильства.

Посилення підходу, орієнтованого на постраждалих під час реагування на СНПК та запобігання йому, відбулось у квітні 2019 року з прийняттям резолюції РБ ООН 2467 [339]. Цей акт спрямований на визнання першості постраждалих в усіх програмах та операціях за конкретними потребами, правами та очікуваннями таких осіб. Також окремими його положеннями підкреслено необхідність посилення належного доступу до правосуддя, усунення процесуальних перешкод та необхідність притягнення винних до відповідальності.

Резолюція РБ ООН 2493 включила положення, які стимулюють співпрацю із жінками-активістками місцевих органів влади у контексті сприяння стабільності у постконфліктному суспільстві [340]. Цей акт так само стимулює боротьбу з насильством щодо жінок і дівчат, зокрема й сексуальним насильством, під час конфлікту та забезпечення справедливості для потерпілих.

Завдяки резолюціям було упроваджено нормативну базу у сфері сексуального насильства під час конфліктів, а саме: а) щодо призначення Спеціального представника з питань сексуального насильства під час конфліктів для доповіді РБ; б) створення механізмів звітності на місцевому рівні для доповіді РБ про насильство на сексуальному та гендерному ґрунті під час конфліктів; в) створення Радою з прав людини комісій з правом на розслідування випадків насильства сексуального і гендерного характеру.

Таким чином, резолюції РБ ООН 1325, 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467, 2493 запроваджують механізми захисту постраждалих осіб, жінок та дівчат від усіх проявів СНПК, не тільки від сексуального насильства у його вузькому розумінні, а й від інших його форм, у широкому розумінні,

таких як зґвалтування, примусова стерилізація, сексуальне рабство, примусова проституція тощо. Ці акти стали першим комплексним інструментом міжнародного впливу, спрямованим на інтеграцію гендерного підходу в політику безпеки, а саме забезпечення участі жінок у миротворчих процесах і відновленні після конфліктів. До того ж, ці акти вперше поставили на глобальний порядок денний питання про вирішальну роль жінок у досягненні стійкого миру, а також необхідність притягнення винних у сексуальному та гендерному насильстві до відповідальності. Вони сприяли формуванню й реалізації національних планів дій на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», даючи поштовх до імплементації міжнародних норм задля підвищення рівня захисту прав жінок у зонах конфлікту.

Стамбульська конвенція вже була проаналізована у цій роботі як акт, який надає гарантії та дієві механізми у мирний час, однак у пункті 3 статті 2 визначено, що ця Конвенція застосовується в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту. Тобто реалізацію механізмів, передбачених статтею 36 цього акту для боротьби зокрема зі сексуальним насильством, сторони мають забезпечити й у воєнний час. Захист постраждалих повинен бути забезпечений не тільки на законодавчому рівні, а й за допомогою реального доступу до служб охорони здоров'я та соціальних служб. Ці служби мають володіти необхідними ресурсами, а фахівці бути підготовленими для надання допомоги жертвам і направляти останніх до відповідних служб, як це передбачено статтею 20 Стамбульської конвенції. Також повинні бути належні механізми здійснення ефективного співробітництва між усіма відповідними державними органами, у тому числі судовими органами, прокуратурою, правоохоронними органами, місцевими та регіональними органами, а також неурядовими організаціями та іншими відповідними організаціями й суб'єктами, для захисту й підтримки жертв і свідків усіх форм насильства, про що вказано у пункті 2 статті 18. Стамбульська конвенція наголошує на важливості міжнародного співробітництва та

підтримки для протидії СНПК.

GREVIO, повноваження якого розглянуто у підрозділі 1.2, виконують моніторингову функцію, у тому числі в країнах, що перебувають у зоні конфлікту. Так, 3 липня 2023 року Україна на виконання пункту 1 статті 68 Стамбульської конвенції подала свій перший базовий звіт [341]. Також відповідно до пункту 5 статті 68 Стамбульської конвенції громадські організації, а саме Equality Now та ЮрФем, підготували і подали до GREVIO тіньові звіти щодо виконання нашою державою вимог Стамбульської конвенції.

У своєму звіті Equality Now виділила основні проблеми України під час виконання вимог Стамбульської конвенції у період воєнного стану, а саме: вимоги судових органів від жертв підтвердження наявності травм та ушкоджень, а також підтвердження наявності фізичного спротиву, що суперечить принципу добровільної згоди; стосовно сексуального насильства, як кримінального правопорушення, яке не є воєнним злочином, діють строки давності, що обмежує часову можливість притягнення винних до відповідальності; відсутність спеціалізованих комплексних служб підтримки постраждалих [342].

А ЮрФем у своєму тіньовому звіті акцентувала увагу на таких проблемах: законодавчі прогалини щодо криміналізації усіх форм СНПК і у КК України, і в адміністративному законодавстві; відсутність чітких механізмів для документування та розслідування випадків скоєння СНПК, що впливає на процес притягнення винних до відповідальності; необхідне створення дієвих служб підтримки для постраждалих від СНПК [343].

Таким чином, за результатами цих двох звітів та їх рекомендацій виокремлено головне: законодавцю доцільно привести положення не тільки кримінального, а й адміністративного права у відповідність до вимог Стамбульської конвенції; необхідне чергове проведення навчань з метою покращення фіксації фактів скоєння злочинів СНПК, їх розслідувань та доказування у судах; удосконалити систему проведення підтримки та

реабілітації жертв від СНПК.

Конвенції передбачають універсальну юрисдикцію. Тобто притягнути до відповідальності порушника може будь-яка країна – учасниця Женевських конвенцій, незалежно від громадянства суб'єкта і місця скоєння злочину. До того ж серйозні порушення Женевських конвенцій є категорією воєнних злочинів, на які за абзацом 1 статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [217] поширюється юрисдикція МКС.

Римський статут МКС було прийнято 17 липня 1998 р. та підписано нашою державою 20 січня 2000 р. 30 червня 2019 р. набрали чинності зміни до статті 124 Конституції України у редакції закону України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII, якими статтю було доповнено частиною 6, а саме Україна може визнати юрисдикцію МКС на умовах, визначених Римським статутом МКС. Україна ратифікувала Римський статут 21 серпня 2024 р. Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [203].

Так, стаття 7 Римського статуту в пункті 1 визначає злочином проти людяності будь-яке з таких діянь, коли вони здійснюються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад відбувається свідомо: вбивство; винищення; оборнення в рабство; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке

зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю. Слід підкреслити, що з тексту цієї норми видно, що перелік статевих злочинів не вичерпний, так укладачі усвідомлюють і наголошують на тому, що передбачити та виокремити окремі діяння із цієї категорії злочинів неможливо, адже ця категорія є досить вразливою та непередбачуваною. Тобто судова практика може самостійно доповнювати перелік і розглядати будь-яке посягання на статеву свободу і статеву недоторканість як порушення статті 7 Римського статуту.

Щодо збройних конфліктів, то підпункт (а) (xxii) пункту 2 статті 8 Римського статуту передбачає відповідальність за воєнні злочини, зокрема за грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції: згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті (f) пункту 2 статті 7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій.

У контексті статті 6 Римського статуту для цілей цього Статуту «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

Тобто сексуальне насильство, яке здійснюється під час міжнародного збройного конфлікту, визначається як воєнний злочин. Однак якщо таке

діяння містить додаткові ознаки, а саме вчиняється з наміром повністю або частково знищити будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку, то таке діяння розглядається як гендерно обумовлений геноцид. Утім слід зауважити, що Римський статут МКС чітко окреслює свою юрисдикцію. Держави мають першочергове зобов'язання та право розслідувати злочини. МКС функціонує як суд останньої інстанції.

Притягнення злочинців до відповідальності до створення в 1998 р. МКС відбувалося шляхом створення міжнародних трибуналів. Так, унаслідок злочинних дій після Другої світової війни з'явилися Нюрнберзький та Токійський трибунали, після злочинів на території Руанди – Міжнародний трибунал щодо Руанди, а після злочинів у колишній Югославії – Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії.

Увесь світ пронизали страх і жах, коли відбувався Нюрнберзький трибунал. Злочини, які відкрились тоді світу, перебували за межею людського сприйняття, а закони, які видавались нацистською владою, – за межею права. Злочини проти людства, які мають особливу жорстокість, мали продовження в Руанді та Югославії, про що свідчать трибунали. На території нашої держави сьогодні тривають злочини, вчинювані російськими військовими, які теж вражають весь світ своєю нелюдністю.

Резолюцією 3318 (XXIX) від 14 грудня 1974 р. Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів. Вона містить заклик до держав, які не є учасниками збройного конфлікту, докладати всіх зусиль, щоб уберегти жінок і дітей від руйнівних наслідків війни, а саме домогтися заборони щодо них таких заходів, як катування, принизливе поводження та насильство.

Окрім перерахованих актів, існує міжнародно-правовий звичай. Зокрема пунктом «b» частини 1 статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН проголошено, що міжнародно-правовий звичай має юридичну силу тоді, коли визнається державами як правова норма. Міжнародний комітет Червоного

Хреста в 1996 р. почав важливе дослідження з вивчення практики держав у сфері міжнародного гуманітарного права з метою виявлення тих норм, які набули характеру звичаєвих. У 2005 р. було видано двотомник, у якому в першому томі подано перелік норм і коментарі до них, у другому – практику держав.

Нормою 90 заборонено тортури, жорстоке чи нелюдське поводження, наруга над людською гідністю, зокрема принизливе й образливе поводження. У нормі 93 проголошено заборону зґвалтування й інших форм статевого насильства. Також нормою 134 встановлюється необхідність урахування особливих потреб жінок, яких торкнувся збройний конфлікт, таких як захист і медична допомога.

Важливість звичаїв полягає у їх універсальному застосуванні до всіх держав, що впливає на поширення звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права не тільки на сторони конфлікту, а й на всі держави світу. До того ж сама природа звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права є вагомим аргументом необхідності їх дотримання і невизнаними державами.

Першим обвинуваченим у сексуальному насильстві, як окремому воєнному злочині, в історії міжнародних кримінальних судів був Жан-Поль Акаєсу [344]. Обвинувачення включало численні порушення, у тому числі сексуальне насильство, його організацію, підбурення та безпосереднє виконання цього злочину. Діяння Жанна-Поля Акаєсу були спрямовані на приниження та контроль над жінками. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди вперше визнав, що сексуальне насильство є неприпустимим в умовах війни і не може розглядатись як наслідок конфлікту, воно є військовим злочином, незалежно від статусу потерпілої особи, є вона комбатантом чи цивільною особою. Джек Снайдер та Леслі Вінджамурі під час аналізу стратегій міжнародного правосуддя підкреслили значущість справи Жанна-Поля Акаєсу в історії міжнародного кримінального права, адже цей вирок вплинув на міжнародно-правовий аспект розгляду сексуального насильства як засобу вчинення військових злочинів [345]. Як

наголошує О. В. Харитонova, судова палата під час розгляду справи Жанна-Поля Акаессу явно зосереджувалась на примусовості обставин, а не на їх тілесних проявах, виснувавши, що «сексуальне насильство не обмежується фізичним вторгненням у людське тіло і може включати дії, не пов'язані з проникненням або навіть фізичним контактом» [346]. Таким чином, діапазон тлумачення СНПК було закладено саме цією справою.

У рішенні у справі Боско Нтганди Міжнародний кримінальний суд указав, що в жодному разі не існує підстав для вчинення сексуального насильства щодо будь-якої людини [311, Para. 49].

Під час розгляду всіх цих справ свідки, жертви розповідали про найжахливіші хвилини свого життя. Як сказав свідок 087 під час розгляду справи Драголюба Кунарака в Міжнародному трибуналі щодо колишньої Югославії, «...Я просто не можу думати про ці речі, тому що я пережив дуже багато тортур. Але я пишаюсь тим, що я тут. Нехай світ знає, що вони зробили...» [298].

Метою кожного з трибуналів, окрім покарання, було також застереження для інших країн світу про кару, яка настане за спробу втягнути людство у нові війни та порушити закони і звичаї війни. Після кожного трибуналу міжнародне право збагачувалось новими документами для боротьби за мир. Однак фактичних важелів впливу та превенції так досі й не вироблено. Хоча саме завдяки останнім можна було б контролювати сучасний розвиток зброї масового ураження, поведінку комбатантів із некомбатантами та попереджати становлення країн на шлях агресії до всього світу й окремих держав. У питаннях війни немає половинчастих заходів, у цій сфері повинні бути тільки дієві шляхи попередження та контролю.

Безумовно, роль міжнародних трибуналів у формуванні правової практики щодо розслідування та покарання сексуального насильства у збройних конфліктах є фундаментальною, а випадок Жан-Поля Акаессу став знаковим для розвитку міжнародного кримінального права. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду, закріплена Римським статутом, виступає

додатковим інструментом забезпечення правосуддя, діючи як суд останньої інстанції у випадках, коли національна система неспроможна або не бажає розслідувати такі злочини. Зміст статей 7 і 8 Римського статуту демонструє, що міжнародне кримінальне право визнає не лише чітко визначену форму сексуального насильства, а такий перелік форм СНПК не є вичерпним, що дозволяє судовій практиці гнучко реагувати на нові форми порушень прав людини, що виникають у контексті збройних конфліктів.

Принцип системи колективної безпеки визначається як система сумісних дій держав з метою підтримки міжнародного миру та протидії актам агресії. Виникнення цього терміна пов'язано ще з Лігою Націй, однак свого закріплення набув у пункті 1 статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй і Статуту Міжнародного суду, а саме Організація Об'єднаних Націй переслідує цілі підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру, та проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру.

Гаазькі принципи, що стосуються сексуального насильства, є інструментом для прокурорів, суддів, слідчих, захисників та інших органів державної влади для правильного формулювання обвинувачення та захисту за злочини СНПК, а також путівником для тих, хто взаємодіє й допомагає постраждалим. Цей документ є декларацією громадянського суспільства щодо сексуального насильства, аналітико-правовим документом, розробленим правозахисною організацією. Він містить не лише тлумачення сексуального насильства, а й досвід у досліджуваному контексті задля підвищення рівня розуміння концепції сексуального насильства та його наслідків. Загалом ці 10 важливих принципів дають широке трактування сексуального насильства, яке охоплює одноразові, багаторазові, безперервні або періодичні акти, які в контексті сприймаються потерпілою особою,

виконавцем та/або їхніми відповідними спільнотами як сексуальні за своєю природою. Це включає акти, які вчиняються «насильницьки» або проти особи, яка не може або не бажає дати щиру, добровільну, конкретну та тривалу згоду. У широкому розумінні поняття «сексуальне насильство» охоплює всі порушення сексуальної автономії та сексуальної недоторканості [347]. Гаазькі принципи сприяють окресленню гендерної природи конфліктів і наголошують на необхідності забезпечення справедливості для постраждалих.

Сьогодні в Україні триває воєнний стан. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [348]. Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022, затвердженим Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX, у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України введений воєнний стан з 05 год. 30 хв. 24.02.2022 р. строком на 30 діб, який в подальшому неодноразово продовжувався та діє на час написання цієї роботи [349].

На момент початку повномасштабного вторгнення Україна вже перебувала у конфлікті, на території держави діяв особливий стан, між Україною та ООН було затверджено рамкові програми про партнерство, зокрема одна була на період з 2018 по 2022 рік, в ній було наголошено на

гендерно зумовленому насильству, яке було поглиблене конфліктом. ООН мала намір сприяти зокрема заходам з розбудови спроможності місцевих органів влади та членів громад щодо розроблювання територіально орієнтованих механізмів роботи у надзвичайних ситуаціях [350]. Надалі у травні 2022 року було ухвалено Рамкову програму співробітництва між Урядом України та ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, яка включає п'ять основних напрямків, одним з яких посилення спроможності сектору безпеки та оборони з попередження СНПК [351]. До програми прийнято Імплементаційний план, який постійно змінюється та корегується відповідно до викликів сьогодення.

Основні напрямки роботи Рамкової програми відображені у затвердженому Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 28 жовтня 2020 року № 1544-р Національному плані дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Це план спрямований на реалізацію усіх вище проаналізованих положень резолюції РБ ООН 1325, яка підкреслює не тільки важливість участі жінок у запобіганні конфліктів та миротворчих процесах, а й виступає стратегічним інструментом у безпековому секторі, який покликаний реагувати на виклики, спричинені збройним конфліктом на території України. Серед завдань плану – приведення законодавства у сфері перехідного правосуддя у відповідність до міжнародних стандартів (Стамбульського протоколу, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту). Як стратегічні цілі 4 та 4.1 визначено забезпечення захисту від насильства за ознакою статі, сексуального насильства (в умовах збройного конфлікту та в мирний час) та формування системи міжвідомчого виявлення та реагування, яка забезпечує створення умов для отримання комплексного, своєчасного захисту та доступу до правосуддя осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі та сексуального насильства, пов'язаного з

конфліктом, в умовах збройного конфлікту. Також оперативна мета 4.2, 4.3, 4.4 – формування системи міжвідомчого виявлення й реагування для забезпечення комплексного, своєчасного захисту і доступу до правосуддя осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі, та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у мирний час, забезпечення комплексної допомоги особам, які постраждали від насильства за ознакою статі та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, з урахуванням специфічних потреб постраждалих в умовах збройного конфлікту та в мирний час, забезпечення функціонування ефективних механізмів запобігання насильству за ознакою статі, сексуальним домаганням та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом [352].

Задля реалізації Національного плану дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» було підписано Меморандум про співробітництво між Урядом України та ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, який включає такі напрямки, зокрема: підтримка розробки та посилення національної політики та програм щодо запобігання та реагування на СНПК; запровадження заходів щодо зменшення ризиків торгівлі людьми, пов'язаними з конфліктом, з метою сексуальної експлуатації/проституції, а також інших форм торгівлі, які можуть включати сексуальне насильство відповідно до резолюції Ради Безпеки 2331 (2016); посилення захисту внутрішньо переміщених осіб від СНПК; підвищення захисту в існуючих міжнародних рамках цивільних осіб, змушених тікати за кордон, з наданням допомоги всім таким жертвам СНП; посилення захисту від сексуального насильства у формальних та неформальних місцях утримання військовополонених чоловіків та жінок відповідних норм міжнародного гуманітарного права; зміцнення національних систем охорони здоров'я та соціальних послуг для забезпечення доступу постраждалим до безперешкодних, своєчасних послуг, орієнтованих на відновлення їх здоров'я та реінтеграційної підтримки; посилення верховенства права та притягнення винних до відповідальності за злочини сексуального насильства через

підтримку сектору юстиції; нарощування потенціалу кадрів, яке включає підготовку слідчих, прокурорів, суддів, поліцейських та інших співробітників правоохоронних органів; розроблення програм репарацій для жертв; створення механізмів моніторингу, аналізу та звітності щодо злочинів СНПК, як зазначено в пункті 8 Резолюції Ради Безпеки 1960 (2010); сприяння збиранню доказів та підготовці справ для подання скарг потерпілими до будь-якого національного суду або міжнародного трибуналу; забезпечення моніторингу та повідомлення про сексуальне насильство в рамках угод про припинення бойових дій та/або угод про припинення вогню; розробку/посилення «політики нульової толерантності» щодо сексуального насильства; підготовка військовослужбовців на всіх рівнях, включаючи посадових осіб військової юстиції, як зазначено в пункті 10 резолюцій Ради Безпеки 2106 і пунктах 1 і 2 резолюції 2467; залучення та підтримка громадських організацій, які займаються питаннями злочинів СНПК; залучення інших зацікавлених сторін, таких як місцева влада, лідерів громад, установ та організації приватного сектору, а також засобів масової інформації та журналістів, для посилення захисту та зміцнення послуг для тих, хто пережив сексуальне насильство; підвищення обізнаності про засоби правового захисту жертв; підвищення глобальної обізнаності про становище та потреби всіх жертв СНПК; опрацювання подальших напрямків співпраці, які вважаються необхідними для посилення профілактики та реагування на СНПК [353].

За результатами виконання Імплементаційного плану на виконання Рамкової програми, який включає і Національний план дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», було розроблено підсумковий документ за період роботи з 2022 по березень 2023 року [354]. За звітний період було підготовлено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання реагування, запобігання та протидії проявам дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань серед військовослужбовців» [355], також прийнято

низку актів, пов'язаних із посилення спроможності сектору безпеки та оборони з попередження СНПК.

Окрім міжнародної взаємодії та превенції СНПК, в Україні прийнято Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» (набирає чинності з 18 червня 2025 року), який дає визначення поняттям «особа, постраждала від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України», «сексуальне насильство, пов'язане зі збройною агресією Російської Федерації проти України». Цим Законом окреслено процедуру та повноваження Комісії з розгляду питань, пов'язаних з визнанням особи постраждалою від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України. Гарантовано захист даних постраждалих осіб та встановлено, що вони мають право на отримання невідкладних проміжних репарацій, перелік яких окреслено у статті 7 цього Закону [356].

Усі ці акти сформували законодавчі межі та план дій щодо захисту та відновленню постраждалих від СНПК як на національному, так і на міжнародному рівні.

Щоб зрозуміти реальну ситуацію щодо кількості постраждалих від СНПК на території України, варто звернутись до доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні». За період досліджень з 14 березня 2014 р. по 31 січня 2017 р. напрацьована статистика, в якій зафіксовано 31 випадок СНПК, задокументованих й описаних у доповіді, за участю 28 жертв та 3 свідків. Види СНПК, які було задокументовано, включали зґвалтування, сексуальне насильство як метод тортур та примусове оголення на публіці. Стан жертв супроводжувався відчуттям безнадійності з сумнівами в ефективності правосуддя, що супроводжувалось додатковою травматизацією. У доповіді було надано рекомендації за результатами дослідження щодо

необхідності удосконалення законодавства, а саме: статей 152 та 153 КК України; переглянути Постанову Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 травня 2008 року «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи», розширити поняття «безпорадний стан» та закликати суди брати до уваги інші види доказів, крім результатів експертиз. Крім законодавчих змін, запропоновано впровадити інструкції для правоохоронців, щоб розслідування проводилось із належним врахуванням потреб жертв. Кабінету Міністрів України запропоновано увести для постраждалих осіб доступну своєчасну, недискримінаційну та комплексну допомогу фахівців з надання медичних послуг, у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я, психологічної та правової допомоги й підтримки засобів до існування та інших багатогалузевих послуг.

У зв'язку з повномасштабною війною кількість злочинів СНПК значно зросла. Так, у звіті Генерального секретаря ООН про СНПК від 22 червня 2023 року, який охоплює період з січня по грудень 2022 року, загалом організацією зафіксовано 124 випадки сексуального насильства, з них 42 стосовно жінок, 80 стосовно чоловіків та 3 щодо дівчат. У більшості випадків СНПК було використано як спосіб катування, особливо щодо чоловіків. Установлено постраждалих від зґвалтування, у тому числі й групового, 10 жінок, 1 дівчинка та 1 чоловік. За результатами надано рекомендації, в яких наголошено на забезпеченні ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності, також на наданні якісної допомоги жертвам і підвищенні обізнаності медичних працівників про надання медичної допомоги та серед працівників правоохоронних органів та суду – про якість проведення розслідування і збору доказів [357].

У звіті Генерального секретаря ООН про СНПК від 4 квітня 2024 року (період з січня по грудень 2023 р.) загалом організацією зафіксовано 85 випадки сексуального насильства, з них 31 стосовно жінок, 52 стосовно чоловіків, 1 щодо дівчат та 1 стосовно хлопчика. Незалежна міжнародна комісія із розслідування цих випадків в Україні повідомила, що усі зібрані

докази підтверджують, що російська влада винна у скоєнні сексуального та гендерно зумовленого насильства, яке включає зґвалтування, погрози зґвалтуванням, сексуальне рабство, примусове роздягання та інше, як стосовно жінок, так чоловіків та дітей в Україні. Було вироблено та надано рекомендації щодо необхідності внесення змін до КК України та криміналізації злочинів проти людства, у тому числі за діяння, пов'язані з СНПК. Також було наголошено на необхідності надання жертвам якісної багатопрофільної допомоги [358].

Ситуацію з правами людини на окупованих територіях України, а саме скоєння злочинів СНПК, зафіксовано у Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні (39-та періодична доповідь). Управління Верховного комісара ООН з прав людини за період з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році та до 31.05.2024 року зафіксувало 263 випадки скоєння СНПК щодо 168 чоловіків, 83 жінок, 10 дівчаток і 2 хлопчиків, скоєних військовослужбовцями російських збройних сил, правоохоронними органами і пенітенціарними службами. З них 208 випадків відбулися в полоні: 81 цивільних затриманих, 124 військовополонених і 3 затриманих співробітників, тоді як 53 випадки були вчинені проти цивільних осіб у житлових районах і 2 під час процесів так званої «фільтрації». Також акцентовано проблему з документуванням таких порушень, що свідчить про їх високу латентність [359].

Слід звернутись до останніх статистичних даних офісу Генерального прокурора України. Так, станом на 01.02.2024 року у період з 24.02.2022 року зафіксовано 270 злочинів СНПК, розкрито 69 випадків вчинення кримінальних правопорушень, у 39 з них повідомлено про підозру військовослужбовцям РФ [360]. Слушно вказує О. Ю. Петечел, що висока латентність цих кримінальних правопорушень не дозволяє оцінити повну картину стану злочинності даного виду. Причинами латентності є: важка психотравма, зневіра у притягнення до відповідальності винних осіб, низький рівень довіри до правоохоронних органів, недоліки документування цих

випадків, що пов'язано як з відсутністю бажання потерпілих неодноразово повторювати такі свідчення, так і з невмінням відповідальних осіб коректно спілкуватися з постраждалими, відсутність свідків при неможливості спілкування з потерпілим, перебування відповідної території під окупацією тощо [178].

Війна в Україні спричинила нові виклики у захисті жертв СНПК як перед національним законодавством, так і міжнародною спільнотою. Законодавчі зміни на національному рівні, програми співробітництва з міжнародними організаціями та запровадження міжнародних механізмів захисту жертв СНПК демонструє поступову інтеграцію міжнародних стандартів у національну площину. Така діяльність підкреслює необхідність комплексного підходу до захисту прав постраждалих, включаючи заходи превенції, реагування та відновлення.

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження питань, які репрезентовано в першому розділі дисертаційного дослідження, було сформульовано такі висновки:

1. Сексуальна свобода й сексуальна недоторканість є складовою права на свободу та особисту недоторканність. Однак, на відміну від останнього, їх можна піддати обмеженням виключно в частині реалізації та прояву, але володіння ним не підлягає жодному обмеженню.

2. Збройні конфлікти чинять дуже негативний вплив на кількість потерпілих від посягань на їхню сексуальну свободу й сексуальну недоторканість. СНПК стає зброєю в руках ворога та потребує низки заходів превенції та додаткового покарання.

3. Сексуальна свобода й сексуальна недоторканість є одним із найбільш цінних прав людини, тому потребує міжнародно-правового регулювання як у мирний, так і у воєнний час.

4. Трансформація форм сексуального насильства потребує не лише вдосконалення законодавства, а й переосмислення державами самого підходу

до забезпечення та гарантування гідності, недоторканості та сексуальної автономії особи не тільки в реальному житті, а й в онлайн просторі.

5. На сучасному етапі розвитку міжнародно-правової рамки захисту прав людини, зокрема жінок та дітей, простежується комплексний підхід до формування нормативної архітектури у боротьбі з сексуальним насильством як в мирний, так і воєнний час. Міжнародна нормативно-правова база свідчить про наявність покладених на сторони зобов'язань щодо створення інстанційно чутливої до питань посягань на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість системи реагування. Такий підхід зумовлює держави-учасниці не тільки здійснювати ефективну міжінституційну координацію, проводити якісне досудове розслідування та судовий розгляд, а й забезпечувати належне ресурсне наповнення служб підтримки. Тож сексуальне насильство не розглядається ізольовано від інших посягань, а постає на міжнародному рівні як багатоаспектна соціально-правова проблема, що торкається питань дискримінації, гендерної рівності, цифрової безпеки та захисту фундаментальних прав людини.

6. Сексуальне насильство, особливо під час збройного конфлікту, стає чи не найжорстокішою формою порушення прав людини. Комплексний аналіз цих злочинів демонструє, що сексуальна свобода та сексуальна недоторканість не може бути предметом політичних чи законодавчих компромісів. Такі злочини призводять не тільки до індивідуальних наслідків для постраждалої особи, які стосуються її психічного та фізичного здоров'я, а й до руйнування суспільних цінностей, посилюючи гендерну нерівність, поширення ідей безкарності та знецінення людської гідності. Необхідність інтеграції Гаазьких принципів викликана потребою осмислення злочинів СНПК не лише на кримінально-правовому рівні, а й як прояв структурного насильства з глибоким гендерним підтекстом.

7. З огляду на новітні виклики, спричинені воєнним станом в Україні, доцільно констатувати, що сексуальна автономія перестала бути відносною та індивідуальною, вона стала універсальною етичною категорією, захист

якої повинен гарантуватися незалежно від мирного чи воєнного стану у світі. Аналіз законодавства засвідчує важливість системної підтримки постраждалих як на національному, так і на міжнародному рівні, а також забезпечення якісної міжвідомчої координації та гендерно чутливої політики безпеки.

РОЗДІЛ 2

СКЛАД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 153 КК УКРАЇНИ

2.1. Вступні зауваження

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності визнається наявність у вчинюваному особою суспільно небезпечному діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею КК України. Учення про склад кримінального правопорушення стало фундаментальним і знайшло своє глибоке розроблення як на загальному рівні так і на рівні відповідальності за окремі кримінальні правопорушення. На рівні загального вчення про склад кримінального правопорушення дослідження здійснили А. А. Вознюк [61], М. І. Бажанов [15], В. І. Борисов [29], В. М. Куц [141], В. В. Сухонос [234], В. О. Навроцький [161; 162], М. І. Панов [175], А. А. Пінаєв [181], В. Я. Тацій [238], О. В. Ус [249; 250]. Окремі склади кримінальних правопорушень, у тому числі проти статевої свободи та статевої недоторканості, досліджували, зокрема, О. О. Дудоров [86] і К. П. Задоя [99], О. В. Харитонova [271], О. П. Холод [275], К. В. Юртаєва [286] та інші.

Одним із результатів цих досліджень стало розроблення усталених алгоритмів аналізу елементів складу кримінального правопорушення. Зокрема, коли йдеться про загальний склад кримінального правопорушення, його дослідження починається з об'єкта, після чого послідовно вивчають об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Натомість при дослідженні окремих (конкретних) складів кримінальних правопорушень після вивчення об'єкта і об'єктивної сторони спершу вивчають суб'єктивну сторону, і завершується дослідження вивченням проблем суб'єкта кримінального правопорушення.

Безумовно, будь-яка послідовність аналізу елементів складу кримінального правопорушення має свою теоретичну цінність і практичну

значимість і для конкретних випадків може бути обґрунтованою і придатною. Однак вивчення питань суб'єкта кримінального правопорушення, коли йдеться про конкретний склад, після аналізу всіх інших елементів видається ані методологічно обґрунтованим, ані практично доцільним. Сказане пояснюється такими аргументами.

По-перше, кримінальне право як галузь права регулює повноваження держави стосовно застосування кримінальної відповідальності до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Інакше кажучи, саме особа є «об'єктом» впливу з боку держави, а вчинюване нею діяння лише створює підстави для такого впливу. Тому саме людина, яка вчиняє кримінальне правопорушення і до якої застосовують засоби кримінального права, має бути поставлена в центр дослідження всіх елементів складу кримінального правопорушення. Саме з цієї людини починається вчинення кримінального правопорушення, і саме на неї в кінцевому підсумку звертається дія кримінального закону. У цьому контексті варто звернути увагу на законодавчу техніку конструювання санкцій статей спеціальної частини проєкту КК України. Опис кримінального правопорушення в усіх статтях проєкту КК України починається із вказівки на суб'єкта, а потім на вчинене ним діяння: «Особа, яка вчинила...». Тим самим підкреслюється, що суб'єкт як елемент складу кримінального правопорушення передує всім іншим його елементам.

По-друге, виділення елементів складу кримінального правопорушення в науці кримінального права є не довільним, а сталим проявом застосування так званого діяльнісного підходу [138]. Згідно із цим підходом будь-який поведінковий акт людини розглядається в сукупності трьох елементів, а саме: діяча (суб'єкта); об'єкта впливу; самого поведінкового акту. У кримінальному праві при збереженні перших двох елементів як самостійних третій елемент розбивається на два, і в ньому розглядається зовнішній прояв діяння (об'єктивна сторона) і внутрішній психічний контроль за діянням (суб'єктивна сторона). Однак це є окремий самостійний

поведінковий акт людини, який слідує за самим діячем, тому питання про діяча (суб'єкта) не може ні «вклинюватися» між об'єктивною і суб'єктивною стороною, ні слідувати за ними.

По-третьє, суб'єкт кримінального правопорушення як елемент його складу охоплює такі ознаки, які характеризують особу, що вчиняє кримінальне правопорушення і які мають бути наявними в такої особи до і незалежно від вчинення нею кримінального правопорушення. Можливо, з огляду саме на це в німецькому кримінальному праві ознаки суб'єкта вивчають за межами ознак складу кримінального правопорушення [301; 292]. Тому вивчати діяння суб'єкта в його об'єктивному і суб'єктивному проявах, а також спрямованість цього діяння (об'єкт) до вивчення самого суб'єкта становить порушення логічної послідовності того, що відбувається в реальному житті, адже в реальному житті спершу існує суб'єкт, який визначає об'єкт і далі здійснює посягання на нього.

По-четверте, ознаки суб'єкта в багатьох випадках окреслюють коло кримінально-правової поведінки [179]. Ідеться про те, що правові заборони на вчинення суспільно небезпечних і протиправних діянь часто стосуються не всього населення, а тільки певної його частини, яка є учасником окремих видів суспільних відносин, тобто володіє певними додатковими, спеціальними відмежувальними ознаками. Інакше кажучи, ознаки суб'єкта часто впливають і на визначення об'єкта кримінального правопорушення, а також на можливість виконання певною особою об'єктивної сторони і, відповідно, на наявність у її діянні суб'єктивної сторони. І хоча суб'єкт досліджуваного кримінального правопорушення є загальним, цей аргумент не може бути відокремленим, оскільки послідовність аналізу елементів складу кримінального правопорушення має бути незалежною від виду його суб'єкта.

По-п'яте, загальновизнано, що осудність як ознака суб'єкта кримінального правопорушення є передумовою вини, що є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони. Інакше кажучи, тільки осудна особа може

мати певне психічне ставлення до вчинюваного нею діяння та його наслідків у форму умислу або необережності. І, навпаки, визнання особи неосудною виключає саму постановку питання про необхідність встановлення її вини у вчиненому діянні. У зв'язку з цим, дослідження ознак суб'єктивної сторони до вивчення суб'єкта кримінального правопорушення створює підстави для можливих парадоксальних ситуацій, коли встановлення вини буде здійснюватися стосовно особи, яка є неосудною. Саме тому, питання осудності в межах питань суб'єкта мають вивчатися перед питаннями вини в межах питання суб'єктивної сторони.

З огляду на викладене розгляд елементів складу сексуального насильства в цій дисертації здійснюється починаючи із суб'єкта, далі вивчається об'єкт, об'єктивна сторона і суб'єктивна сторона.

2.2. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України

Суб'єктом кримінального правопорушення відповідно до ст. 18 КК України є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення після досягнення віку, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення повинен володіти трьома обов'язковими ознаками: по-перше, бути фізичною особою; по-друге, бути осудним; по-третє, досягнути віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Особу, яка володіє цими трьома ознаками, у науці кримінального права прийнято йменувати загальним суб'єктом кримінального правопорушення [218; 240; 253; 283; 268].

В окремих випадках до вказаних трьох ознак додається інша (інші), що безпосередньо закріплюється (-ються) у статті Особливої частини КК України або однозначно впливає (-ють) зі змісту її положень. Наявність такої ознаки звужує коло осіб, що можуть бути суб'єктами відповідного кримінального правопорушення. Такий суб'єкт і в законодавстві (ч. 2 ст. 18

КК України), і в науковій літературі дістав назву спеціального суб'єкта кримінального правопорушення [19; 169; 252].

Чинне кримінальне законодавство України у ч. 1 ст. 18 лише зазначає, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична особа, але не розкриває цієї ознаки. Українські криміналісти при розкритті цієї ознаки одностайно звертаються до статті 24 Цивільного кодексу України, відповідно до якої *фізична особа* – це людина, що виступає як учасник цивільних відносин. Попри те, що в цитованому приписі йдеться виключно про цивільні правовідносини, він, безумовно, має загальне значення, а тому і в контексті кримінальної відповідальності під фізичною особою належить розуміти виключно людину.

Поняття «людина» є не тільки фундаментальним і глибоко філософським, але й важливим для сучасного законодавства, адже воно включає в себе багато аспектів як філософського, так і прикладного характеру. Кожна людина від початку життя і до його закінчення є особистістю, індивідом, котрий є носієм соціальних якостей. Особистість – істота самобутня, здатна до активної дії, творча, оригінальна – це і становить її найбільшу цінність [177]. Саме особистість є вищою цінністю суспільства, а метою державної політики є її захист. Так, у ст. 2 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р. задекларовано, що інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами всього суспільства або науки [297].

Вказівка у ч. 1 ст. 18 КК України на ознаку – фізична особа, жорстко і кардинально обмежує коло суб'єктів кримінального правопорушення. У зв'язку з цим останнім визнається виключно людина як біосоціальна істота. За межами цього кола залишається все, що не є людиною.

Ще донедавна розмежування за цією ознакою здійснювалося лише в аспекті фізична особа – юридична особа. І стверджувалося, що вказівкою на цю ознаку законодавець не допускає можливості притягнення до відповідальності юридичних осіб. Дійсно, проблема визнання юридичної

особи суб'єктом кримінального правопорушення є однією з дискусійних і в науці кримінального права, і в кримінально-правовій законотворчості [152]. У правовій літературі наводилися аргументи як за визнання юридичних осіб суб'єктами кримінального правопорушення [71; 154; 282], так і проти цього. Так само і в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн юридичні особи або визнаються суб'єктами кримінального правопорушення (наприклад, Велика Британія, Канада, Франція, Нідерланди, Албанія, Данія та інші), або не визнаються ними (наприклад, Угорщина, Болгарія, Італія та інші).

Немає однозначності щодо статусу юридичної особи як суб'єкта кримінального правопорушення і в актах *acquis communautaire*, зокрема в директивах Європейського Союзу (далі – ЄС), що передбачають стандарти відповідальності за окремі кримінальні правопорушення. Так, у Директиві 2011/93/ЄС [83; 300] у пункті «f» статті 2 визначено, що «юридична особа» – це суб'єкт, який має правосуб'єктність відповідно до чинного законодавства, за винятком держав або державних органів, що здійснюють державну владу, і публічних міжнародних організацій. У ч. 1 ст. 12 Директиви 2011/93/ЄС окреслено необхідність того, щоб юридичні особи могли бути притягнуті до відповідальності за будь-які правопорушення, зазначені у статтях 3–7 Директиви, вчинені на їх користь будь-якою особою, яка діє як індивідуально, так і як частина органу юридичної особи та займає керівне становище в юридичній особі. Як і в інших директивах, Директива 2011/93/ЄС передбачає, що відповідальність юридичних осіб не перешкоджає кримінальному провадженню проти фізичних осіб, які є виконавцями, підбурювачами або пособниками правопорушень, зазначених у статтях 3–7 Директиви 2011/93/ЄС. При цьому статті 3–6 Директиви 2011/93/ЄС містять кримінальні правопорушення, а саме сексуальне насильство, сексуальну експлуатацію, дитячу порнографію, домагання дітей із сексуальною метою, а тому особи, які підпорядковані юридичній особі та через відсутність нагляду або контролю з боку юридичної особи уможливили вчинення такого

кримінального правопорушення, також несуть кримінальну відповідальність.

Кримінально-правова доктрина України послідовно не визнає суб'єктності юридичної особи в кримінальному праві, а тому ні в чинному КК України, ні в проєкті КК України [133] не передбачено її кримінальної відповідальності. Водночас на виконання Директиви 2011/93/ЄС, Стамбульської конвенції та Ланцаротської конвенції Україна передбачила можливість застосування кримінально-правових засобів для юридичних осіб у разі вчинення сексуального насильства уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи (п. 6 ч. 1 ст. 96³ КК) [197]. Водночас, встановлення таких засобів не є свідченням визнання юридичної особи суб'єктом досліджуваного кримінального правопорушення.

Таким чином, юридична особа не визнається в Україні суб'єктом кримінального правопорушення загалом, а тому не може бути суб'єктом досліджуваного кримінального правопорушення.

Окрім проблеми, пов'язаної з можливістю визнання юридичних осіб суб'єктом кримінального правопорушення, на сучасному етапі розвитку науки і технологій постало питання щодо суб'єктності штучного інтелекту та можливості притягнення його до відповідальності за різні види кримінальних правопорушень.

Так, на думку О. Е. Радутного, штучний інтелект (електронна особа, електронна особистість) може бути наділений здатністю усвідомлювати фактичну сторону, усвідомлювати суспільну небезпечність своєї дії або бездіяльності та їх наслідків, керувати своєю поведінкою за можливості вибору (наявність декількох варіантів поведінки), саме тому штучний інтелект (електронна особа, особистість) може бути визнаний суб'єктом кримінального правопорушення [213]. До того ж науковець зазначає, що неминуче наближається час, коли людство буде поділяти середовище свого існування зі штучним інтелектом. Доволі реальною та перспективною вбачається можливість визнання штучного інтелекту суб'єктом

правовідносин, наділення його правовим статусом «електронної особистості (електронної особи)». Цілком реальною є перспектива застосування до штучного інтелекту заходів кримінально-правового характеру, поява у зв'язку із цим в Особливій частині КК України розділу під умовною назвою XIV-2 «Заходи кримінально-правового характеру щодо електронних осіб» [212].

З плином часу проблема визнання штучного інтелекту суб'єктом відповідальності за різного виду правопорушення буде лише актуалізуватися. Передусім ітиметься про ті сфери, де штучний інтелект може приймати такі рішення, які загрожуватимуть спричиненням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Найперше – це сфери інформаційних відносин господарювання, транспорту, екології тощо. Очевидно, сфера кримінальних правопорушень проти сексуальної свободи та недоторканості буде однією з останніх, де постане проблема відповідальності штучного інтелекту. Так чи інакше, але з позицій *de lege lata* маю констатувати, що штучний інтелект не є суб'єктом кримінального правопорушення, але з позиції *de lege ferenda* ця проблема потребує поглибленого вивчення.

Таким чином, перша ознака суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України, полягає в тому, що ним є виключно фізична особа, тобто людина.

Другою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є його осудність. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. У літературі традиційно в осудності виділяють дві ознаки: інтелектуальну – здатність усвідомлювати свої дії – і вольову – здатність керувати ними [130, с. 152–181].

Протилежною до осудності є категорія неосудності. Але слід звернути увагу, що як за чинним КК України, так і за проектом КК України причиною неосудності визнається лише психічний розлад. У ч. 2 ст. 19 КК України до причин неосудності (медичного критерію) віднесено хронічне психічне

захворювання, тимчасові розлади, недоумство й інші хворобливі стани психіки людини. У статті 2.3.3 проєкту КК України неосудною визнається судом особа, яка через психічний розлад під час вчинення протиправного діяння, передбаченого цим Кодексом, не могла: 1) розуміти фактичні обставини своєї протиправної дії чи бездіяльності, 2) передбачати її наслідок, якщо він визначений цим Кодексом, або 3) керувати своєю дією чи бездіяльністю. Уявляється, що підхід до розуміння медичного критерію неосудності, який використовується у проєкті КК України, є цілком обґрунтованим та таким, що узгоджується із Міжнародною класифікацією хвороб, де у Класі 5 «Розлади психіки та поведінки (F00-F99)» вживається поняття «психічні розлади», а не психічні захворювання.

Таким чином, якщо особа втрачає здатність усвідомлювати своє діяння та/або керувати ним із будь-яких інших причин, окрім психічних розладів – вона не може бути визнана неосудною. Однак практика свідчить, що й інші фактори можуть усунути здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними. Зокрема, В. М. Бурдін указує на різний за природою вплив психічних розладів і соматичних захворювань й причинами неосудності називає: психічні та соматичні розлади; відставання у психічному розвитку; невідповідність психофізіологічних можливостей особи вимогам кримінально значимої ситуації; непереборну силу; рефлекси [32, с. 717–718].

Крім того, у літературі висловлюють судження і про необхідність розширеного тлумачення положень чинного законодавства, у результаті чого до причин неосудності належали б і немедичні чинники. Зокрема, Л. П. Брич і В. О. Навроцький [30] висловлювали судження про те, що термін «недоумство», вживаний у ч. 2 ст. 19 КК України, треба тлумачити не тільки як такий, що передбачає психічний розлад, а й як такий, що охоплює відсутність у особи належних знань. Тож, на думку науковців, особу, яка через відсутність належного рівня знань (освіти, підготовленості, кваліфікації тощо) не здатна була усвідомлювати своє діяння або керувати ним, також необхідно визнавати неосудною щодо такого діяння.

Уявляється, що у контексті *de lege ferenda* проблематика підстав визнання особи неосудною потребує свого подальшого дослідження і загального розв'язання, яке може бути здійснене, у тому числі, в межах проєкту нового КК України. Однак це питання не може бути розв'язаним у контексті одного окремого складу кримінального правопорушення. Оскільки ж предмет цього дослідження не передбачає розв'язання *de lege ferenda* загальних питань учення про суб'єкта кримінального правопорушення, висвітлення ознаки осудності буде здійснено тільки *de lege lata*.

Це означає, що за чинним КК України суб'єктом сексуального насильства є виключно особа, яка під час вчинення діяння, що становить об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, здатна була усвідомити свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Така особа в момент вчинення діяння не мала такого ступеня психічного розладу, який би позбавив її здатності усвідомлювати свої вчинки чи здатності керувати ними. Але не виключається, що особа може мати у момент вчинення сексуального насильства певний психічний розлад, проте лише такого ступеня, що не призводить до втрати нею однієї з цих психічних функцій. Так, вироком Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької особи було засуджено за ч. 6 ст. 153 КК незважаючи на те, що на час вчинення інкримінованого злочину вона виявляла легку розумову відсталість. Проте, за висновком судово-психіатричного експерта, навіть за наявності такого психічного розладу вона могла розуміти значення своїх дій та керувати ними [59].

Також перебування особи у стані фізіологічного алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, під дією препаратів, що знижують швидкість реакції, у стані сильного душевного хвилювання чи в будь-якому іншому особливому психічному стані, може певним чином впливати на її психічні функції, проте такі стани в жодному разі (на думку законодавця) не позбавляють особу можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. Хоча окремі з цих станів можуть впливати на ступінь тяжкості вчиненого особою кримінального правопорушення, знижуючи чи

підвищуючи його рівень. У зв'язку із цим вони можуть, відповідно, визнаватися обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Третьою ознакою загального суб'єкта кримінального правопорушення є досягнення особою визначеного законодавством віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. За чинним КК України цей вік визначається диференційовано: відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України він за загальним правилом становить 16 років; ч. 2 тієї ж статті передбачає знижений вік – 14 років – за вичерпне коло кримінальних правопорушень, до яких належить і ст. 153 КК України; в окремих статтях Особливої частини текстуально (наприклад, статті 155, 156-1 КК України) або контекстуально (наприклад, ст. 304 КК України) встановлено більш високий вік суб'єкта кримінального правопорушення.

У літературі проблематика визначення мінімального вікового порогу настання кримінальної відповідальності завжди була дискусійною. Не буде перебільшенням стверджувати, що єдиної усталеної і загальновизнаної теорії визначення такого віку досі не вироблено. Традиційно, обґрунтовуючи той чи інший мінімальний вік, з якого може наставати відповідальність, посилаються на наступність законодавства, досвід іноземних країн, поширеність певного виду діянь серед неповнолітніх, здатність їх розуміти суспільну небезпечність таких діянь тощо. Усі ці аргументи тією чи іншою мірою можуть бути застосовані для обґрунтування і 14-річного, і 15-річного, і 16-річного, і, можливо, деякого іншого мінімального віку, з якого може наставати відповідальність за сексуальне насильство.

Так чи інакше, але відповідальність за сексуальне насильство настає згідно із ч. 2 ст. 22 КК України з досягненням особою 14 років, а згідно з проєктом КК України – з 15 років, при цьому вважається, що особа досягає певного віку не в день народження, а починаючи з наступної доби після дня народження [233]. Оскільки у ч. 1 ст. 153 КК України не визначається жодних додаткових ознак суб'єкта цього кримінального правопорушення, можна зробити висновок, що суб'єкт основного складу сексуального

насильства є загальним, тобто це фізична, осудна особа, яка досягла 14-річного віку до моменту вчинення діяння, передбаченого ст. 153 КК.

Окрім ознак загального суб'єкта у ч. 2 ст. 18 КК закріплено ознаки так званого спеціального суб'єкта, під яким розуміється фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Ознаки спеціального суб'єкта можуть бути безпосередньо передбачені у статті Особливої частини КК або однозначно впливати зі змісту її положень. У свою чергу наявність таких ознак звужує коло осіб, що можуть підлягати відповідальності за конкретне правопорушення, або, навпаки, виступає підставою для пом'якшення або посилення кримінальної відповідальності за вчинене діяння. Так, на думку В. О. Навроцького, виокремлення спеціального суб'єкта обумовлюється необхідністю: 1) обмежити відповідальність за те чи інше діяння певною групою осіб; 2) посилити відповідальність за посягання, здійснене певним суб'єктом; 3) пом'якшити відповідальність за посягання, здійснене певним суб'єктом [247, с. 255].

У правовій літературі класифікація спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення проводиться за різними критеріями. Наприклад, І. О. Бандурка поділяє спеціальний суб'єкт на види залежно від: 1) громадянства; 2) віку; 3) сімейних відносин та обов'язків; 4) статі; 5) посадового статусу і обов'язків; 6) виробничих і господарських відносин й обов'язків; 7) військового обов'язку; 8) транспортних та технічних засобів підвищеної небезпеки; 9) особливого статусу; 10) професійних підстав і відповідних обов'язків; 11) обов'язків на договірних підставах [18, с. 23]. В. В. Устименко розділяв ознаки спеціального суб'єкта за формою законодавчого закріплення на прямо передбачені в кримінальному законі або ті, що прямо впливають із нього [252].

Аналіз положень ст. 153 КК свідчить, що закон закріплює в окремих кваліфікованих складах сексуального насильства ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Зокрема, мова йде про частини 2 і

6 ст. 153 КК України. Так, відповідно до частини 2 та 6 ст. 153 КК суб'єктом визнається особа, яка вчинила сексуальне насильство повторно. А у ч. 2 ст. 153 КК передбачена відповідальність за сексуальне насильство, вчинене особою, яка пов'язана із потерпілим від цього кримінального правопорушення шлюбно-сімейними або родинними відносинами. В останньому випадку ознаки спеціального суб'єкта нерозривно пов'язані з ознаками потерпілого від цього кримінального правопорушення, у зв'язку з чим їх детальний аналіз буде здійснено у п. 2.3.

За змістом ч. 1 ст. 32 КК України повторністю визнається неодночасне вчинення тією самою особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Вчинення кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК України, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК України (ч. 3 ст. 32 КК). При цьому повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності на підставах, установлених законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято, а також після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку (ч. 4 ст. 32 КК).

Звідси, можна виділити такі види повторності. Залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, повторність: 1) тотожних або 2) однорідних кримінальних правопорушень.

Наявність повторності не виключається у разі засудження за кримінальне правопорушення, що утворює її зміст. Звідси, залежно від наявності судимості за попереднє кримінальне правопорушення розрізняється повторність: 1) фактична, тобто не пов'язана із засудженням за раніше вчинене кримінальне правопорушення; та 2) пов'язана з попереднім засудженням.

Під повторністю тотожних кримінальних правопорушень у науці кримінального права розуміється вчинення двох або більше діянь, що містять

ознаки того ж самого складу кримінального правопорушення, тобто: 1) передбачені тією ж самою статтею або частиною статті Особливої частини КК, 2) мають ту ж саму стадію вчинення кримінального правопорушення (готування, замах, закінчене кримінальне правопорушення), 3) особа виконує ту ж саму роль у вчиненому діянні (виконавець, організатор, підбурювач або пособник) [102, с. 28, 29].

У теорії кримінального права визнають однорідними як близькі за характером кримінальні правопорушення, так і такі, які мають спільний об'єкт посягання. Л. Є. Орел вважав, що однорідними будуть і ті злочини, які посягають на схожі безпосередні об'єкти, тобто ті, що близькі за своїм характером. На основі схожості безпосередніх об'єктів він пропонував віднести до однорідних і ті злочини, які посягають не на один, а на два і більше безпосередніх об'єкти (складні безпосередні об'єкти) [168, с. 75–77].

Водночас І. А. Зінченко та В. І. Тютюгін зазначають, що однорідними можуть визнаватися й кримінальні правопорушення, передбачені у різних частинах тієї самої статті Особливої частини КК України. Зокрема, до таких статей належать, наприклад, ч. 1 ст. 115 КК – умисне вбивство і ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство за обтяжуючих обставин. [102, с. 14, 15].

Аналіз положень ст. 153 КК свідчить, що у цій статті закон передбачає відповідальність як за повторність тотожних діянь, так й однорідних.

Повторність *тотожних* кримінальних правопорушень передбачена у ч. 2 та 6 ст. 153 КК та визначається як: а) сексуальне насильство, вчинене повторно (ч. 2 ст. 153 КК) та б) сексуальне насильство, вчинене повторно щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 6 ст. 153 КК).

Відповідальність за повторність *однорідних* кримінальних правопорушень також передбачена у ч. 2 та 6 ст. 153 КК. Вона визначається шляхом перелічення статей КК, що встановлюють відповідальність за однорідні діяння. Так, у ч. 2 ст. 153 КК передбачена відповідальність щодо особи, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень,

передбачених статтями 152, 154, 155 КК. А у ч. 6 ст. 153 КК йде мова про відповідальність особи, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 152, ст. 155 або ч. 2 ст. 156 КК України, щодо малолітньої особи або щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

При цьому у ст. 153 КК як для наявності повторності тотожних, так і повторності однорідних кримінальних правопорушень закон не вимагає обов'язкового попереднього засудження особи за раніше скоєне кримінальне правопорушення, що дає підстави для висновку про те, що повторність за ст. 153 КК може бути як пов'язаною із засудженням, так і не пов'язаною з ним.

Детальний аналіз відповідальності за повторність однорідних кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 153 КК України, дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, повторність однорідних деліктів, передбачена у ч. 2 ст. 153 КК України, згідно з якою потерпілою є повнолітня особа, має місце лише у разі вчинення діянь, передбачених статтями 152, 154, 155 КК України, якщо потерпілою від їх вчинення буде повнолітня або неповнолітня чи малолітня особа. Учинення сексуального насильства щодо повнолітньої або неповнолітньої особи, після вчинення діянь, передбачених статтям 156 та 156-1 КК України, повторність не утворює, а отже не тягне за собою посилення кримінальної відповідальності за таке сексуальне насильство. Проте такий законодавчий підхід викликає певні зауваження, зважаючи на те, що й сексуальне насильство й розбещення неповнолітніх, незважаючи на певні відмінності у зовнішньому прояву, є деліктами сексуального характеру, тобто діяннями, що мають сексуальну конотацію. Зокрема, «інтелектуальне розбещення – тобто передчасне викликання сексуального інтересу у дитини, подача сексуальної інформації раніше віку, ніж дитина може таку інформацію сприйняти, також може призвести до заподіяння шкоди психіці дитини, яка за своїм змістом може бути схожа з наслідками сексуального

насильства» [277]. Крім цього, як справедливо зазначає О. В. Харитонova, незважаючи на те, що ч. 2 ст. 156 КК України стосується відповідальності за розбещення малолітніх, «залишаються труднощі у розмежуванні ч. 2 ст. 156 і ч. ст. 153 КК України, оскільки «розбещення» малолітньої особи може за ознаками збігатися з сексуальним насильством без проникнення щодо малолітньої особи, а малолітній вік свідчить про відсутність добровільності згоди» [273]. На думку дослідниці, «чинна редакція ч. 2 ст. 156 КК України по суті описує непенетраційне сексуальне насильство щодо малолітньої особи, вчинене спеціальними суб'єктами – членами сім'ї чи близькими родичами, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього; тож його варто перенести у ст. 153 КК» [273].

Свідченням тому, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 та ст. 153 КК України, можуть бути пов'язані між собою та обумовлювати вчинення один одного, є й матеріали судової практики. Так, вироком Куликівського районного суду Чернігівської області особу було засуджено за сукупністю ч. 2 ст. 156 та ч. 3 ст. 153 КК України зважаючи на те, що винний спочатку надав для огляду неповнолітній особі гральні карти, що містили зображення порнографічного характеру. А згодом, через декілька днів, маючи умисел на задоволення статевої пристрасті, з метою подолання опору з боку неповнолітньої особи, заподіяв останній один удар в ділянку голови, чим спричинив фізичний біль, після чого насильно утримуючи руки потерпілої на своїх геніталіях, вчинив дії сексуального характеру, непов'язані із проникненням в її тіло, без добровільної згоди останньої [51].

Як бачимо з наведеного прикладу, усі ці дії мали однакову сексуальну спрямованість, однаково посягали на сексуальну автономію людини, водночас, кваліфікувати вчинене сексуальне насильство за ознакою повторності, згідно з положеннями ч. 2 ст. 153 КК – неможливо.

Таким чином, зважаючи на зазначене, уявляється, що діяння, передбачені ст. 156, 156-1 та 153 КК України є однорідними, а тому є всі

підстави для їх включення до переліку кримінальних правопорушень, вчинення яких є ознакою повторності, передбаченої у ч. 2 ст. 153 КК України. З огляду на це ч. 2 ст. 153 КК можна викласти у такій редакції: «... передбачених статтями 152, 154, 155, 156, 156-1 цього Кодексу...».

По-друге, звертає на себе увагу той факт, що до переліку діянь, які утворюють повторність однорідних кримінальних правопорушень у ч. 6 ст. 153 КК України, не віднесено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок» та ст. 156-1 КК України «Домагання дитини для сексуальних цілей». Остання стаття була включена до КК України відповідно до закону № 1256-ІХ від 18 лютого 2021 р. [197], і вона передбачає відповідальність за посягання на сексуальну недоторканість особи, що не досягла 16-річного віку (частина 1 і 2), або малолітньої особи (ч. 3). Утім, законодавець чомусь не відніс цей склад до тих, які утворюють повторність, передбачену у ч. 6 ст. 153 КК України. У свою чергу, враховуючи однорідність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, з кримінальними правопорушеннями, передбаченими ч. 4 ст. 152, ст. 155 і ст. 156 КК України, вбачаю за необхідне доповнити ч. 6 ст. 153 КК України вказівкою на ст. 156-1 КК України.

З цих же міркувань варто включити до переліку статей, що окреслюють коло однорідних злочинів, які утворюють зміст повторності, передбаченої у ч. 6 ст. 153 КК, й ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок». Такий висновок ґрунтується на положеннях ст. 36 Стамбульської конвенції, відповідно до якої під поняття сексуального насильства у широкому значенні підпадає у тому числі й примушування іншої особи до здійснення без згоди актів сексуального характеру з третьою особою (п. С ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції). Правозастосовній практиці відомі випадки послідовного вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 153 та ст. 154 КК України. Так, вироком Житомирського районного суду Житомирської області особу було засуджено за ч. 1 ст. 153 КК України, ч. 4 ст. 153 КК України та ч. 3 ст. 154 КК України за умисні дії, які виразилися у

примушуванні особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її та близьких родичів [46].

На підставі зазначеного частину 6 статті 153 КК України доцільно викласти у такій редакції: «...або особою, яка раніше вчинила будь-яке з кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 152, *статтею 154*, статтею 155, частиною другою статті 156 або *статтею 156-1* цього Кодексу».

2.3. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України

Досліджуючи об'єкт кримінального правопорушення, насамперед слід зазначити, що відповідним терміном у науці кримінального права традиційно позначають два хоч і близьких між собою, але відмінних явища. Об'єктом називають один з елементів складу кримінального правопорушення, який поєднує в собі ознаки, що характеризують те, на що посягає кримінальне правопорушення. У такому розумінні об'єкт ставиться на один рівень з іншими елементами складу кримінального правопорушення: суб'єктом, об'єктивною і суб'єктивною сторонами. Крім того, об'єктом у кримінальному праві називають також і окрему ознаку складу кримінального правопорушення, що входить до змісту однойменного елемента складу кримінального правопорушення. У цьому контексті об'єкт розглядається на меншому рівні узагальнення і в сукупності з іншими ознаками утворює відповідний елемент [241]. Тому, досліджуючи об'єкт кримінального правопорушення, завжди необхідно термінологічно визначитися в тому, про що саме йдеться.

Як елемент складу кримінального правопорушення об'єкт кримінального правопорушення охоплює собою такі ознаки:

- 1) об'єкт як ознаку складу кримінального правопорушення;
- 2) предмет кримінального правопорушення;

3) потерпілого від кримінального правопорушення.

З цих трьох ознак лише перша є обов'язковою, а решта дві – факультативні ознаки загального складу кримінального правопорушення. Але якщо ознаки потерпілого або предмета безпосередньо зазначені як ознаки конкретного складу кримінального правопорушення або однозначно впливають зі змісту його ознак, то останні виступають обов'язковими ознаками цього конкретного складу кримінального правопорушення [222, с. 103–104]. Аналіз статті ст. 153 КК свідчить, що потерпілий є обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення.

Дослідження об'єкта кожного окремо взятого кримінального правопорушення може бути здійснене одним з двох методологічних шляхів. Перший широко використовується в роботах з Особливої частини кримінального права і полягає в тому, що дослідники спершу визначаються із загальним концептуальним розумінням об'єкта, на основі чого розкривають загальний об'єкт кримінально-правової охорони, від нього переходять до родового об'єкта і, нарешті, до безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, що ними вивчається. Цей методологічний підхід має свої переваги, які полягають у тому, що, по-перше, загальне підтверджується за рахунок особливого, по-друге, він надає чіткі й достовірні висновки дослідження.

Другий методологічний підхід полягає в тому, що дослідник спершу вивчає ту об'єктивну реальність, якій фактично заподіює шкоду чи створює загрозу її заподіяння конкретне кримінальне правопорушення, і вже потім визначає безпосередній об'єкт. Після цього визначається місце цього об'єкта в системі родових об'єктів і, нарешті, наукове судження піднімається до загального об'єкта в тому чи іншому його доктринальному розумінні. Переваги цього методологічного підходу полягають у тому, що це дає змогу досліджувати спочатку більш нове, локальне явище і за рахунок цього будувати подальше дослідження, формулювати нові теорії з урахуванням локальних змін, зв'язків і закономірностей та виводити

гіпотези, які в процесі здійснення наукового пізнання уточнюються емпірично та виступають визначальним чинником наукового прогресу.

Вважаю, що для дослідження складу окремого кримінального правопорушення більш доцільним є використання другого методологічного підходу, оскільки він дає змогу безпосередньо виявити те, чому заподіюється шкода відповідним кримінально протиправним діям, і на цій основі не лише вирішувати прикладні питання в межах конкретного наукового дослідження, а й віднайти додаткові аргументи на користь того чи іншого теоретичного розуміння об'єкта кримінального правопорушення. З огляду на зазначене, в межах цього дослідження аналіз об'єкта сексуального насильства буде здійснюватися від безпосереднього через родовий до загального.

Загальновизнано, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є та сутність, якій конкретне кримінальне правопорушення заподіює шкоду або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди. Водночас гостро дискусійним є питання, у межах якої парадигми має розглядатися ця сутність – чи є вона суспільними відносинами, благом, цінністю, правом, нормою права, людиною, суспільством тощо [265, с. 268–278; 263, с. 424–426; 16, с. 30–34; 70, с. 199–223; 120, с. 101–169].

Міркування науковців з цього приводу різняться: одні вважають, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини [136, с. 7; 140, с. 209; 239, с. 68–69; 238, с. 145–146; 146, с. 13; 159; 195, с. 28], інші – що це є певна цінність, благо [11; 173; 263, с. 116–124], відносини між людьми в суспільстві [141], соціальна оболонка [145], матеріальні явища [64] тощо. Вочевидь, що будь-яке розуміння цієї сутності під різним кутом зору по-своєму відображає її. Тому будь-яке доктринальне розуміння об'єкта кримінального правопорушення може бути взяте за основу, у зв'язку з чим не можна категорично стверджувати, що використання одного із теоретичних підходів є запереченням чи відкиданням інших.

Водночас розуміння об'єкта кримінального правопорушення як

суспільні відносини дозволяє більш точно розкрити соціальну сутність кримінального правопорушення, визначити його ступень суспільної небезпечності порівняно з іншими видами протиправних діянь, провести розмежування кримінальних правопорушень, схожих за об'єктивними ознаками. В контексті цього дослідження, зокрема, дозволяє відмежувати сексуальне насильство (ст. 153 КК) від воєнних злочинів (ст. 438 КК) або хуліганства (ст. 296 КК).

Залежно від ступеня узагальненості охоронюваних законом суспільних відносин у науці кримінального права традиційно виділяють: а) безпосередній, б) родовий та в) загальний об'єкт. Безпосередній об'єкт, як зазначає В. Я. Тацій, має найбільш істотне значення для правотворчої і правозастосовної діяльності. Під ним розуміються «конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певного кримінального закону і яким задається шкода злочином, що підпадає під ознаки такого складу» [238, с. 147].

При визначенні безпосереднього об'єкта сексуального насильства потрібно виходити з концепції людиноцентризму і людини як найвищої соціальної цінності, що задекларовано в ч. 1 ст. 3 Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. М. П. Рабінович наголошував, що можливості людини – це основоположні права людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками держави та інших суб'єктів [211, с. 387]. Недоторканість і свобода є необхідними умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві і тому повинні бути визнані та захищені державою, писав Ю. С. Шемшученко [284, с. 8]. Саме такою надважливою, полісемічною та дуже дискусійною є свобода людини в умовах сучасної держави та світу. Концепція свободи особистості зводиться до того, що природним станом людини є свобода, саме через неї вона

чинить певні діяння, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності [210; 148; 287], механізмом захисту, реалізації та стримування неосязної свободи є право та його регулювання. Ґрунтовний принцип, на якому тримається регулювання свободи людини, є те, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої людини.

Обмеження свобод людини закріплене, зокрема, у ч. 2 ст. 29 Загальної декларації. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

Також у Конституції України закріплено низку прав, зокрема у статтях 24 (рівність прав), 33 (свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України), 34 (право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань), 35 (свобода світогляду і віросповідання), 36 (свобода об'єднання у політичні партії та громадські організації), 39 (свобода на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації), 42 (право на підприємницьку діяльність), 63 (право на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом), однак у виключних випадках у разі необхідності ці права можуть бути обмежені.

Порядок застосування цих обмежень свободи врегульований як на наднаціональному, так і на національному рівнях. Загальновстановленим правилом для застосування обмеження свободи людини є так званий трикутник правомірності, який включає три ключові елементи: законність обмеження (наявність законодавчих підстав); правомірну мету (забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві); необхідність у демократичному суспільстві («нагальна соціальна потреба» втручання в

питання та пропорційне переслідуваній законній меті) [192, п. 19, с. 20–21].

Винятком із загального правила щодо обмеження свобод людини стоять так звані абсолютні права. Конституція України у статті 64 закріплює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції. Будь-яке обмеження державою щодо володіння особою цими правами є забороненим і підкріплюється виконанням нею своїх позитивних зобов'язань стосовно його регулювання. Однак це не поширюється на право особи щодо їх реалізації. Усі виключні права та свободи мають свої обмеження тільки щодо певних установлених умов їх реалізації.

Цей перелік включає право на свободу й особисту недоторканість і їх складові. Як уже було проаналізовано в підрозділі 1.1 розділу 1 цієї роботи, сексуальна свобода піддається обмеженню тільки в частині її реалізації щодо інших осіб, однак володіння нею є абсолютним правом. Адже кожна людина є вільною в наданні добровільної згоди на ті сексуальні стосунки, якими вона бажає володіти, і не підлягає обмеженню за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, які не віднесені до кола обмежень у реалізації. Коли особа реалізує свою сексуальну свободу, вона повинна дотримуватися загальновстановлених обмежень щодо добровільної згоди, кола осіб і суб'єктів, вікових обмежень тощо. Що ж до сексуальної недоторканості, то вона взагалі не піддається обмеженням і втручанням, адже її носії перебувають під захистом права. Конструкцію сексуальної недоторканості можна назвати діючим обмеженням по відношенню до сексуальної свободи, однак накласти обмеження на сексуальну недоторканість не можна.

Особа від народження володіє сексуальною свободою, однак до

певного віку реалізація цієї свободи для неї є недоступною, обмеженою, а для оточуючих є непорушною статевою недоторканістю.

Таким чином, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують право кожної особи, яка досягла віку сексуальної згоди, на сексуальну свободу, що включає в себе свободу на вільне вирішення, без жодного примусу чи іншого методу впливу, для себе двох важливих питань, з яких друге походить від першого, а саме чи вступати в такі сексуальні стосунки та, якщо вступати, то з ким, а також право кожної особи, що не досягла віку сексуальної згоди, на захист від будь-яких сексуальних дій щодо неї та невтручання інших осіб у її сексуальну недоторканість. Воно є імперативним і не має винятків.

Крім поділу об'єктів кримінального правопорушення за ступенем їх узагальнення, у науці кримінального права пропонується класифікація об'єктів «за горизонталлю», за якої виділяються основний і додатковий безпосередній об'єкти. У свою чергу, додаткові об'єкти поділяються на обов'язковий і факультативний безпосередній об'єкт. Під обов'язковим безпосереднім об'єктом розуміються суспільні відносини, які завжди страждають у разі посягання на безпосередній основний об'єкт, проте ці відносини не відображають сутність конкретного кримінального правопорушення. Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом визнаються суспільні відносини, яким у разі вчинення певного кримінального правопорушення може заподіюватися шкода поряд з основним об'єктом, а може і не заподіюватися [238, с. 153-156]. Установлення додаткового об'єкта забезпечує правильну кваліфікацію вчиненого діяння та диференціацію кримінальної відповідальності.

Посягання на суспільні відносини, що забезпечують сексуальну свободу або сексуальну недоторканість, завжди супроводжуються із заподіянням шкоди іншим суспільним відносинам, а саме, що забезпечують охорону волі, честі та гідності особи, її здоров'я або життя людини.

Уявляється, що життя людини може бути визнано додатковим об'єктом сексуального насильства зважаючи на наявність у ч. 5 ст. 153 КК такої кваліфікованої ознаки, як тяжкі наслідки [87, с. 58; 121].

Як зазначає психотерапевтка О. Цилінська, «потерпілі від сексуального насильства втрачають віру в себе та в інших, оскільки їхня самооцінка та уявлення про себе переповнені почуттями приниження, сорому, провини та безпорадності, адже насилля безпосередньо демонструє зневагу до автономії та гідності людини. Травматичні події також порушують автономію особи на рівні базової тілесної цілісності. Тіло стає об'єктом наруги через фізичні пошкодження, інтимність проти волі та жорстокі дії, що спричиняють фізичний біль і страждання. Часто внаслідок травматичного досвіду втрачається контроль над тілесними функціями» [281].

Підтвердженням щодо наявності додаткового об'єкта при вчиненні сексуального насильства, є й матеріали судової практики. Так, у вироку Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 22.04.2020 у справі № 308/3387/20 зазначено, що під час вчинення сексуального насильства відносно неповнолітньої потерпілої та подолання її опору щодо припинення дій сексуального насильства, неповнолітня потерпіла отримала тілесні ушкодження у вигляді синців на різних частинах тіла [56]. У вироку Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30.08.2024 у справі №607/12754/24 констатовано, що внаслідок злочинних дій обвинуваченого потерпілій спричинено тілесні ушкодження, які за ступенем тяжкості належать до легкого тілесного ушкодження з короткочасним розладом здоров'я [55]. Постановою Верховного Суду залишено без змін вирок Кам'янець-Подільського районного суду Хмельницької області від 22 листопада 2023 року та ухвали Хмельницького апеляційного суду від 3 червня 2024 року, згідно з якими особу було засуджено за ч. 4 ст. 153 КК на підставі того, що винний розуміючи, що потерпіла є малолітньою особою, насильно затягнув її до підвального приміщення вказаного будинку,

посадив на стілець, усупереч волі стягнув із неї штани й умисно вчинив насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням у тіло потерпілої, які полягали в оголенні статевих органів малолітньої та непристойному доторкуванні до них, унаслідок чого порушив статеву недоторканість, нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток восьмирічної дитини [194].

Таким чином, склад сексуального насильства характеризується не тільки основним, а й *додатковим безпосереднім об'єктом, в якості якого можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують охорону волі, честі та гідності особи або її здоров'я та життя особи.*

Кожен безпосередній об'єкт знаходиться в межах того чи іншого родового об'єкта. Родовим об'єктом у літературі традиційно іменується об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною та економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [126, с. 96–109]. Критерії виділення родових об'єктів є достатньо невизначеними, оскільки виокремлення однорідних безпосередніх об'єктів є оцінною та істотною мірою залежить від рішень законодавця. Зокрема, за Кримінальним кодексом України 1960 р. родовим об'єктом визнавалися життя, здоров'я, воля і гідність особи як один цілісний родовий об'єкт. Натомість за чинним КК України життя і здоров'я, воля, честь і гідність, статева свобода і статева недоторканість визнаються трьома самостійними родовими об'єктами. У проєкті КК України родові об'єкти ще більш роздроблені, зокрема життя і здоров'я визнаються двома самостійними родовими об'єктами і т. д. Такі зміни підтверджують розвиток криміналізації нових діянь і виокремлення нових ознак в уже криміналізованих діяннях.

В межах цього дослідження не ставиться завдання вирішити питання про критерії виділення родових об'єктів кримінальних правопорушень і скінченність їхнього переліку. У зв'язку з цим усі подальші висновки будуть

ґрунтуватися на приписах чинного КК України та проєкту КК України.

Так, відповідно до чинного КК України та проєкту КК України суспільні відносини, що забезпечують право людини на сексуальну свободу й сексуальну недоторканість, зведені до одного родового об'єкта, в якості якого в межах чинного КК України визнаються «Статева свобода та статева недоторканість особи» (розділ IV Особливої частини КК України). Натомість у проєкті КК України цей родовий об'єкт йменується як «Сексуальна свобода та сексуальна недоторканість».

Категорії «сексуальне» та «статеве» мають відмінність виключно у слов'янській мові. У кримінальному законодавстві таких країн, як Франція, Італія, Німеччина, Австрія, Ліхтенштейн, Польща та інших країнах західної Європи, дві вищезазначені категорії об'єднані одним терміном – «sexual», адже він має одне етимологічне значення – як сексуальний, статевий, гендерний. При цьому аналіз Директиви 2011/93/ЄС [82] свідчить, що в її змісті зустрічається термін «sexual», який не має поділу на види.

Схожий підхід притаманний й Кримінальному кодексу Франції [296]. У статті 222-22 «Des agressions sexuelles» («Сексуальне насильство») використовується саме термін «sexuelle» у значенні і як «сексуальний злочин», і як «сексуальне посягання».

У Кримінальному уложенні Німеччини [312], зокрема статті 201 «Vergewaltigung» («Зґвалтування») міститься категорія «geschlechtlichen» («статевий»). У статті 178 «Sexueller Übergriff, sexuelle Nötigung und Vergewaltigung mit Todesfolge» («Сексуальне насильство, сексуальне примушування та зґвалтування, що призвели до смерті») поєднано дві категорії «sexuelle» у значенні «сексуальний» та окремо виділено зґвалтування, яке позначається у статті 201 та пов'язується зі статевим проникненням.

Німецьке законодавство настановляє на думку, що «сексуальність» використовується для позначення будь-яких діянь, вчинення яких обумовлено сексуальними мотивами, у той час як ознака «статевий»

використовується для позначення діянь, вчинення яких полягає у використанні статевих органів чи воно спрямовано на порушення їх недоторканності.

Таким чином, термінологічний аналіз кодифікованого кримінального законодавства деяких європейських країн свідчить, що поняття «сексуальність» використовується навіть тоді, коли є інші термінологічні аналоги.

Існує багато форм людської сексуальності. Вона включає досить широкий спектр поведінки та процесів на різних рівнях і в різних сферах життя, що пов'язані з фізіологічними, психологічними, соціальними, культурними, політичними, духовними та релігійними аспектами статевого життя особи. Сексуальність у кримінально-правовому контексті є категорією, яка включає дві важливі складові: це статеві відносини, незалежно від того, чи відбулося проникнення, і психічне здоров'я особи в цій сфері життя. Відповідно до терміна, який окреслює Всесвітня організація здоров'я, сексуальне здоров'я – це комплекс соматичних, емоційних, інтелектуальних і соціальних аспектів сексуального існування людини, що позитивно збагачують особистість, що підвищують комунікабельність людини та її здатність до любові, в основі якої лежить право на насолоду та інформацію про сексуальність. Предметом кримінального права є суспільні відносини, що виникають при вчиненні кримінального правопорушення між особою, яка його вчинила, і правоохоронними органами, які діють від імені держави. Так, В. В. Лазарєв наголосив, що до сфери правового регулювання включаються лише ті суспільні відносини, які вже склалися [145, с. 12]. Тобто, беручи під захист кримінального права сексуальну свободу й сексуальну недоторканість особи, потрібно чітко окреслювати межі злочинного посягання.

Зважаючи на широке трактування сексуальності як комплексу соматичних, емоційних, інтелектуальних і соціальних аспектів сексуального існування людини, слід окреслити межі цієї кримінально-правової категорії.

На противагу категорії «стать», що включає лише ознаки, пов'язані із особливостями статевих органів, і таким чином встановлює межі за гендерною ознакою, «сексуальність» включає фізіологічний, психологічний та соціальний аспекти, що є більш широким і всеохоплюючим. Тому, на мою думку, *родовим об'єктом сексуального насильства необхідно визнавати суспільні відносини, що забезпечують сексуальну свободу й сексуальну недоторканість особи*. Уявляється, що саме така назва більш точно і всеосяжно розкриває зміст цієї групи суспільних відносин, що охороняються кримінальним законодавством.

Серед найважливіших характеристик об'єкта є окреслення загального об'єкта кримінального правопорушення. Наукова дискусія стосовно надання визначення загального об'єкта та визначення того, що саме він охоплює, є цілком закономірною річчю, адже саме він визначає коло того, на що відбувається посягання винною особою в цілому.

Проведене мною дослідження безпосереднього та родового об'єктів сексуального насильства дає підстави підтримати тих учених, які вважають, що загальним об'єктом кримінального правопорушення є саме суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством. Рівень небезпеки від кримінального правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи обумовлюється тим, що посягання направлено на охоронювані законом суспільні відносини. Так, вчинення кримінального правопорушення, зокрема розглядуваного в цій роботі, негативно впливає не на всі суспільні відносини, а на конкретні суспільні відносини, котрі нормативно врегульовані та перебувають під кримінально-правовою охороною.

Звідси, загальним об'єктом кримінальних правопорушень є суспільні відносини, які поставлені під охорону кримінального закону.

Як було вище зазначено обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК, крім об'єкта є також потерпілий. На відміну від ст. 55 КПК у кримінальному праві під

потерпілим розуміється «соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої» [222, с. 60].

Аналіз положень ст. 153 КК України свідчить, що потерпілим від сексуального насильства є фізична особа, тобто людина будь-якої статі, віку та самоідентифікації, незалежно від стану як фізичного, так і психічного здоров'я. Усі інші живі істоти не є потерпілими від цього кримінального правопорушення. Наприклад, за дії, що утворюють об'єктивну сторону цього складу кримінального правопорушення, якщо вони вчинені щодо тварин передбачена окрема кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 299 КК України, а подібні дії з трупом тягнуть за собою кримінальну відповідальність за ст. 297 КК України.

У ст. 153 КК закон передбачає різні спеціальні ознаки потерпілого, наявність яких впливає на кваліфікацію вчиненого сексуального насильства. Зокрема, такі ознаки характеризують: а) *вік* потерпілого, б) його *фізіологічний стан*, в) наявність *шлюбно-сімейних, родинних відносин* з суб'єктом сексуального насильства; г) *соціальний статус* потерпілого. Інші ознаки потерпілого, наприклад, його психологічне і фізичне здоров'я, стать і самоідентифікація не впливають на кваліфікацію вчиненого діяння і не виключають відповідальності за ст. 153 КК України.

Вік потерпілого. Для наявності складу досліджуваного кримінального правопорушення вік потерпілої особи не має значення, але він відіграє вагомий роль при кваліфікації. Зокрема, якщо потерпіла особа є неповнолітньою, тобто її вік становить від 14 до 18 років, то вчинення щодо неї сексуального насильства підлягає кваліфікації за ч. 3 ст. 153 КК України. За вчинення таких дій щодо малолітньої особи, тобто стосовно особи, яка не досягла 14-річного віку, настає відповідальність за ч. 4 ст. 153 КК України. Встановлення більш суворої відповідальності за сексуальне насильство

щодо малолітніх та неповнолітніх не тільки узгоджується з міжнародними нормативно-правовими актами, що регулюють питання протидії та запобігання сексуальному насильству, а й є відповіддю на невтішні дані судової статистики. Так, аналіз судових вироків, що перебувають у відкритому доступі у базі даних Єдиного державного реєстру судових рішень, свідчить, що сексуальне насильство щодо малолітніх осіб мало місце у 51% випадку засудження за ст. 153 КК та у 33% – жертвою сексуального насильства були неповнолітні особи.

Фізіологічний стан потерпілого впливає на кваліфікацію вчиненого сексуального насильства, якщо воно вчинене щодо жінки, яка перебуває у стані вагітності (ч. 2 ст. 153 КК). Наявність такої кваліфікованої ознаки потерпілої від сексуального насильства відповідає вимогам ст. 35 Рекомендації Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.) щодо встановлення відповідальності за будь-яке зловживання вразливістю вагітної жінки [302].

Вагітність це фізіологічний стан, у якому може перебувати тільки жінка, і відповідно до «Українсько-латинського словника з акушерства-гінекології та суміжних дисциплін» цей стан охоплює період розвитку плода в її організмі; складний фізіологічний процес, який починається з моменту запліднення, пов'язаний з розвитком зародка і плода в матці, закінчується народженням дитини; триває в середньому 280 діб [248, с. 21–23]. Звідси, стан вагітності жінки повинен мати місце на момент вчинення сексуального насильства. При цьому строк вагітності значення для кваліфікації не має.

Наявність шлюбно-сімейних, родинних відносин з суб'єктом сексуального насильства (ч. 2 ст. 153 КК України) також виступає в якості спеціальної ознаки потерпілого від сексуального насильства (ст. 153 КК України). Виокремлення такого кола потерпілих відповідає ст. 35 Рекомендації Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.), згідно якої пропонується криміналізувати сексуальне насильство між подружжям, постійними або випадковими партнерами та співмешканцями.

Сімейний стан охоплює такі статуси особи.

1. Подружжя. Згідно з ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України (далі – СК України) сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина й чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Так, за ст. 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав і обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану [225].

2. Колишнє подружжя. Такими є особи, які перебували раніше у шлюбі, зареєстрованому в органі державної реєстрації актів цивільного стану, і розлучились.

3. Інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних відносинах. Так, вичерпний перелік учасників сімейних відносин зазначено у ст. 2 СК України, а саме: подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені; баба, дід, прабаба, прадід, онуки, правнуки, рідні брати, рідні сестри; мачуха, вітчим, падчерка, пасинок. Усі інші родичі (двоюродні брати та сестри, тітки, дядьки, племінники, племінниці та ін.) не є учасниками сімейних правовідносин за винятками, встановленими законом. Відповідно до глави 20-1 СК України також суб'єктами можуть бути прийомні батьки та прийомні діти. До таких осіб варто віднести й осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, однак ведуть спільний побут і мають взаємні права й обов'язки.

4. Під час тлумачення близьких відносин між особами слід враховувати, що воно є ширшим за «близьких членів родини». Це

обґрунтовується тим, що близькі відносини можуть бути не тільки з членами родини, а й з іншими людьми. Термін «близькі» відповідно до тлумачного словника української мови має декілька значень, зокрема: 1. Який перебуває у прямих родинних стосунках з ким-небудь; 2. Зв'язаний почуттям симпатії, дружби, спільністю ідей, інтересів. Таким чином, додатковою ознакою потерпілої особи може бути наявність близьких відносин (зв'язаності почуттями симпатії, дружби, спільністю ідей, інтересів тощо не тільки з близькими родичами, а й зі сторонніми людьми) з винним або на момент вчинення кримінального правопорушення, або в минулому [223].

Згідно аналізу судових вироків за ст. 153 КК України, у 35 % випадків потерпілими від сексуального насильства були особи, які перебували у шлюбно-сімейних або родинних відносинах з суб'єктом кримінального правопорушення. Так, Вироком Городнянського районного суду Чернігівської області від 31 жовтня 2024 р. за сексуальне насильство, передбачене ч. 3 ст. 153 КК України, було засуджено *співмешканця матері* неповнолітньої потерпілої [45]. Вироком Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 09 серпня 2023 року за ч. 4 ст. 153 КК було засуджено особу, який вчинив сексуальне насильство щодо своєї *онуки* [58]. Вироком Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 08 травня 2019 року за ч. 4 ст. 153 КК було засуджено *батька* малолітньої доньки, який вчинив щодо неї сексуальне насильство [52].

Соціальний статус як ознака потерпілого за ч. 2 ст. 153 КК полягає у виконанні потерпілою особою службового, професійного або громадського обов'язку.

Виконання службового обов'язку є діяльністю, в якій особа наділена повноваження службової особи. Відповідно до частин 3 та 4 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на

підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Під виконанням службового обов'язку розуміється виконання особою організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, зміст яких розкривається у абзацах 3, 4, 5 пункту 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділів, лабораторій,

кафедр), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо). Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки щодо управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, перероблення, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Зазначені повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачів складів, магазинів, майстерень, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів і контролерів тощо. Особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою [206].

Потерпілою особа, яка виконує професійний обов'язок, слід вважати особу, яка здійснює діяльність відповідно до нормативів (вимог) правового і морального характеру та посадової інструкції. Так, обов'язок відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» є певним обсягом роботи, сукупністю справ, межами відповідальності і т. ін., що визначаються відповідним званням, посадою, родинним станом тощо [35, с. 813]. Цей обов'язок стає професійним, якщо він безпосередньо пов'язаний із трудовою діяльністю людини.

Тлумачний словник містить два терміни: «громадський» [74] та «громадянський» [75], які є паронімами. «Громадський» – це той, що стосується суспільства, громади чи окремого колективу; відбувається в суспільстві (колективі, громаді) або пов'язаний із суспільно корисною діяльністю, а «громадянський» – той, що стосується громадянина як члена суспільства, властивий йому обов'язок, інтерес, позиція, свідомість, права тощо. Щодо характеристик «громадського» обов'язку, то він охоплює діяльність особи, яка пов'язана з громадою чи окремим колективом, пов'язаний із суспільно корисною діяльністю.

Значне місце має юридична конструкція «у зв'язку з виконанням». Науковці по-різному її трактують. Найпоширенішим є трактування скрізь часові рамки виконання службового, професійного або громадського обов'язку через минуле, теперішнє та майбутнє. Так, Л. П. Брич розділяє такий зв'язок на три прояви: 1) не допустити виконання службового, професійного або громадського обов'язку; 2) зупинити, перервати виконання потерпілим своїх службових, професійних або громадських обов'язків; 3) помститися потерпілому за виконання ним своїх службових, професійних або громадських обов'язків [164, с. 1055–1056; 132, с. 328; 31, с. 525]. У досліджуваному мною складі кримінального правопорушення термінологічна конструкція «у зв'язку з виконанням» включає в себе усі зазначені вище прояви.

На мою думку, така ознака потерпілої особи повинна охоплювати й ті суспільно небезпечні діяння, які вчиняються винним з використанням субординаційних відносин. Під останніми розуміються відносини підпорядкування по службі, які побудовані за принципом ієрархічності та ґрунтуються на правилах службової дисципліни, спрямованої на дотримання дистанції між керівниками та підлеглими працівниками. Завдяки такої службової залежності суб'єкт вчинення злочину може впливати на потерпілу особу шляхом тиску на її волю. Тому вбачається доцільним внести зміни до ч. 2 ст. 153 КК України та замінити «... щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку» на «... щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку або *щодо особи, яка перебуває у службовій чи іншій залежності від винного*». Уявляється, що такі зміни відповідатимуть ст. 35 Рекомендації Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.), у якій наголошується на необхідності криміналізації діянь, пов'язаних із будь-яким зловживанням становищем правопорушника [302].

2.4. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення являє собою такий елемент його складу, який поєднує ознаки, що характеризують зовнішній прояв кримінального правопорушення [131, с. 9–22; 183; 139; 128, с. 110–138; 33, с. 43–47]. До ознак об'єктивної сторони в науці кримінального права відносять: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між ними, час, місце, спосіб, обстановку, знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення. З перелічених ознак лише одна – суспільно небезпечне діяння – є обов'язковою ознакою кожного складу кримінального правопорушення, усі решта є факультативними. Це означає, що вони передбачені не в кожному складі, але в тих, у яких вони передбачені, вони стають обов'язковими [244, с. 131–190].

Об'єктивна сторона в основному складі досліджуваного кримінального правопорушення описана як «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи». Із зазначеного законодавчого визначення можна зробити висновок, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 153 КК України, характеризується трьома обов'язковими об'єктивними ознаками, а саме: а) суспільно небезпечне діяння; б) відсутність добровільної згоди на вчинення такого діяння з боку потерпілої особи та в) спосіб вчинення такого діяння.

Суспільно небезпечне діяння, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 153 КК, полягає у діях сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої людини. Звідси, ознаками діяння є: а) його форма – виключно дії; б) характер – сексуальний; в) відсутність проникнення у тіло іншої людини. Інших ознак в об'єктивній стороні ч. 1 ст. 153 КК України законодавець не передбачив, у зв'язку з чим цей склад кримінального правопорушення є формальним.

Перша ознака діяння полягає в тому, що воно вчиняється *виключно*

активним поведінковим актом, тобто свідомо-вольовим зовнішнім проявом поведінки людини [18, с. 43; 219, с. 41; 159, с. 133]. У літературі висловлено різні судження щодо характеру дій у складі цього кримінального правопорушення. Одні вчені вважають, що ці дії завжди повинні буди виключно контактними, тобто суб'єкт має дотикатися своїм тілом або іншими предметами до тіла потерпілої особи. Інші автори допускають можливість не тільки контактних дій, а й безконтактних, коли відсутній тілесний контакт.

На мою думку, більш обґрунтованою є друга позиція з огляду на такі аргументи. По-перше, законодавець у формулюванні «дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи» не показав, чи повинні ці дві особи бути поруч та чи повинен бути саме між ними тілесний контакт. Таким чином, буквальне тлумачення цього положення допускає і відсутність фізичного дотику між суб'єктом і потерпілою особою. По-друге, контакт між тілами суб'єкта і потерпілої особи може бути опосередкований іншими предметами. Передусім це може бути одяг та інші предмети, речі будь-якого роду як спеціально пристосовані, так і не пристосовані до цього. Так, Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області 22 травня 2024 р. засудив за ч. 4 ст. 153 КК України особу, яка повернув малолітню обличчям до себе та, використовуючи свою фізичну перевагу над потерпілою, яка через свій вік не мала сил та можливостей йому протистояти, всупереч її волі, міцно притиснувши її руками до себе почав торкатися своєю рукою грудей потерпілої через верхній одяг [53]. Голосіївський районний суд м. Києва 30 вересня 2020 р. засудив за ч. 1 ст. 153 КК України винного, який наздогнавши раніше невідому потерпілу, обхватив її зі спини та утримував правою рукою за плечі, а лівою рукою торкався сідниць, грудей та місць розташування зовнішніх статевих органів через верхній одяг, на що потерпіла чинила опір [43].

По-третє, насильство може бути застосоване до потерпілої чи її

оточення задля примушування її вчиняти дії сексуального характеру із самою собою без особистої її добровільної згоди на це.

Таким чином, *зовнішнім проявом діяння, передбаченого ст. 153 КК, є дії які полягають у фізичному контакті з тілом іншої людини або дії, які не пов'язані з таким контактом.*

Друга ознака діяння, передбаченого ст. 153 КК України, полягає у тому, що такі дії мають *сексуальний характер*. З зовнішньої сторони дії сексуального характеру проявляються у посяганні на сексуальну свободу або сексуальну недоторканість іншої людини та охоплює собою фізіологію репродуктивної системи та усі форми сексуальної поведінки, тобто поведінки, спрямованої на стимуляцію сексуального збудження або розширення сексуальної активності через зміни сексуальних реакцій та підвищення сексуальної чутливості [361, с. 69]. Обґрунтування терміна «сексуальність» дано в підрозділі 2.2 розділу 2 цієї роботи: вона включає дві важливі складові: це статеві відносини, незалежно від того, чи відбулося проникнення, і психічне здоров'я особи в цій сфері життя. «Сексуальний характер» – це оцінка суб'єкта кримінального правопорушення іншої людини, дій з іншою людиною, за якою вона має статевий потяг та/або сексуальне збудження. Сексуальний потяг – це сукупність біологічних і психологічних чинників, унаслідок яких у людини виникає бажання сексуально вдовольнитись будь-яким відомим їй способом [231]. Сексуальне збудження – це перша фаза [291, р. 85–88] циклу сексуальних реакцій людини, яка з'являється внаслідок фізичних та/або психологічних сексуальних стимуляцій.

Зазначені дії можуть вчинятися:

1) за допомогою частин тіла:

а) геніталій зовнішніх (жінки: лобкове підвищення, великі й малі соромітні губи, переддвер'я піхви, залози і цибулини переддвер'я, дівоча пліва, клітор; чоловіки: мошонка, що вміщує яєчка, і статевий член) [88, с. 110–112], які використовуються шляхом дотику, тертя чи іншого виду

контактних активних сексуальних дій (англ. frottage, frot, dry humping) із зовнішніми геніталіями іншої особи та/або з іншими частинами тіла, органами іншої особи безпосередньо та/або через одяг (англ. frotteurism) без проникнення до внутрішніх органів жінки (яєчники, матка, фаллопієві труби і піхва) [88, с. 110–112] або вагінального, анального або орального проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди. Так, за матеріалами вироку Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 22.04.2020 р. винний приспустив спідню білизну малолітньої потерпілої, оголив її статеві органи, після чого, стоячи над нею на колінах, своїм статевим членом імітуючи статевий акт почав доторкатись та тертись до її статевих органів та ділянок тіла біля статевих органів [56];

б) рук – шляхом дотику, погладжування чи іншого виду сексуальних дій руками та/або пальцями по тілу та/або статевим чи іншим органам іншої особи (англ. manual intercourse, фінгерінг), але без вагінального, анального або орального проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди. Так, згідно вироку Білопільського районного суду Сумської області від 31 жовтня 2024 року, винний насильно зняв з малолітньої потерпілої штани і труси та всупереч волі останньої почав рукою мацати по її поверхневим статевим органам [39];

в) ніг – шляхом дотику, погладжування чи іншого виду сексуальних дій ногами (стегном, гомілкою, стопою, ступнями, пальцями) по тілу та/або статевим чи іншим органам іншої особи, але без вагінального, анального або орального проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди;

г) інших частин тіла чи органів – шляхом використання язика та/або грудей та/або інших частин тіла чи органів по тілу та/або статевим чи іншим органам іншої особи сексуального характеру, але без вагінального, анального або орального проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди. Так, Галицьким районним судом міста Львова особа була засуджена за ч. 2 ст. 153 КК України, яка, перебуваючи у квартирі, з метою задоволення статевої пристрасті, проти волі потерпілої вчинила насильницькі дії

сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, які полягали в облизуванні та кусанні піхви і грудей потерпілої [42]. Згідно з вироком Голосіївського районного суду м. Києва засуджений за ч. 4 ст. 153 КК України зачинив за собою двері та почав утримувати малолітню особу в приміщенні кухні, де намагався зняти з неї одяг, а потім знявши з себе штани, обіймав потерпілу, тулився всім своїм тілом до неї та цілував останню в шию [44];

2) за допомогою предметів:

а) спеціально пристосованих для дій сексуального характеру та/або будь-яких інших предметів, які використовуються шляхом дотику, погладжування чи іншого виду контактних сексуальних дій по тілу та/або статевим чи іншим органам іншої особи, але без вагінального, анального або орального проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди;

б) одягу чи інших тканин, через які суб'єкт взаємодіє шляхом дотику, погладжування чи іншого виду контактних сексуальних дій по тілу та/або статевим чи іншим органам іншої особи, але без вагінального, анального або орального проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди;

3) за допомогою третіх осіб вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру (які перераховані вище), не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Так, ухвалою Колегією суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Львівського апеляційного суду від 23 грудня 2022 р. залишено без змін вирок, яким було засуджено особу винного, який роздягнувся сам, роздягнув свою дружину, після чого закликав на ліжко малолітнього племінника, який в цей час перебував в цій кімнаті, шляхом фізичного та психологічного насильства, з метою задоволення своєї статевої пристрасті в неприродний спосіб, за відсутності добровільної згоди з боку дружини та племінника, примусив останнього лизати статевий орган своєї дружини, при цьому тримав їх обох за руки [255].

Третьою важливою ознакою діяння, передбаченого ст. 153 КК України,

є відсутність проникнення у тіло іншої людини. Саме за цією ознакою проводиться розмежування між сексуальним насильством і зґвалтуванням, оскільки при зґвалтуванні діяння пов'язане з вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи без її добровільної згоди.

Щодо визначення меж сексуального проникнення варто зазначити таке.

1. Вагінальне проникнення та ступінь такого проникнення безпосередньо пов'язані з анатомічною будовою людини, саме тому варто звернутися до медичних джерел. Як відомо, статеві жіночі органи (незалежно від самоідентифікації особи) поділяються на внутрішні та зовнішні. За анатомічною будовою зовнішні жіночі геніталії відділяються від внутрішніх статевих органів дівочою плівкою [74]. При вагінальному насильницькому проникненні зовнішні статеві органи можуть мати певні ушкодження, наприклад синці, садна, подряпини тощо [62, с. 54–77]. Проникнення до внутрішніх статевих органів, починаючи з піхви і далі, уже точно є вагінальним проникненням і ознакою виключно зґвалтування. Варто розмежувати дії щодо зовнішніх статевих органів жінки. Стосовно активних дій будь-яким із засобів, зазначених вище у способах вчинення сексуального насильства, по зовнішніх статевих органах жінки, а саме виключно по лобковому підвищенню, великих і малих соромітних губах, клітору, не доходячи до проникаючих дій у переддвер'я піхви та до дівочої плівки, то таке діяння сексуального характеру без добровільної згоди особи варто кваліфікувати за статтею 153 КК України. Коли активні дії вчиняються будь-яким із засобів, зазначених вище у способах вчинення сексуального насильства, по зовнішніх статевих органах жінки, а саме виключно переддвер'ю піхви та дівочій плівці, таке діяння сексуального характеру без добровільної згоди особи варто кваліфікувати за статтею 152 КК України, адже це вже є вагінальним проникненням.

2. Анальне проникнення в будь-який спосіб сексуального характеру без добровільної згоди особи є виключно зґвалтуванням.

3. Оральне проникнення пов'язане з активними проникаючими

насильницькими діями будь-яким із засобів, зазначених вище у способах вчинення сексуального насильства, сексуального характеру без добровільної згоди особи, в порожнину рота іншої особи. Межею проникнення варто вважати губи, до внутрішніх органів рота. Тобто за статтею 153 КК України будуть кваліфікуватись активні дії сексуального характеру, вчинені будь-яким із засобів, зазначених вище у способах вчинення сексуального насильства, по губах особи без добровільної згоди. Якщо проникнення відбулося за межі губ, то таке діяння вже варто кваліфікувати за статтею 152 КК України, адже це вже є оральним проникненням.

Крім суспільно небезпечного діяння, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є *відсутність добровільної згоди* з боку особи, щодо якої вчиняються дії сексуального характеру. Закон не розкриває зміст поняття «добровільна згода» на вчинення дій сексуального характеру. Вважаю, що така згода за своїми загальними ознаками не відрізняється від родового поняття «згода потерпілого на заподіяння шкоди його законним правам та інтересам», яка у науці кримінального права розглядається крізь призму обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.

На думку М. В. Зенової, згода потерпілого характеризується такими ознаками: «1) згода потерпілого надається (прохання висловлюється) щодо діяння, яке посягає на охоронювані кримінальним законом права й інтереси особи та заподіює їм істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Інакше вона не має кримінально-правового значення; 2) згода (прохання) потерпілого може бути як суспільно корисною (наприклад, згода на трансплантацію органів), так і суспільно допустимою (наприклад, згода на зараження венеричною хворобою); 3) підставами, які обумовлюють правомірність згоди (прохання) потерпілого, є наступні: а) вона (воно) є законною (законним), тобто не суперечить встановленим Конституцією України правам і свободам третіх осіб, надається щодо благ, якими вільно розпоряджається ця особа, і в межах такого розпорядження; б) є дійсною (дійсним); в) є добровільною (добровільним); г) надається до або в процесі

вчинення діяння» [362].

З точки зору Ю. В. Бауліна, згода потерпілого це вимога, прохання, дозвіл або інший прояв волі особи на здійснення певних дій відносно її прав та законних інтересів з боку третіх осіб, пов'язаних із заподіянням їм шкоди [22, с. 30]. Розглядаючи згоду потерпілого як певний поведінковий акт, Ю. В. Баулін виокремлює її основні елементи, до яких належать: а) *суб'єкт згоди*; б) *об'єкт, на заподіяння шкоди якому дається така згода*; в) *об'єктивні ознаки згоди*; г) *суб'єктивний контроль особи, яка дає згоду* [22, с. 30]. У являється, що такий підхід до розумінні ознак згоди потерпілого цілком можливо використати для аналізу добровільної згоди на вчинення дій сексуального характеру, проте з деяким уточненням, що стосується об'єкта заподіяння шкоди. Вважаю, що стосовно кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України, таку ознаку доцільно йменувати «об'єктом, щодо якого надається дозвіл на вчинення дій сексуального характеру».

Суб'єктом добровільної згоди може бути виключно особа, яка є дієздатною, тобто є фізичною особою, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними (ч. 1 ст. 30 ЦК). Звідси, особи, які не можуть усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльності) або не можуть керувати ними, не можуть визнаватися суб'єктом згоди на вчинення щодо них дій сексуального характеру, зокрема це стосується малолітніх осіб або психічно хворих. Саме на цьому принципі ґрунтуються приписи ч. 4 ст. 153 КК України, згідно з якими дії сексуального характеру, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, визнаються кримінально-протиправними незалежно від її добровільної згоди. Водночас, питання визнання психічно хворої особи неналежним суб'єктом добровільної згоди на вчинення дій сексуального характеру, згідно буквального тлумачення положень ст. 153 КК України, у законі безпосередньо не вирішено.

Об'єктом, щодо якого надається дозвіл на вчинення дій сексуального характеру, можуть виступати блага, які перебувають у вільному

розпорядженні особи, яка таку згоду. Відповідно до ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав можуть виступати: речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Згідно зі ст. 201 ЦК об'єктами цивільних прав можуть бути особисті немайнові блага, які охороняються цивільним законодавством, до яких належать: здоров'я, життя; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством, у тому числі право на свободу та особисту недоторканість (ч. 1 ст. 270 ЦК України). Отже, зміст добровільної згоди може утворювати право на особисту сексуальну свободу, оскільки таким немайновим правом відповідно до ст. 271 ЦК України фізична особа може розпоряджатися вільно, визначаючи на власний розсуд свою поведінку у сфері свого приватного життя.

До *об'єктивних ознак згоди* належать: 1) зовнішній прояв – згода, тобто чітка, однозначна позитивна відповідь (дозвіл) на вчинення дій сексуального характеру; 2) її наявність, тобто надання дозволу повинно мати місце до вчинення дій сексуального характеру; 3) добровільний характер, тобто такий дозвіл є проявом вільного волевиявлення особи, а саме надається за відсутності з боку іншої особи будь-якого протиправного впливу на неї; 4) форма висловлювання такої згоди значення не має, вона може бути надана як усно так і письмово, у тому числі за рахунок використання засобів електронного зв'язку, або шляхом вчинення конклюдентних дій тощо; 5) така згода має разову дію, бо для повторного вчинення дій, що направлені на об'єкт такої згоди, знов потрібно отримувати дозвіл; 6) має персоніфікований характер, тобто надається конкретній людині; 7) зміст такого дозволу полягає у визначенні характеру, видів та обсягу дій сексуального характеру, їх часу, місця, локалізації та тривалості вчинення.

На підставі зазначеного, викликає сумніви обґрунтованість позиції

О.О. Дудорова, що для встановлення відсутності добровільної згоди потрібно встановити, що саме *небажання* потерпілої особи на вчинення щодо неї відповідної дії сексуального характеру. При цьому така незгода, на думку вченого, повинна бути більш-менш чітко вираженою, явною, переконливою, тобто такою, щоб одна особа зрозуміла, що інша не бажає вчинення щодо неї дій сексуального характеру. Адже відмова на словах, навіть певна фізична протидія не завжди свідчать про дійсне небажання особи. Наприклад, чоловік може сприймати вказану поведінки жінки як кокетство, загравання (елемент сексуальної гри) або прояв сором'язливості; особливо це стосується випадків, коли жінка спочатку дозволяє чоловіку роздягнути себе, пестити свої груди і статеві органи тощо, а потім заявляє, що на сексуальне проникнення не погоджується. З кримінально-правової точки зору це може вказувати на вибачливу фактичну помилку в діях чоловіка та, відповідно, відсутність складу сексуального злочину [86, с. 23].

Вважаю, що у цьому випадку як раз навпаки, все наведене свідчить про відсутність добровільної згоди з боку іншої особи. При цьому про наявність вибачальної фактичної помилки у цьому прикладі також не йдеться. Як раз саме *згода, а не небажання* особи, на вчинення з нею дій сексуального характеру повинно бути чітко вираженою, явною та переконливою. Особа не повинна доводити або переконувати когось у своєму небажанні сексуального контакту. Вона не повинна пояснювати причини такої відмови. Будь-яка висловлена словесно незгода, або неоднозначність, незрозумілість поведінки особи тощо свідчить про відсутність дозволу на вчинення таких дій. Отже, тільки у разі чіткого та однозначного «так» можна вважати, що інша особа дозволяє або погодилась на вчинення з нею дій сексуального характеру.

Суб'єктивний контроль особи, яка надала згоду на вчинення щодо її сексуальної свободи дій сексуального характеру, полягає не тільки у можливості надання такого дозволу, а й у можливості припинити його дію у будь-який момент та з будь-яких причин, тобто така відмова від дозволу може мати місце як до початку вчинення дій сексуального характеру, так й в

процесі їх вчинення. Проте така відмова неможлива після завершення таких дій.

Таким чином, *під згодою на вчинення дій сексуального характеру необхідно розуміти однозначний дозвіл, який був добровільно наданий дієздатною особою конкретній людині на вчинення певних дій сексуального характеру у чітко визначеному їх обсязі, способах, видах, часі, місця, локалізації та тривалості вчинення.*

У свою чергу будь-який вихід за межі наданого дозволу свідчить про вчинення протиправних (недозволених, небажаних) дій сексуального характеру, тобто відсутність добровільної згоди на їх вчинення.

Ще однією обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, є *спосіб вчинення дій сексуального характеру*. Відповідно до змісту ч. 1 ст. 153 КК України він повинен бути виключно *насильницьким*.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що загалом у КК України 80 складів кримінальних правопорушень, у яких законодавець передбачив насильницький спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння. Законодавець використав різні термінологічні формулювання для цього: «наси́льство» у 32 складах, з «погрозою наси́льством» у 12 складах, у 9 складах з «наси́льством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого», у 13 складах з «наси́льством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого», з «наси́льством сексуального характеру» у 3 складах, 1 з «домашнім наси́льством», 1 із «психологічним наси́льством» і 9 кримінальних правопорушень, у яких діяння насильницького характеру вчинюється, зокрема, способом, «поєднаним з наси́льством».

Отже, законодавець у статтях Особливої частини КК України окреслив способи вчинення насильства таким чином: вчинення насильницьких дій; погроза застосування насильства; насильство, що не є небезпечним для життя або здоров'я; насильство, небезпечне для життя або здоров'я; насильство сексуального характеру; домашнє насильство (умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства); психічне

насильство; поєднані з насильством: жорстоке поводження, геноцид (тяжкі тілесні ушкодження, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу), суспільно небезпечні діяння, шкода здоров'ю, примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи, заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання (катування), спосіб, що має характер особливого мучення, примушування до абортів.

У науці кримінального права розрізняється фізичне та психічне насильство. Під фізичним насильством розуміється суспільно небезпечний вплив на організм іншої людини проти її волі [65, с. 6]. Психічне насильство розглядається як суспільно небезпечний, протиправний вплив на психіку іншої особи, який здійснюється в інформаційній формі всупереч або поза волею особи, впливає на свободу їх волевиявлення або спричиняє психічну або фізіологічну травму [279, с. 133, 134; 66; 122; 286; 285]. Зовнішнім проявом психічного насильства є погроза. Пгроза відповідно до словника вбачається в обіцянці заподіяти зло [185]. У теорії кримінального права підходи до тлумачення погрози розділились на три основні групи. Перша виокремлює погрозу як форму впливу на особу [76]. Друга розглядає погрозу як вид психічного насильства [158]. Третя розглядає її як прояв психічного насильства [278]. Отже, погроза – це вплив на волевиявлення потерпілої особи чи подолання, придушення його.

Слушне зауваження О. О. Дудорова, який вважає, що для наявності сексуального насильства, не пов'язаного із проникненням в тіло іншої особи, вирішальну роль відіграє не стільки застосування насильства – фізичного або психічного, як на це вказує умовна назва досліджуваного кримінального правопорушення, скільки відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї дій сексуального характеру за винятком тих, які означають проникнення в один із природних отворів її тіла [86, с. 52].

Уявляється, що саме таке тлумачення насильства має місце у Стамбульській конвенції, у якій визначено, що «насильство стосовно жінок» розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті [274].

Отже, насильство у складі сексуальних злочинів за Стамбульською конвенцією, на мій погляд, вживається у широкому значенні та охоплює собою усі примусові акти, змістом яких є фізичний, психологічний або економічний тиск на потерпілу особу. Але такий погляд на поняття «насильство» не узгоджується з положеннями кримінального законодавства України, згідно з якими поняття «насильство» вживається у вузькому значенні. У зв'язку з цим вбачається необхідним зміст приписів ст. 153 КК України викласти не тільки з урахуванням міжнародно-правових актів у сфері протидії сексуальним злочинам, а й зважаючи на особливості національного законодавства. Вважаю, що це можливо шляхом закріплення у ст. 153 КК України вказівки на можливі способи вчинення цього суспільно небезпечного діяння.

На думку І. Гора, «кожне конкретне кримінальне правопорушення вчинюється певними особами, у визначений час, у конкретному місці і чітко вираженим способом» [363, с. 36]. При цьому у механізмі конкретного кримінального правопорушення може бути не один, а два й більше способів його вчинення. Правопорушник для досягнення своєї мети може застосовувати різні способи вчинення суспільно небезпечного діяння, а також використовувати різноманітні їх комбінації. Ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення передусім залежить від вчиненого діяння. Як зазначають М. І. Панов та С. О. Харитонов, «у структурі ознак поняття кримінального правопорушення діяння займає

особливе місце – це головний (стрижневий) його елемент (ознака)» [176]. Безумовно, на ступінь суспільної небезпечності діяння суттєво впливає спосіб його вчинення. Водночас останній переважно виступає критерієм розмежування однорідних кримінальних правопорушень або диференціації кримінальної відповідальності. Проте це жодним чином не применшує значення суспільно небезпечності діяння як ознаки кримінального правопорушення. Незалежно від обраного способу вчинення дій сексуального характеру, які не пов'язані з проникненням в тіло іншою людиною, останні можуть призводити до посттравматичного стресового розладу жертви, що само по собі свідчить про їхній суспільно небезпечний характер [36].

Використання будь-якого виду насильства як способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України, у першу чергу спрямоване на подолання опору потерпілої особи, підкорення її волі, встановлення контролю над її поведінкою для подальшого безперешкодного вчинення небажаних для неї дій сексуального характеру. Проте пригнічення волі потерпілої особи або її ігнорування може відбуватися не тільки за допомоги насильства (фізичного чи психічного). Досліджуване суспільно небезпечне діяння може бути вчинено й з використанням інших прийомів та методів. Зокрема, у межах певних соціальних відносин між потерпілою особою та її кривдником, дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без її добровільної згоди, можуть вчинятися із використанням примусу, зловживанням становищем, використанням уразливого стану жертви, різниці у соціальному статусі (соціальному становищі) чи довіри. Перш за все це стосується так званого «шлюбно-сімейного» та «службового» сексуального насильства. На думку О. О. Волобуєвої, характерним для цих видів сексуальних злочинів є відсутність фізичного насильства або погрози ним. Винна особа використовує інший спосіб примусу потерпілої особи до певної поведінки, а саме шлюбні, дружні чи службові стосунки, вважаючи, що таким чином

можна зробити малоймовірним її протест з наступним зверненням у правоохоронні органи з відповідною заявою [63, с. 101].

Отже, суспільне небезпечне діяння, передбачене ст. 153 КК України, може вчинятися не тільки шляхом застосування насильства, а й з використанням примусу, шантажу, обману, уразливого стану потерпілої особи тощо.

Примус – це фізичний або психічний протиправний вплив на особу, за якого вона всупереч своїй волі вимушена безпосередньо вчиняти дії сексуального характеру. Так, вироком Кагарлицького районного суду Київської області від 17 лютого 2025 р. винного було засуджено за ч. 4 ст. 153 КК України за те, що він перебуваючи спільно із своїм малолітнім сином на ліжку в одній із кімнат, примусив останнього до мастурбаційних дій свого статевого органу [49]. Вироком Фастівського міськрайонного суду Київської області від 14 жовтня 2024 року було засуджено особу, яка знаходячись поруч з раніше незнайомою йому потерпілою, використовуючи свою фізичну перевагу над жінкою, схопив останню за руку та повів за собою в напрямку лісових насаджень, де застосовуючи силу, повалив останню на землю, ліг поруч з нею та, оголивши свій статевий орган, почав вимагати від останньої задовольнити його статеві пристрасті шляхом, не пов'язаним із проникненням в тіло, а саме шляхом мастурбації його статевого органу. У відповідь на вимоги потерпіла, побоюючись за своє життя та здоров'я, підкорюючись неправомірним вимогам насильника, була змушена задовольнити його статеvu пристрасть шляхом мастурбації [57].

Також під час аналізу матеріалів судової практики були виявленні випадки кваліфікації дій особи за ст. 153 КК України, коли для вчинення дій сексуального характеру без добровільної згоди потерпілої особи винний використовував *уразливий стан* останньої, тобто такий її стан, за якого вона була позбавлена можливості чинити опір або іншим чином захистити свої статеві інтереси (різні фізіологічні захворювання, похилий вік, фізичні вади тощо) [220, с. 91, 92]. Так, Жовтневий районний суд м. Кривого Рогу 7

листопада 2024 р. засудив винного за ч. 3 ст. 153 КК України, який користуючись тим, що потерпіла спить, без її добровільної згоди, зняв з останньої брюки та спідню білизну, чим повністю оголив статеві органи неповнолітньої. В подальшому, перебуваючи на ліжку у безпосередній близькості до потерпілої, без її добровільної згоди став мацати та торкатися своїми руками до оголених статевих органів, стегон та грудей неповнолітньої потерпілої. Вищевказані насильницькі дії сексуального характеру були зупинені неповнолітньою потерпілою, яка прокинулась, відштовхнула від себе винного та одягнувшись, покинула приміщення вищевказаної квартири [47]. В іншому випадку вироком Біляївського районного суду Одеської області від 05 жовтня 2022 року було засуджено винного, який використовуючи безпорадний стан потерпілої, викликаний станом сильного алкогольного сп'яніння, без її добровільної згоди, повалив потерпілу на підлогу, зняв з неї та з себе нижню білизну та почав торкатися статевим членом її обличчя, тіла та статевих органів [40].

Свідченням тому, що злочинці можуть використовувати такий стан фізичної безпорадності для полегшення вчинення сексуального насильства, є також вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 17 січня 2023 року, яким особа була засуджена за ч. 1 ст. 153 КК за те, що використовуючи свою значну фізичну перевагу, застосувавши фізичне насильство, знаючи про похилий вік потерпілої, що відповідає її зовнішнім фізіологічним даним та стан здоров'я, користуючись таким чином її безпорадним станом, наявністю фізичних вад, оскільки остання являється інвалідом I групи та не має фізичної можливості чинити йому будь-якого опору, вчинив стосовно неї насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло потерпілої, а саме поклав потерпілу на диван у положенні напівсидячи та наніс їй невстановлену кількість ударів кулаками обох рук в область голови, після чого став одним коліном на диван, другою ногою на підлогу та відкрив їй щелепу рукою та своїм статевим органом торкався до обличчя та роту, поки до кімнати не зайшла

ОСОБА_6, після чого останній припинив свої протиправні дії [54].

Уявляється, що кваліфікація у цьому випадку за ч. 1 ст. 153 КК України не повною мірою узгоджується із буквальним тлумаченням ч. 1 ст. 153 КК України в контексті традиційного розуміння у національному законодавстві дій насильницького характеру. Натомість, звернення до Рекомендації Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.) свідчить, що у її ст. 35 мова йде не тільки про необхідність криміналізації використання уразливого стану, пов'язаного з вагітністю, а й такого стану потерпілої особи, який обумовлений її беззахисністю, хворобою, інвалідністю, фізичними або розумовими вадами або залежним становищем. Отже, використання уразливого стану потерпілої необхідно визнавати одним із можливих способів вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 153 КК України.

Крім використання уразливого стану з метою полегшення вчинення дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло іншої людини, без добровільної згоди потерпілого, правопорушники можуть використовувати й інші прийоми та методи, наприклад, *обман*. Обман – це спосіб впливу на психіку особи, який формує у її свідомості необхідні для винного факти, події, речі тощо з метою викривлення її сприйняття, необхідного для вчинення бажаних для винного дій. Не кожен обман є кримінально караним. Вважаю, що кримінально караним може бути такий обман, зміст якого полягає у повідомленні неправдивої інформації про характер дій, які будуть вчинятися щодо потерпілої особи, або щодо людини, яка буде їх здійснювати. Наприклад, потерпіла дає згоду на проведення медичного обстеження, тоді як правопорушник використовує таку згоду для вчинення з нею дій сексуального характеру за відсутності її добровільної згоди. Прикладом такого обману може стати випадок, що стався в Іршавській міській лікарні. За повідомленням Закарпаття²⁴ лікар-ендоскопіст, який надавав пацієнтам послуги з діагностування, застосовував препарати, які пригнічували самоконтроль пацієнтів, а у деяких випадках доводили і до

втрата свідомості, та вчиняв над ними сексуальну наругу. Свої дії він фіксував на телефон. Його викрив під час одного із таких вчинків колега. А після звернення одного з потерпілих до поліції було відкрито кримінальне провадження. У лікаря вилучили докази – 270 відео та фото. У коментарі Закарпаття²⁴ у прес-службі поліції повідомили, що медику наразі повідомлено про підозру за ч.1 та 2 ст. 153 [160].

Шантаж – це спосіб впливу на волевиявлення особи шляхом застосування до неї погрози розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Таким чином, на підставі зазначеного пропоную уточнити зміст ч. 1 ст. 153 КК України та викласти у такій редакції: *«Вчинення без добровільної згоди потерпілої особи будь-яких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, з використанням фізичного насильства або погрози його застосування, примусу, обману, шантажу або уразливого стану потерпілої особи (сексуальне насильство)»*.

Суспільно небезпечне діяння, передбачене частинами 1–4 та 5 статті 153 КК України, належить до кримінальних правопорушень з формальним складом, бо суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони. У зв'язку з цим досліджуване діяння є закінченим з моменту вчинення будь-якої дії сексуального характеру, не пов'язаної з проникненням в тіло іншої людини.

Водночас суспільно небезпечні наслідки є ознакою кваліфікованого складу, передбаченого ч. 5 ст. 153 КК України. Тому цей склад кримінального правопорушення є матеріальним, і для його наявності необхідно встановити не тільки настання «тяжких наслідків», а й причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і та їхнім настанням.

Для надання трактування тяжким наслідкам сексуального насильства варто звернутись до п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України, за яким обставиною, яка обтяжує покарання, визнаються тяжкі наслідки. У постанові Верховного Суду від 20 червня 2018 р. у справі № 566/606/15-к указано, що тяжкі

наслідки, які завдаються кримінальним правопорушенням, викликають суспільно небезпечні зміни в об'єкті кримінально-правової охорони та виходять за межі його складу. З урахуванням конкретних обставин кримінального провадження тяжкими наслідками можуть, зокрема, визнаватися смерть однієї чи декількох осіб, значна шкода здоров'ю людей, майнова шкода у великому чи особливо великому розмірах тощо [193].

Так, судовою практикою вже було надано оцінку особливо тяжким наслідкам, якщо вони стосуються посягання на сексуальну свободу й сексуальну недоторканість, однак у старій редакції КК України, коли сексуальне насильство було частково віднесене до насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» до особливо тяжких наслідків насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом віднесено: тяжкі тілесні ушкодження; зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини; смерть; самогубство потерпілої особи. Не охоплювали особливо тяжкі наслідки: умисне вбивство; тілесне ушкодження, визнане тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження. Не були тяжкими наслідками й охоплювались суспільно небезпечним діянням насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом легкі тілесні ушкодження [205].

У випадку сексуального насильства законодавець використав формулювання «тяжкі наслідки», а не «особливо тяжкі наслідки», однак не існує закріплених чітких ознак, за якими ці терміни відрізняються. Шкода життю та здоров'ю особи, яка завдається суспільно небезпечним діянням, може бути різною, зокрема: легкі тілесні ушкодження, тілесні ушкодження середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження, смерть особи, вбивство особи,

самогубство потерпілої особи тощо. Відповідно до ст. 125 КК легкі тілесні ушкодження поділяються на ті, що не спричинили короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності (ч. 1), та ті, що її спричинили (ч. 2). Ознаки легкого тілесного ушкодження окреслено в пункті 2.3.1 затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, це: а) короточасний розлад здоров'я; б) незначна стійка втрата працездатності, а в пункті 2.3.5 додатково вказано, що легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності, – це ушкодження, що має незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більш як 6 днів. У випадку коли такі легкі тілесні ушкодження нанесені під час дій сексуального характеру, їх варто кваліфікувати за частиною 1 статті 153 КК України, адже вони стали наслідком кримінального правопорушення сексуального насильства. Однак якщо винний умисно наніс потерпілій особі легкі тілесні ушкодження після заподіяння сексуального насильства, то варто кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Згідно із ст. 122 КК середньої тяжкості тілесне ушкодження – це умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК України, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину. У пункті 2.2.1 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень зазначено ознаки ушкодження середньої тяжкості: а) відсутність небезпеки для життя; б) відсутність наслідків, що викладені в пункті 2.1.1 цих Правил (у ньому йдеться про ознаки тяжкого тілесного ушкодження); в) тривалий розлад здоров'я; г) стійка втрата працездатності менш ніж на третину. Нанесення тілесних ушкоджень середньої тяжкості під час сексуального насильства охоплюється тяжкими наслідками, передбаченими частиною 5 статті 153 КК України. Однак якщо умисне тілесне ушкодження середньої тяжкості було нанесено

суб'єктом уже після заподіяння сексуального насильства, то варто кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Види умисних тяжких тілесних ушкоджень передбачені у ст. 121 КК України. Вони характеризуються умисним тілесним ушкодженням, небезпечним для життя в момент заподіяння, чи таким, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. У згаданих Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень визначено всі медичні ознаки тяжкого тілесного ушкодження [196]. Умисні тяжкі тілесні ушкодження, нанесені під час сексуального насильства, охоплюються тяжкими наслідками, передбаченими ч. 5 ст. 153 КК України. Однак якщо умисне тяжке тілесне ушкодження було нанесено суб'єктом уже після заподіяння сексуального насильства, то вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Вчинення винною особою сексуального насильства, яке спричинило смерть потерпілої особи, охоплюється поняттям «тяжкі наслідки» проте підлягає кваліфікації за сукупністю ч. 5 ст. 153 КК України та п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України.

Доведення до самогубства передбачене як окремий вид суспільно небезпечного діяння ст. 120 КК України. Воно характеризується умисними протиправними діями з потерпілою особою або систематичним приниженням її людської гідності або жорстоким із нею поведженням, шантажем, примусом до вчинення нею протиправних дій, унаслідок яких потерпіла особа вчиняє самогубство або замах на самогубство. Доведення до самогубства потерпілої особи внаслідок дій сексуального насильства охоплюється тяжкими наслідками передбаченими ч. 5 ст. 153 КК України і не потребує додаткової кваліфікації за ст. 120 КК України.

Таким чином, тяжкими наслідками в контексті ч. 5 ст. 153 КК України

є легкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості тілесне ушкодження, тяжке тілесне ушкодження, смерть особи, самогубство потерпілої особи. Настання інших суспільно небезпечних наслідків, не охоплюється ознакою «тяжкі наслідки», передбаченою у ч. 5 ст. 153 КК України та потребує самостійної кваліфікації за відповідними статтями КК України.

«Тяжкі наслідки», передбачені ч. 5 ст. 153 КК України, повинні перебувати у причинному зв'язку із сексуальним насильством. Причинно-наслідковий зв'язок у контексті кримінально-правових концепцій [294; 251], [26; 262], [288], [243] досить ґрунтовно досліджено в роботі Н. М. Ярмиш. Науковицею було розроблено підходи до встановлення причинного зв'язку як складової об'єктивної сторони, зокрема причина повинна передувати в часі тому, у чому полягає її наслідок. Породження наслідку є невід'ємною частиною причинного зв'язку та нівелює необхідність указівок про «необхідність» і «передування» [288].

Таким чином, сексуальне насильство має передувати тяжким наслідкам, зумовлювати їх виникнення та відображати зв'язок між вчиненими діями сексуального характеру, не пов'язаними з проникненням в тіло іншої людини, та шкодою здоров'я або настання смерті потерпілої. За відсутності такого зв'язку кваліфікації досліджуваних дій за ч. 5 ст. 153 КК України – виключається.

Кваліфікованим способом вчинення насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло іншою особою, відповідно до ч. 3 ст. 153 КК визнається його вчинення групою осіб. Сексуальне насильство вважається вчиненим групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою (ч. 1 ст. 28 КК України). Отже, наявність цього способу має місце, якщо: 1) у вчиненні сексуального насильства брали участь мінімум дві особи, які відповідають ознакам суб'єкта кримінального правопорушення, тобто є осудними та досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння, тобто 14 років; 2) ці особи діють узгоджено між собою; 3) кожен з них виконує

об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України; 4) ці особи діють умисно, тобто усвідомлюють, що вчиняють таке сексуальне насильство, а також те, що воно вчиняється їхніми спільними зусиллями. При цьому відповідальності за групове сексуальне насильство підлягає не тільки особа, яка безпосередньо вчиняла дії сексуального характеру, так й особа, яка такі дії не вчиняла, проте застосовувала насильство щодо потерпілої особи.

Наявність попередньої змови на вчинення таких дій не виключає кваліфікації за груповий злочин за ч. 3 ст. 153 КК України. За обґрунтованим зауваженням О.О. Дудорова, фактично вчинено за попередньою змовою групою осіб повністю охоплюється ознакою, передбаченою ч. 3 ст. 153 КК України, не дивлячись на взаємовиключність формулювань ч. 1 і ч. 2 ст. 28 КК. У цьому випадку правила кваліфікації групових форм співучасті за принципом «матрьошки», згідно з яким менш небезпечна форма співучасті своїми ознаками входить до більш небезпечної, не спрацьовує [86, с. 42].

Так, вироком Воловецького районного суду Закарпатської області від 07.02 2025 р. було засуджено трьох 14-річних підлітків, які вчинили групове сексуальне насильство щодо неповнолітньої дівчини, з якою перебували у дружніх стосунках. За попередньою змовою на вчинення дій сексуального характеру вони запросили свою знайому до підвалу, де один з хлопців вдарив дівчину у живіт, аби залякати, а інший — затиснув між ногами її голову. Після цього зняли з неї одяг та спідню білизну і «вчинили дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням у тіло, з використанням геніталій та пальців рук в області її статевих органів». Свої дії вони зафіксували на відео, яке згодом потрапило в мережу [41].

2.5. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України

Суб'єктивна сторона — це такий елемент складу кримінального правопорушення, що характеризує внутрішню психічну діяльність в момент

вчинення кримінального правопорушення. До ознак суб'єктивної сторони належать вина, мотив та мета. Відповідно до ст. 23 КК України вина це психічне ставлення особи до вчинюваної нею дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [16, с. 46–55; 38; 124, с. 225–237]. Вина – це обов'язкова суб'єктивна ознака. Факультативними ознаками виступають мотив і мета. Деякі вчені відносять до нього психоемоційний стан [214, с. 61; 180, с. 106; 254, с. 160].

У статті 153 КК України немає вказівки ні на форму вини, ні на безпосередній мотив чи мету вчинення цього кримінального правопорушення. Саме тому визначення цих ознак потребує особливого, детального наукового дослідження. Формами вини визнаються умисел та необережність. Так, А. О. Пінаєв вважав, що встановлення форми вини залежить від установлення ознаки, яка знаходиться в основі складу кримінального правопорушення та окреслює суспільну небезпечність вчиненого, а вже потім визначається психічне ставлення винного до цієї ознаки і таким чином вирішується поставлена проблема [182, с. 132–138].

Відповідно до ст. 24 КК України умисел поділяється на прямий та непрямий. А згідно зі ст. 25 КК України необережність може бути у виді кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості. Кожний вид вини, незалежно від її форми, характеризують інтелектуальні та вольові ознаки, які відрізняються за своїм змістом. При цьому зміст цих ознак у матеріальних та формальних складах кримінального правопорушення. У матеріальних складах зміст цих ознак визначається ставленням особи до власного діяння та його суспільно небезпечних наслідків, а у формальних – тільки психічним ставленням особи до власного діяння. У цьому аспекті обґрунтованою є позиція С. Ю. Корабльової [118, с. 45–92] і Р. В. Вереши [37, с. 134–139], що у формальних складах кримінального правопорушення вирішальне значення має усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій та ставлення до їх вчинення з боку

особи.

Таким чином, вчинення кримінального правопорушення з формальним складом з непрямим умислом або кримінально протиправною самовпевненістю є неможливим, бо не можна одночасно не бажати вчинити суспільно небезпечне діяння та свідомо припускати його вчинення або розраховувати на його невчинення. При цьому допускається можливість вчинення кримінального правопорушення з формальним складом із кримінально протиправною недбалістю. Проте таке психічне ставлення стосується формальних складів кримінального правопорушення, у яких суспільно небезпечне діяння полягає в порушенні певного виду правил. Як раз недотримання останніх може здійснюватися особою із кримінально протиправною недбалістю.

У цьому контексті слід зазначити, що правило про те, що у формальних складах можлива лише умисна форма вини, знайшло відображення і в проєкті нового КК України. Зокрема, у частині 3 статті 2.4.1 проєкту КК України встановлено, що якщо у статті Особливої частини цього кодексу форма вини не вказана, то за передбачене нею кримінальне правопорушення особа підлягає кримінальній відповідальності лише за наявності умислу [134].

Що ж стосується діянь, передбачених у частинами 1–4, 6 ст. 153 КК України, то за конструкцією об'єктивної сторони вони належать до кримінальних правопорушень з формальним складом. До того ж вказівка на насильницький спосіб вчинення дій сексуального характеру виключає необережне ставлення до останніх [215, с. 15; 38, с. 167–168]. Це дає підстави для висновку про те, що вони можуть вчинятися винятково за наявності умисної форми вини, при цьому тільки з прямим умислом [227, с. 358; 237].

Звідси, зміст інтелектуальної та вольової ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 153 КК України, виражається в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, тобто вона розуміє, що вчиняє насильницькі дії, їх сексуальний характер і

відсутність добровільної згоди з боку потерпілої особи на їх вчинення, та бажає їх здійснити. Отже, змістом умислу винної особи охоплюється факт вчинення нею дій, які спрямовані на збудження та (або) задоволення у такий спосіб своєї статевої пристрасті та неотримання від потерпілої особи чіткого та однозначного дозволу на їх вчинення. При цьому, як обґрунтовано зазначає О. О. Дудоров, навіть вчинення дій, які об'єктивно позбавлені сексуального характеру (шмагання батогом, укуси, дряпання, припікання тіла цигарками тощо), але які особа вчиняє для збудження та (або) задоволення своєї статевої пристрасті, також потрібно розцінювати як посягання на сексуальну свободу чи сексуальну недоторканість потерпілої особи. За відсутності такої спрямованості умислу подібні дії містять ознаки посягання на тілесну недоторканість людини, яке за наявності підстав може кваліфікуватись як той чи інший злочин [86, с. 54].

У зв'язку з цим обґрунтованим є вирок Індустріального районного суду м. Харкова від 25 квітня 2025 р., яким обвинуваченого було засуджено за ч. 1 ст. 296 КК України. ОСОБА_4 бачила, що між ОСОБА_5 та виникла сварка, в ході якої почалась штовханина, в результаті ОСОБА_8 опинилась на землі, в положенні лежачи на спині обличчям до гори. У цей час у ОСОБА_4 виник кримінально-протиправний умисел на вчинення хуліганських дій. ОСОБА_4, діючи з хуліганських спонукань, що виразилось в прагненні показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитись за рахунок приниження інших осіб, зневажливо ставлячись до громадського порядку, ігноруючи існуючі у суспільстві елементарні правила поведінки, моральності, добропристойності, використовуючи малозначний привід, з метою приниження честі та гідності потерпілої ОСОБА_8, у присутності інших осіб підійшов до ОСОБА_8, яка в той час лежала на землі обличчям до гори, спустив з себе штани, натільну білизну та голими сідницями присів на обличчя потерпілої ОСОБА_8. [48].

Зовсім інший зміст має умисел у кримінальному правопорушенні, передбаченому ч. 5 ст. 153 КК України. Склад цього кримінального

правопорушення є матеріальним, бо до ознак його об'єктивної сторони належать суспільно небезпечні наслідки у виді «тяжких наслідків». У зв'язку з цим психічне ставлення до їх настання з боку винної особи може бути як умисним, тобто з прямим та непрямим умислом, так й необережним. В останньому випадку має місце так звана «подвійна» або «змішана» вина, що, за твердженням О. І. Белової, призводить до розриву між інтелектуальною складовою та вольовим моментом умислу та необережності [25, с. 21–22]. При вчиненні сексуального насильства винний усвідомлює, передбачає та бажає вчинення суспільно небезпечного діяння. Що ж стосується заподіяння тяжких наслідків, то вони є більш віддаленими або супутніми. Винний безпосередньо не спрямовує свої зусилля на їх заподіяння, а тому форма вини до їх настання може бути різною. Зокрема, психічне ставлення до них з боку правопорушника може бути й необережною, а саме у виді кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості. Якщо особа передбачала можливість настання тяжких наслідків, передбачених ч. 5 ст. 153 КК України, але легковажно розраховувала на їх відвернення, то має місце кримінально протиправна самовпевненість. Однак якщо особа не передбачала можливості настання цих наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити, то її психічне ставлення до їх настання у цьому випадку буде у виді кримінально протиправної недбалості. Водночас, незважаючи на психічне ставлення особи до настання тяжких наслідків, передбачених у ч. 5 ст. 153 КК України, в цілому таке кримінальне правопорушення визнається умисним, навіть якщо по відношенню до тяжких наслідків суб'єкт діє з необережності.

Таким чином, суб'єктивна сторона сексуального насильства, ознаки якого передбачені в частинах 1 – 4, 6 ст. 153 КК України, характеризується виключно виною у формі прямого умислу. Що ж стосується сексуального насильства, пов'язаного із заподіянням тяжких наслідків та передбаченого ч. 5 ст. 153 КК України, то його суб'єктивна сторона може полягати як в умисній формі вини, так й допускає наявність так званої «змішаної»

(«подвійної») вини. В останньому випадку психічне ставлення до вчинення дій сексуального характеру проявляється у формі прямого умислу, а психічне ставлення до тяжких наслідків може бути як умисним, так й необережним, проте в цілому такий злочин залишається умисним.

У ст. 153 КК України передбачено ряд кваліфікуючих ознак, які характеризують ознаки потерпілої особи, у зв'язку з чим психічне ставлення до їх наявності з боку особи, яка вчиняє сексуальне насильство, потребує окремого дослідження. Зокрема, до цих ознак належать вчинення сексуального насильства щодо:

- 1) подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;
- 2) особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку;
- 3) жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 4) неповнолітній та малолітній вік особи.

Суспільна небезпека сексуального насильства *щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи*, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах є підвищеною через обумовленість довірливим ставленням потерпілої особи до винного та зниженою здатністю такої особи до опору щодо вчиненого ним протиправного діяння. Особливість цієї кваліфікуючої ознаки полягає у тому, що її наявність залежить, у тому числі, від ознак самого суб'єкта сексуального насильства. Ці ознаки потерпілого та суб'єкта кримінального правопорушення, як зазначають О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, є взаємним «дзеркальним» відображенням. Вчинити таке сексуальне насильство може лише суб'єкт, який є одним з подружжям чи колишнім подружжям або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах» [88, с. 78]. Отже, така кваліфікуюча ознака може мати місце лише в поведінці суб'єкта, який перебуває (перебував) у тісних стосунках з потерпілою особою: шлюбних, родинних, емоційних, інтимних

тощо. Тобто потерпілий та суб'єкт сексуального насильства мають бути пов'язані між собою та бути близькими один до одного. Звідси, суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює факт існування таких стосунків, а отже необережне ставлення до наявності зазначених ознак на боці потерпілої особи у цьому випадку повністю виключається. Проте, якщо сексуальне насильство фактично вчиняється щодо потерпілої особи, яка є, наприклад, родичкою (-чем) винного, проте в момент вчинення таких дій сексуального характеру про це не знав суб'єкт цього кримінального правопорушення, кваліфікація за ч. 2 ст. 153 КК України за цією спеціальною ознакою потерпілої особи не можлива. У цьому випадку, незважаючи на наявність юридичного родинного зв'язку між суб'єктом та потерпілою особою, близькі відносини між ними не виникли, а отже винний не використовує, не зловживає останніми для полегшення вчинення сексуального насильства.

Вчинення сексуального насильства *щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку* також можливо лише за наявності прямого умислу. Про це свідчить юридична конструкція, яка вказує на мету та мотив вчинення такого сексуального насильства – «у зв'язку з виконанням обов'язків». Таке, формулювання цієї кваліфікованої ознаки свідчить, що законодавець допускає вчинення сексуального насильства з метою, щоб не допустити чи припинити правомірну діяльність потерпілої особи або змінити її характер або помститися за таку діяльність. Отже, вираз «у зв'язку з виконанням обов'язків» охоплює собою випадки вчинення сексуального насильства як до, так і в процесі чи після виконання таких обов'язків потерпілою особою.

Таким чином, кваліфікація за цією ознакою дій винної особи можлива за умови, якщо суб'єкт сексуального насильства усвідомлює, що посягає на сексуальну свободу особи, яка виконує певні службові, професійні або громадські обов'язки і бажає вчинити такі дії, саме по причині того, що потерпілий (-а) виконує такі повноваження. Водночас, для наявності цієї

кваліфікуючої ознаки не потрібна точна обізнаність винного про зміст конкретних обов'язків, які в даний момент виконує потерпілий. Достатньо, щоб винний усвідомлював сам факт того, що особа здійснює свої службові, професійні або громадські повноваження.

Вчинення сексуального насильства *щодо жінки, яка перебуває у стані вагітності*, може мати місце виключено за умови, якщо винна особа усвідомлює наявність такого стану, тобто за наявності прямого умислу. Про це безпосередньо свідчать положення ч. 2 ст. 153 КК України, які містять вказівку на «завідомість». Загалом завідомість – це чітке усвідомлення винним, що суспільно небезпечне діяння буде стосуватися саме цієї потерпілої з цією ознакою. Необхідність у передбаченні такої кваліфікуючої ознаки пов'язана з підвищеною суспільною небезпечністю вчинення сексуального насильства щодо жінки у стані вагітності. Це обумовлено тим, що така жінка може перебувати у вразливому психічному та/або фізичному стані, що впливає на її здатність чинити опір протиправним діям з боку винному, а також загрозою заподіяння шкоди як її здоров'ю, так й майбутній дитині. Крім цього, зазначена ознака потерпілої ще більш негативно характеризує особу винного та свідчить про демонстративне порушення ним загально прийнятих правил поведінки у суспільстві та традиційних норм моралі щодо дбайливого ставлення до жінки, яка виношує нове життя.

Кваліфікація за ч. 2 ст. 153 КК України за цією спеціальною ознакою потерпілої можлива за сукупності двох обставин: а) на момент вчинення дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло іншої людини, жінка перебувала в стані вагітності та б) вагітність потерпілої є очевидним або відомим фактом для суб'єкта досліджуваного кримінального правопорушення. Тобто винний повинен усвідомлювати перебування потерпілої у такому стані. Звідси, відсутність такого усвідомлення виключає кваліфікацію сексуального насильства за ч. 2 ст. 153 КК України. Водночас, якщо винна особа помилково вважала, що потерпіла є вагітною, проте фактично остання у такому стані не перебувала, вчинене сексуальне

насильство потрібно кваліфікувати за спрямованістю умислу, як замах, тобто за ст. 15 та ч. 2 ст. 153 КК України.

У ч. 3 та 4 ст. 153 КК України в якості кваліфікуючої ознаки виступає вік потерпілої особи, а саме: а) *неповнолітня* (ч. 3 ст. 153 КК України) та б) *малолітня* (ч. 4 ст. 153 КК України). Вчинення сексуального насильства є особливо травматичними не тільки фізично, а й психічно для цих категорій осіб. Суспільна небезпека цього кримінального правопорушення є підвищеною через обумовленість віковими особливостями особи потерпілої, яка ще перебуває на етапі як фізичного, так і психічного розвитку. При цьому малолітній вік особи призводить до її пониженої здатності до опору щодо діяння винного, неможливості повною мірою оцінити небезпеку такого діяння, що нівелює будь-яку її добровільну згоду. У зв'язку з цим встановлення більш суворої відповідальності за вчинення сексуального насильства щодо цієї категорії осіб є цілком обґрунтованим та виваженим рішенням законодавця.

Аналіз ч. 3 та 4 ст. 153 КК України свідчить про відсутність у тексті їх цих положень вказівки на «завідомість». У зв'язку з цим психічне ставлення суб'єкта досліджуваного кримінального правопорушення до віку потерпілої особи потребує окремого дослідження.

Свого часу Пленум Верховного Суду України у п. 10 постанови від 30 березня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи» зайняв позицію щодо можливого необережного ставлення до віку потерпілої особи. Так, кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винуватому не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчиняє зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи, а й у разі, коли він міг і повинен був це усвідомлювати [205].

Водночас, на думку О. О. Дудорова, «будь-яка негативна помилка щодо віку потерпілої особи (і вибачлива, і невибачлива) як така, що зумовлює не усвідомлення відповідної об'єктивної ознаки, повинна виключати

інкримінування ознак ..., пов'язаних із цим віком. Натомість таке інкримінування є можливим лише за умови, якщо винуватий знав про вік потерпілої особи, припускав, що вона може бути неповнолітньою чи малолітньою, або ця обставина для нього не мала значення» [86, с. 37–38].

Проте, уявляється, що у цьому аспекті більш обґрунтованою є позиція М. В. Сенаторова, який зазначає, що: «Якщо ж у законі немає вказівки на завідомість, то питання встановлення психічного ставлення до ознаки потерпілого повинно вирішуватися наступним чином. Необхідно виявити зв'язок між потерпілим та іншими об'єктивними ознаками складу злочину... Тому психічне ставлення до потерпілого повинно мати таку ж форму, як й інтелектуальний елемент психічного ставлення до наслідків. Якщо ж в законі немає вказівки на шкоду або не виражене психічне ставлення до неї, то відображення у психіці суб'єкта ознаки потерпілого може бути трояким: усвідомлення цієї ознаки; усвідомлення можливості її наявності; або неусвідомлення, при тому, однак, що винний повинен був і міг її усвідомлювати» [222, с. 191].

На відміну від сексуального насильства щодо жінки, яка перебуває у стані вагітності, закон не містить вказівки на «завідомість» стосовно віку потерпілої особи. Звідси, можна зробити висновок, що такий законодавчий підхід до визначення ознак потерпілої особи говорить про те, що психічне ставлення винного до спеціальних ознак потерпілого, а саме вагітності та віку, повинно бути різним, тобто в останньому випадку воно може бути як умисним, так і необережним.

Аналіз правозастосовної практики показав, що суди під час розгляду кримінальних проваджень щодо сексуального насильства завжди окремо досліджують питання психічного ставлення винного до віку потерпілої особи, а саме встановлюється: чи знав останній про вік потерпілої особи, чи міг зрозуміти, що перед ним малолітня або неповнолітня особа. Зазвичай результати такого дослідження формулюються наступним чином: «достовірно знаючи, що останній є малолітнім» [255], «будучи обізнаним про

те, що потерпіла є неповнолітньою» [56], «реально усвідомлюючи її малолітній вік» [49], «достеменно знав, що вона є неповнолітньою, оскільки він стажувався на посаду шеф-кухара ресторану, тому йому було відомо, що вона проходить практику від училища, де навчаються діти, які не закінчили 11 класів школи і є неповнолітніми» [52].

Таким чином, кваліфікувати сексуальне насильство за ч. 3 або 4 ст. 153 КК України за спеціальною ознакою потерпілого можна, якщо винна особа усвідомлювала вік потерпілої особи, допускала або не усвідомлювала, хоча повинна та могла усвідомлювати. Так, усвідомлювати вік неповнолітньої особи винний може у зв'язку з тим, що спільно з нею проживає, перебуває у родинних відносинах, неповнолітня особисто повідомила про свій вік тощо. Так, вироком Голосіївського районного суду м. Києва від 3 грудня 2024 року особу було засуджено за ч. 4 ст. 153 КК України, оскільки про малолітній вік потерпілої винний дізнався безпосередньо від неї самої, бо вона особисто повідомила йому таку інформацію. Коли обвинувачений до неї підійшов, він запитав як її звати, також спитав скільки років, вона відповіла, що 12 [44].

Також дії особи повинні кваліфікуватися за ч. 3 або 4 ст. 153 КК України у випадках, якщо вона достовірно не знала про вік потерпілої, але за зовнішнім виглядом останньої або іншими ознаками могла зрозуміти, що вона є малолітньою або неповнолітньою. Так, колегія суддів Суворовського районного суду м. Одеси засудила особу за ч. 4 ст. 153 КК України, яка вчинила сексуальне насильство щодо особи, якій, за свідченням самого обвинуваченого, за зовнішніми ознаками на вигляд було приблизно 13 років [50].

Іншими ознаками, які характеризують суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення є мотив та мета. Мотив кримінального правопорушення – це внутрішні спонукання, які штовхають людину на вчинення кримінального правопорушення. Мотив у поведінці людини викликає безліч варіантів дій. Саме мотив приводить людину до активної поведінки, він є її стимулом. Мотив дає початок подальшому розвитку психічних процесів, таких як постановка мети, вибір знарядь і засобів тощо,

зкладає підґрунтя напрямку можливих дій або ж надає кілька альтернативних варіантів. Вбачається, що мотив кримінального правопорушення має антисоціальну спрямованість у тому разі, якщо потреба, що є основою спонукання, та її задоволення самі собою вже суперечать правовим нормам, завдають шкоди суспільним відносинам, що охороняються. Якщо ж такі суперечності відсутні, то мотив має нейтральний характер, а якщо взагалі відповідає правовим і моральним нормам, то є позитивним. Мотив вчинення дій сексуального характеру, не передбачений у ст. 153 КК України, а тому він може бути різним: помста, знуцання, насміхання, приниження потерпілої особи тощо, а його наявність не впливає на кваліфікацію дій суб'єкта. У такому разі внутрішні спонукання винного впливають тільки на його індивідуальну характеристику та враховуються при призначенні покарання.

Мета спільно з мотивом викликає бажання певними способами досягти результатів. Об'єктивні обставини не здатні визначити однозначну поведінку людини. Її поведінка, зокрема й небезпечна для суспільства, завжди вибіркова і цілеспрямована. Людина самостійно обирає свою поведінку залежно від зовнішніх умов і обставин. При цьому вона керується своїми особистими схильностями і намірами. Мета злочину – це уявна модель бажаного результату в майбутньому. Мета злочину відрізняється від мотиву тим, що в ній є уявлення про майбутній результат. В окремих складах кримінальних правопорушень мета є обов'язковою ознакою; якщо в них немає мети, то й немає суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, що означає відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Однак у суб'єктивній стороні складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, мета як обов'язкова чи факультативна ознака відсутня. Звичайно ж, це не виключає її наявності у винної особи, але вона не буде мати значення під час кваліфікації за статтею 153 КК України.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження проблем, які репрезентовано в другому розділі дисертаційного дослідження, зроблено такі висновки:

1. Суб'єктом кримінального правопорушення сексуального насильства може бути виключно фізична особа, тобто людина. До того ж під час вчинення діяння, що становить об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, вона повинна бути осудною. Якщо така особа має психічний розлад такого ступеня, який не призводить до втрати здатності усвідомлювати чи керувати діями, перебуває у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, під дією препаратів, що знижують швидкість реакції, у стані сильного душевного хвилювання чи в будь-якому іншому особливому психічному стані, то вони можуть, відповідно, визнаватися обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання, і враховуватись під час притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

2. Виокремлено особливості стосовно віку суб'єкта, котрий вчиняє сексуальне насильство: у випадку, якщо потерпілою є особа, яка досягла віку статеві згоди, вік суб'єкта починається з 14 років. Вік сексуальної згоди в Україні встановлено на рівні 16 років. Однак, враховуючи положення Ланцаротської конвенції, у випадках, якщо за взаємною згодою особи віком від 14 до 16 років дії сексуального характеру вчиняє особа, яка не досягла 18 років, вона не є суб'єктом. Якщо ж такі самі дії за згодою щодо особи від 14 до 16 років вчинені повнолітньою особою, вона є суб'єктом кримінальної відповідальності за них.

3. Ознаки спеціального суб'єкта утворюються окремих кваліфікованих складах сексуального насильства. Такою є особа, яка повторно вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене переліком у частинах 2 і 6 статті 153 КК України (у тому обсязі повторність, яку допускає кожна із цих частин). Тобто повторність однорідних кримінальних правопорушень у частині 6 статті 153 КК України пов'язана законодавцем лише з попереднім

вчиненням особою кримінального правопорушення проти статевої недоторканості або малолітньої особи, або особи, яка не досягла 16-річного віку. Однак до переліку діянь, які становлять повторність, не віднесено кримінальне правопорушення, передбачене статтею 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей» КК України. Тож доцільно доповнити частину 6 статті 153 КК України шляхом заміни словосполучення «або частиною другою статті 156» словосполученням «частиною другою статті 156 або статтею 156-1».

4. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України, є суспільні відносини, в яких реалізується право кожної особи, яка досягла віку сексуальної згоди, на сексуальну свободу. Це право включає в себе таку свободу: на вільне вирішення, без жодного примусу чи іншого методу впливу, для себе двох важливих питань, з яких друге походить від першого, а саме чи вступати в такі сексуальні стосунки та, якщо вступати, то з ким. Також право кожної особи, що не досягла віку сексуальної згоди, на захист від будь-яких сексуальних дій щодо неї та невтручання інших осіб в її сексуальну недоторканість. Воно є імперативним і не має винятків. При цьому, посягання на суспільні відносини, що забезпечують сексуальну свободу або сексуальну недоторканість, при вчиненні сексуального насильства, відповідальність за яке передбачена ст. 153 КК України, завжди супроводжуються із заподіянням шкоди іншим суспільним відносинам, а саме, що забезпечують охорону волі, честі та гідності особи, її здоров'я або життя людини. У зв'язку з цим додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК України, виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону волі, честі та гідності особи або її здоров'я та життя особи. Родовим об'єктом сексуального насильства є суспільні відносини, в яких реалізується право на сексуальну свободу й право на сексуальну недоторканість.

5. Потерпілою особою від сексуального насильства є фізична особа

(людина), будь-якої статі та самоідентифікації, незалежно від стану як фізичного, так і психічного здоров'я. Таким чином, для наявності складу кримінального правопорушення особливості потерпілої особи не мають значення, але вони відіграють вагомий роль при кваліфікації. Коли потерпіла особа є неповнолітньою, такі дії сексуального насильства слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 153 КК України. Також ч. 4 ст. 153 КК України передбачена кримінальна відповідальність за сексуальне насильство стосовно особи, яка не досягла 14-річного віку. Наявність у потерпілої особи сімейних зв'язків (подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах) чи службового, професійного або громадського обов'язку тягне кваліфікацію за частиною 2 ст. 153 КК України. Коли потерпіла особа є жінкою у стані вагітності, незалежно від терміну вагітності, батьківства дитини чи інших характеристик плоду чи матері, під час кваліфікації злочину ця обставина повинна відображатися через ч. 2 ст. 153 КК України. Також знижений вік потерпілої особи, чи то неповноліття, чи то недосягнення 14 років, повинен бути показаний через формулу кваліфікації в ч. 3 чи ч. 4 ст. 153 КК України відповідно. Якщо характеристика потерпілої особи включає ознаки, передбачені різними частинами ст. 153 КК України, скоєне кваліфікується лише за однією частиною ст. 153 КК України, що передбачає більш тяжку санкцію, але у формулюванні обвинувачення мають бути відображені усі кваліфікуючі ознаки.

6. Для вчинення сексуального насильства особа може використовувати субординаційні відносини по службі. Такі відносини побудовані за принципом ієрархічності та ґрунтуються на правилах службової дисципліни, спрямованій на дотримання дистанції між керівниками та підлеглими працівниками. Через службову залежність суб'єкт вчинення злочину може впливати на потерпілу особу шляхом тиску на її волю. Тому обґрунтована необхідність доповнення ч. 2 ст. 153 КК України приписом такого змісту «... щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового,

професійного або громадського обов'язку *або щодо особи, яка перебуває у службовій чи іншій залежності від винного*». Визнано, що такі зміни відповідатимуть положенням статті 35 Рекомендації Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.), у якій наголошується на необхідності криміналізації діянь, пов'язаних із будь-яким зловживанням становищем правопорушника.

7. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 153 КК України, характеризується двома обов'язковими елементами, а саме: суспільно небезпечним діянням та способом його вчинення.

8. Суспільно небезпечне діяння, яке вчиняє суб'єкт розглядуваного злочину, повинне мати виключно сексуальний характер. «Сексуальний характер» – це оцінка суб'єкта кримінального правопорушення іншої людини, дій з іншою людиною, до якої вона має статевий потяг та/або сексуальне збудження. Такі дії охоплюють собою фізіологію репродуктивної системи та усі форми сексуальної поведінки, тобто поведінки, спрямованої на стимуляцію сексуального збудження або розширення сексуальної активності через зміни сексуальних реакцій та підвищення сексуальної чутливості.

9. Обов'язковою ознакою сексуального насильства є те, що такі дії не пов'язані з проникненням у тіло іншої людини. Межа дій, що кваліфікуються як сексуальне насильство, зазвичай така: дії до проникаючих дій у переддвер'я піхви та до дівочої пліви; дії щодо губ, до внутрішніх органів рота. Анальне проникнення в будь-який спосіб сексуального характеру без добровільної згоди особи — є зґвалтуванням.

10. Насильницький спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння є порушенням прав людини та охоплює всі акти насильства сексуального характеру без добровільної згоди особи, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання особи, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному

житті. Насильство у складі сексуального насильства може бути виключно активним. Насильство може мати такі види: вчинення насильницьких дій; погроза застосування насильства; насильство, що не є небезпечним для життя або здоров'я; насильство, небезпечне для життя або здоров'я; насильство сексуального характеру; домашнє насильство (умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства); психічне насильство; поєднані з насильством: жорстоке поводження, геноцид (тяжкі тілесні ушкодження, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу), суспільно небезпечні діяння, шкода здоров'ю, примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи, заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання (катування), спосіб, що має характер особливого мучення, примушування до аборту.

11. Обов'язковою об'єктивною ознакою дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло іншої людини, є відсутність добровільною згоди на вчинення таких дій з боку потерпілої особи. Згода на вчинення дій сексуального характеру – це однозначний дозвіл, який був добровільно наданий дієздатною особою конкретній людині на вчинення певних дій сексуального характеру у чітко визначеному їх обсязі, способах, видах, часі, місця, локалізації та тривалості вчинення. До об'єктивних ознак згоди належать: 1) зовнішній прояв – згода, тобто чітка, однозначна позитивна відповідь (дозвіл) на вчинення дій сексуального характеру; 2) її наявність, тобто надання дозволу повинно мати місце до вчинення дій сексуального характеру; 3) добровільний характер, тобто такий дозвіл є проявом вільного волевиявлення особи, а саме надається за відсутності з боку іншої особи будь-якого протиправного впливу на неї; 4) форма висловлювання такої згоди значення не має, вона може бути надана як усно так і письмово, у тому числі за рахунок використання засобів електронного зв'язку, або шляхом

вчинення конклюдентних дій тощо; 5) така згода має разову дію, бо для повторного вчинення дій, що направлені на об'єкт такої згоди, знов потрібно отримувати дозвіл; 6) має персоніфікований характер, тобто надається конкретній людині; 7) зміст такого дозволу полягає у визначенні характеру, видів та обсягу дій сексуального характеру, їх часу, місця, локалізації та тривалості вчинення.

12. З метою узгодження приписів ст. 153 КК України із міжнародно-правовими актами у сфері протидії сексуальним злочинам та особливостями національного законодавства в аспекті розуміння поняття «насильство» доцільно ст. 153 КК України вказати на можливі способи вчинення цього суспільно небезпечного діяння, а саме викласти частину 1 статті 153 КК України у такій редакції: *«Вчинення без добровільної згоди потерпілої особи будь-яких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, з використанням фізичного насильства або погрози його застосування, примусу, обману, шантажу або уразливого стану потерпілої особи (сексуальне насильство)».*

13. Наведено аргументи, що діяння, передбачені ст. 156, 156-1 та 153 КК України, є однорідними, а тому є всі підстави для їх включення до переліку кримінальних правопорушень, вчинення яких є ознакою повторності, передбаченої у ч. 2 ст. 153 КК України. На підставі зазначеного ч. 2 ст. 153 КК можна викласти у такій редакції: *«... передбачених статтями 152, 154, 155, 156, 156-1 цього Кодексу...».* З цих же міркувань визнається необхідним включити до переліку статей, що окреслюють коло однорідних злочинів, які утворюють зміст повторності, передбаченої у ч. 6 ст. 153 КК, статтю 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» та 156-1 КК «Домагання дитини для сексуальних цілей». У зв'язку з цим викласти ч. 6 ст. 153 КК України у такій редакції: *«...частиною четвертою статті 152, статтею 154, статтею 155, частиною другою статті 156 або статтею 156-1 цього Кодексу».*

14. Вина у кримінальному правопорушенні, передбаченому частинами

1–4 та 6 статті 153 КК України, може бути виключно умисною. Водночас психічне ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків (частина 5 статті 153 КК України) може бути й з необережною формою вини.

15. Мотив і мета не є обов'язковими елементами для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Вступні зауваження

Кримінальна відповідальність за будь-яке кримінальне правопорушення, у тому числі й за передбачене ст. 153 КК України сексуальне насильство, реалізується не лише і не в першу чергу через встановлення у вчиненому особою суспільно небезпечному діянні складу кримінального правопорушення, а, головною мірою, – через застосування до неї тих кримінально-правових засобів, які передбачаються законом як кримінально-правові наслідки його вчинення. Слушно стверджується, що застосування норми кримінального права завжди є двоетапним: після кваліфікації діяння, яке здійснюється на підставі диспозиції норми кримінального права, далі має слідувати застосування її санкції, яка визначає можливі кримінально-правові засоби за діяння, що кваліфіковане як кримінальне правопорушення [163, с. 216–217; 235, с. 439–441]. Тому дослідження проблем кримінальної відповідальності за сексуальне насильство невід’ємним компонентом має вивчення питань кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню за його вчинення.

Проблематика кримінально-правових засобів останніми роками є однією з найбільш досліджуваних у літературі. Попри це, досі ще точаться дискусії не лише стосовно їх поняття та видів, а й навіть стосовно терміна, яким їх слід позначати. Відомо, що в чинному КК такий термін не використовується, і тому багато учених вживають замість нього або законодавчий термін «заходи кримінально-правового характеру», або подібні до нього терміни «заходи кримінально-правового впливу» [109, с. 36], «кримінально-правові засоби впливу» [150, с. 276–277] тощо. Дискусія щодо загального поняття, ознак і термінологічного позначення цього інституту виходить за межі мого дослідження, тому, не вдаючись до неї, як робочий концепт я використовую найбільш обґрунтоване словосполучення

«кримінально-правові засоби» з їх розумінням як передбачених кримінальним законом обмежень прав і свобод, що підлягають застосуванню до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а в деяких випадках – і суспільно небезпечні діяння, що не мають ознак складу злочину [189, с. 574-576].

Кримінально-правові засоби можуть бути класифіковані за різними критеріями, але заснованим на приписах кримінального закону, практично значимим та одним з найбільш поширених у літературі є їх поділ на засоби кримінальної відповідальності та інші кримінально-правові засоби. До засобів кримінальної відповідальності належить, передусім, покарання, а також – обов'язки, які застосовуються при звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України), та судимість. Решта кримінально-правових засобів, хоч і можуть в окремих випадках застосовуватися разом з кримінальною відповідальністю, знаходяться за її межами. У чинному КК України не всі вони формально охоплюються поняттям «інших заходів (засобів) кримінально-правового характеру», але, по суті, усі є такими. До них належать обмежувальні заходи (ст. 91-1 КК України), примусові заходи медичного характеру (ст.ст. 92-95 КК України), примусове лікування (ст. 96 КК України), спеціальна конфіскація (ст.ст. 96-1 і 96-2 КК України), примусові заходи виховного характеру (ст. 105 КК України) та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV-1 КК України). На мій погляд, ця класифікація може стати методологічною основою подальшого дослідження кримінально-правових засобів за вчинення сексуального насильства, в якому мають бути спочатку вивчені питання застосування засобів кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення, а далі – питання застосування інших кримінально-правових засобів.

При цьому, однак, структурування чинного КК України і порядок розташування його інститутів накладає певний відбиток і послідовність дослідження засобів кримінальної відповідальності. Сказане стосується того,

що в КК України розділ IX Загальної частини «Звільнення від кримінальної відповідальності» передує розділам X «Покарання та його види» і XI «Призначення покарання». Тим самим, законодавець орієнтує суди на те, що вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності повинно передувати вирішенню питання про покарання і його призначення. Інакше кажучи, до призначення покарання суд повинен переходити лише там і тоді, де й коли він не знаходить підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності [242, с. 597]. Тому питання застосування засобів кримінальної відповідальності передусім охоплюють звільнення від кримінальної відповідальності, і лише потім – питання покарання і його призначення. Водночас такі засоби кримінальної відповідальності, як обов'язки, що застосовуються до особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України), та судимість не мають особливостей їх застосування, що були б пов'язані з кримінальними правопорушеннями проти сексуальної свободи чи недоторканості особи загалом, чи з сексуальним насильством, зокрема. Тому вони в цій роботі свідомо не досліджуються.

Викладене обумовило структуру цього розділу дисертації й послідовність подальших його підрозділів, а саме: у підрозділі 3.2 вивчаються питання можливого звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили сексуальне насильство; у підрозділі 3.3 – покарання та його застосування за це кримінальне правопорушення; у підрозділі 3.4 – можливості застосування за нього інших кримінально-правових засобів.

3.2. Звільнення від кримінальної відповідальності за сексуальне насильство

Сучасне кримінальне законодавство однією з тенденцій свого розвитку має зростання питомої ваги і частоти застосування приписів про звільнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності. Тим самим стимулюється позитивна посткримінальна

поведінка осіб, заохочується їх самостійне ставання на шлях виправлення, створюються альтернативні форми запобігання злочинам [20; 90; 96; 108; 280].

Звільнення особи від кримінальної відповідальності є передбаченою законом відмовою держави від застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України, і така відмова відбувається через реалізацію судом своїх повноважень та за наявності підстав, передбачених у КК України, і стосується не лише обмежень прав і свобод особи, а в першу чергу – державного осуду особи [20, с. 211–212; 21]. Звільнення від кримінальної відповідальності включає звільнення особи від усієї сукупності засобів такої відповідальності [201], його правовою основою є норма КК України, реалізується воно виключно судом, а його порядок закріплено кримінальним процесуальним законодавством [62; 125; 184]. Звільнення від кримінальної відповідальності є способом кримінально-правового заохочення, адже потенційна кримінальна відповідальність не перетворюється для особи на реальну [89; 143].

Водночас відповідно до ч. 1 ст. 45 Стамбульської конвенції її «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями за вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, з урахуванням ступеня їхньої тяжкості». Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 48 тієї ж Конвенції «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції» (курсив мій – А. З.). Ці міжнародно-правові зобов'язання обумовлюють те, що в законодавстві України практично відсутні можливості звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 153 КК України.

Зокрема, відповідно до статей 45, 46 і 97 КК України передумову передбачених ними видів звільнення від кримінальної відповідальності становить вчинення особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину. Лише ч.1 ст. 153 КК України передбачає відповідальність за нетяжкий злочин, тоді як ч. 2, 3 і 4 цієї статті передбачено відповідальність за тяжкі злочини, а ч. 5 і 6 – за особливо тяжкі злочини. При цьому і основний, і всі кваліфіковані склади сексуального насильства є виключно умисними кримінальними правопорушеннями. Тому особу, яка вчинила злочин, що кваліфікований за будь-якою частиною ст. 153 КК України, не може бути звільнено від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених статтями 45, 46 і 97 КК України.

Водночас відповідно до ст. 47 і 48 КК України передумову передбачених ними видів звільнення від кримінальної відповідальності становить вчинення особою вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину, незалежно від форми вини, з яким останній вчинено. Тому злочин, що кваліфікований за ч. 1 ст. 153 КК України, становить передумову цих видів звільнення від кримінальної відповідальності, що уможливорює постановку питання про встановлення підстави для цих видів звільнення. Як відомо, підставою звільнення від кримінальної відповідальності визнається посткримінальний юридичний факт, у зв'язку з наявністю якого держава отримує повноваження звільнити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності, а така особа отримує право на це звільнення.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 47 КК України є щире покаяння особи та наявність клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передачу такої особи на поруки. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, після викладення ст. 153 КК України в її нинішній редакції, не було жодного випадку звільнення від кримінальної відповідальності з названої підстави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, кваліфіковані за ч. 1 ст. 153 КК

України, тобто за тим єдиним складом, який може становити передумову звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки. Але у цей же період за ч. 1 ст. 153 КК України було винесено сім вироків, але лише в одному з них суд встановив розкаяння особи у вчиненому кримінальному правопорушенні. Зокрема, у вирокі Біляївського районного суду Одеської області обставиною, що пом'якшує покарання засудженого, назване його щире каяття, хоча в чому воно полягало, – у вирокі не відображено. Навпаки, засуджений виправдовував вчинення ним злочину знаходженням у «стані сильного алкогольного сп'яніння, що на його думку й обумовило таку поведінку» [40]. У решті випадків кваліфікації злочинів за ч. 1 ст. 153 КК України особи, що їх вчинили, не розкаювалися в них. В одному з вироків обставиною, що пом'якшує покарання, суд встановив добровільне відшкодування завданої шкоди [55], ще в одному – «визнання вини, хоча воно і не було безумовним» [43], у інших – взагалі не встановив обставин, що пом'якшують покарання.

Клопотання про передачу особи на поруки ні в цьому провадженні, ні в решті шести випадках засудження за ч. 1 ст. 153 КК України, не надходило. Водночас таке клопотання надійшло від директора ТОВ «Коновалівка АГРО» під час досудового розслідування у справу ОСОБА_7, який обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, кваліфікованого за ч. 2 ст. 153 КК України за ознакою вчинення його повторно. В цьому провадженні було також встановлено й те, що «поведінка ОСОБА_7 після вчинення злочинів свідчить про його щире каяття та власний осуд своєї негативної поведінки», однак суд не міг звільнити його від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею на поруки, оскільки вчинене ним діяння не охоплювалося передумовою цього виду звільнення [256]. Більше того, клопотання про передачу на поруки у цьому кримінальному провадженні надійшло від керівника юридичної особи, а не від її трудового колективу, як це вимагається ч. 1 ст. 47 КК України.

Таким чином, встановлена ч. 1 ст. 47 КК України двоєдина підстава звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 153 КК України, а саме – її щире розкаяння і наявність клопотання трудового колективу підприємства, установи чи організації про передачу її на поруки, в судовій практиці жодного разу не встановлювалася. З мого погляду, це свідчить як про морально-психологічні характеристики осіб, які вчиняючи такі злочини, не розкаються в них, а, навпаки, – намагаються знайти виправдання чи пояснення для своїх вчинків, так і про те, що трудові колективи, в яких працюють такі особи, не знаходять підстав вважати, що вони зможуть виправити таких осіб засобами громадського впливу. Тому відсутність у судовій практиці випадків звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 1 ст. 47 КК України осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, кваліфіковані за ч. 1 ст. 153 КК України, слід вважати обґрунтованою.

Далі, підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України є така зміна обстановки, що відбулася на час кримінального провадження, внаслідок якої вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень ст. 48 КК України жодного разу не застосовувалася до випадків учинення сексуального насильства. Оскільки передумову цього виду звільнення також може становити лише вчинення діяння, кваліфікованого за ч. 1 ст. 153 КК України, ті самі сім вироків були досліджені на предмет встановлення у них можливих ознак зміни обстановки після вчиненого кримінального правопорушення. За результатами дослідження в жодному з них не було встановлено жодних змін обстановки після вчинення кримінального правопорушення, у результаті яких зникла б суспільна небезпечність діяння або втратилася б суспільна небезпечність особи, яка його вчинила.

Відсутність у судовій практиці випадків звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки осіб, які вчинили сексуальне

насильство, передбачене ч. 1 ст. 153 КК України, обумовлене особливостями характеру і ступеня суспільно небезпечності такого кримінального правопорушення. Як відзначалося у попередньому розділі, характер суспільної небезпечності сексуального насильства полягає в його посяганні на абсолютну й необмежувану складову права особи на особисту свободу, а саме – на її сексуальну свободу чи сексуальну недоторканість. Ці цінності є настільки значимими й непорушними, що жодна обстановка не може бути такою, при якій заподіяння їм шкоди не може вважатися суспільно небезпечним. Йдеться, зокрема, й про ті випадки, коли після вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 153 КК України, відбудеться примирення між особою, яка його вчинила, та потерпілою особою, вони подружаться чи, навіть, створять сім'ю. Адже при виникненні таких відносин між цими особами сексуальне насильство як між ними, так і вчинене стосовно інших осіб, не втратить своєї суспільно небезпечності. Так само практично неможлива й така зміна обстановки, в якій особа, що вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 153 КК України, втратить суспільну небезпечність. Під втратою суспільної небезпечності особою в контексті ст. 48 КК України прийнято розуміти досягнення нею в новій, зміненій обстановці такого стану, при якому вірогідність вчинення нею нового подібного кримінального правопорушення, є істотно зниженою або мінімізованою. Гіпотетично мислимі ситуації, коли навколо особи, яка вчинила це кримінальне правопорушення, відбудеться така зміна обстановки, в якій ризик вчинення нею нових випадків сексуального насильства буде істотно знижений. Зокрема, це може мати місце, наприклад, у випадках, коли особа після вчинення кримінального правопорушення внаслідок захворювання чи інших подібних обставин буде знаходитися в такому стані, коли будуть усунуті її мотиви до вчинення сексуального насильства. Тільки в подібних випадках можна ставити питання про таку локальну зміну обстановки, при якій конкретна особа витратила суспільну небезпечність в частині ризиків учинення ними нових випадків сексуального насильства.

Загальна ж зміна обстановки, що призвела б до такого ж результату, неможлива.

Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, передбачені ч. 1 ст. 153 КК України, у зв'язку зі зміною обстановки, є неможливим з підстав втрати суспільно небезпечності вчиненим ними діянням і може бути допущеним лише з підстав втрати суспільної небезпечності самою особою у разі, коли в локально зміненій обстановці буде мінімізований ризик вчинення цією особою повторного такого кримінального правопорушення. З цих причин в судовій практиці відсутні випадки застосування ст. 48 КК України щодо осіб, які вчинили сексуальне насильство.

Нарешті, вчинення сексуального насильства, кваліфікованого за будь-якою частиною ст. 153 КК України, становить передумову звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із спливом строків давності притягнення до неї (ст. 49, ч. 2 ст. 106 КК України). Підставою звільнення від кримінальної відповідальності в цьому разі є закінчення строку давності, який є диференційованим як за ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, так і за віком особи, що його вчинила, на момент його вчинення. Відповідно до ч. 2 ст. 49 і ч. 2 ст. 106 КК України ці строки, зокрема становлять:

1) у разі вчинення нетяжкого злочину, передбаченого ч. 1 ст. 153 КК України, незалежно від віку суб'єкта на момент його вчинення, – 5 років;

2) у разі вчинення тяжкого злочину, кваліфікованого за ч. 2, 3 або 4 ст. 153 КК України: для повнолітніх осіб – 10 років, для неповнолітніх – 7 років;

3) у разі вчинення особливо тяжкого злочину, що передбачений ч. 5 або 6 ст. 153 КК України: для повнолітніх осіб – 15 років, для неповнолітніх – 10 років.

Строк давності притягнення до кримінальної відповідальності має сплинути до дня набрання вироком законної сили і, за загальним правилом,

починає спливати від дня вчинення особою кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 49 КК України). Водночас, відповідно до ст. 33 Ланцаротської конвенції, «кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення подовження строків давності для порушення справи стосовно злочинів», установлених відповідно до цієї Конвенції, *«на строк, який достатній для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття і який буде домірним до ступеня тяжкості злочину, про який ідеться»*. [115] (курсив мій – А.З.). На виконання цього міжнародно-правового стандарту у ч. 6 ст. 49 КК України передбачено, що «у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями 151-2–156-1, 301-1–303 цього Кодексу, стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи обчислення строків, визначених частинами першою і другою цієї статті, розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття». З урахуванням положень ч. 1 ст. 106 КК України така ж початкова точка обчислення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності застосовується і для випадків, коли названі кримінальні правопорушення щодо малолітньої неповнолітньої особи були вчинені особою, яка сама на момент їх вчинення була неповнолітньою. З огляду на викладене, строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, що кваліфікований за ч. 3 (за ознакою вчинення його щодо неповнолітньої особи), ч. 4, ч. 5 (якщо він вчинений щодо неповнолітньої або малолітньої особи) або ч. 6 ст. 153 КК України, обчислюється не з дня його вчинення, а з дня, коли потерпіла особа досягла 18 років або, у разі її смерті, мала б досягти названого віку. Строк, який проходить від дня вчинення цього злочину до дня, в який потерпіла особа досягла або мала б досягти повноліття, при обчисленні строку давності не враховується. З одного боку, це подовжує тривалість такого строку на той час, який спливає до досягнення потерпілою повноліття, але з іншого – оскільки в цей час строк давності не спливає, то він не може бути ні зупинений (ч. 2 ст. 49 КК), ні перерваний (ч. 3

ст. 49 КК). З огляду на це слід поставити питання про можливість змін положень частин 2 і 3 ст. 49 КК України таким чином, щоб встановлені ними підстави зупинення і переривання строків давності поширювалися також і на строк, який триває від дня вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи кримінального правопорушення, передбаченого статтями 151-2–156-1, 301-1–303 КК України, і до дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття. Однак це питання виходить за межі предмета мого дослідження і тому далі в ньому не розвивається.

Позаяк від набрання чинності законом, яким ст. 153 КК України викладена в новій редакції (11 січня 2019 р.), пройшло лише шість років, станом на сьогодні могли сплинути лише ті строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 1 цієї статті, обчислення яких розпочалося не пізніше 2020 року. Але жоден строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені іншими частинами нинішньої редакції ст. 153 КК України, ще об'єктивно не міг скінчитися. Тому в Єдиному державному реєстрі судових рішень не зафіксована практика застосування ст. 49 КК щодо кримінальних правопорушень, передбачених нинішньою редакцією ст. 153 КК, а наявні в ньому ухвали судів про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 153 КК України, стосуються діянь, що були передбачені старою редакцією цієї, а зараз охоплюються ст. 152 КК України [257; 258].

Інших підстав звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила сексуальне насильство, чинний КК не передбачає. Тому у випадках, коли суд не знаходить можливості для звільнення особи від кримінальної відповідальності з описаних досить обмежених підстав, він повинен перейти до питання про застосування покарання за сексуальне насильство.

3.3. Покарання та його застосування за сексуальне насильство

Законодавчою підставою для визначення караності щодо кожного складу кримінального правопорушення є санкція норми кримінального права, що передбачає це кримінальне правопорушення [189, с. 213–225]. При цьому під санкцією норми кримінального права розуміється не лише санкція статті Особливої частини КК України, а її поєднання з положеннями статей Загальної частини, що визначають як загальні правила про систему та види покарань, так і правила про ті види покарань, що передбачені у санкції [24].

Слід погодитись із Т. А. Денисовою [81, с. 87], О. П. Горохом [68, с. 94], О. В. Євдокімовою [92, с. 148–149] та іншими криміналістами, які слушно пишуть про те, що безпосереднім змістом санкції є саме покарання. Водночас заслуговують на увагу й позиції тих криміналістів, які вважають що санкція норми кримінального права в її широкому розумінні охоплює не лише покарання, а й інші кримінально-правові засоби, що можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [189, с. 548]. Підтримуючи позицію про те, що санкція норми кримінального права в її широкому розумінні охоплює не лише покарання, а й будь-які інші кримінально-правові засоби, що підлягають застосуванню до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, разом з тим вважаю за необхідне особливу увагу звернути саме на питання покарання за сексуальне насильство. Адже саме покарання є основним кримінально-правовим засобом, який у першу чергу спрямований на досягнення цілей, що поставлені перед кримінальним правом. З цього приводу видатний український криміналіст О. Ф. Кістяківський слушно писав, що «з точки зору сутності і мети кримінального права як суспільного інституту, першочергове місце в кримінальному праві, безсумнівно, належить покаранню. В ньому виражається душа, ідея кримінального права» [106, с. 413].

Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому

законом обмеженні прав і свобод засудженого. Таке визначення, загалом, схвально оцінюється в літературі [80, с. 12; 189, с. 186] і саме воно кладеться в основу поняття караності кримінального правопорушення, під якою розуміються як види і розміри покарань, що встановлені у санкції норми кримінального права за вчинення певного кримінального правопорушення, так і їх фактичне застосування судами до осіб, що вчинили відповідні кримінальні правопорушення [149]. Останнє судження дає підстави для окремого розгляду питань, що пов'язані з потенційною, тобто встановленою законом, караністю сексуального насильства, та реальною, тобто такою, що має місце у вироках судів, караністю цього кримінального правопорушення.

Законодавча караність (або, інакше, – пеналізація) сексуального насильства встановлена, передусім, у санкціях усіх частин статті 153 КК України. Відповідно до них діяння, що передбачене ч. 1, карається позбавленням волі на строк до п'яти років (з урахуванням положень ч. 1 ст. 63 КК мінімальний строк такого виду покарання для цього випадку становить 1 рік); частиною 2 – позбавленням волі на строк від трьох до семи років; частиною 3 – позбавленням волі на строк від п'яти до семи років; частиною 4 – позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років; частиною 5 – позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років; частиною 6 – позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі.

Відповідно до змісту цих санкцій та з урахуванням положень ст. 12 КК України усі склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. 153 КК України, є злочинами, у тому числі: за ч. 1 – нетяжким злочином; за ч. 2, 3 і 4 – тяжким злочином; за ч. 5 і 6 – особливо тяжким злочином. При чому до категорії злочинів ці діяння віднесені саме через наявність у санкціях за них одного з найсуворіших видів покарань, а саме – позбавлення волі на певний строк. Звертає на себе увагу той факт, що навіть у санкції ч. 1 ст. 153 КК України цей вид покарання є безальтернативним. Тим паче він є безальтернативним і в санкціях частин 2, 3, 4 і 5 цієї статті. Безумовно, це є

свідченням того, що законодавець оцінює суспільну небезпечність відповідних діянь як настільки високу, що вона виключає можливість застосування до осіб, які їх вчинили, покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Нарешті, санкція ч. 6 ст. 153 КК є альтернативною – вона передбачає разом з позбавленням волі на певний строк також і найбільш сувору міру покарання – довічне позбавлення волі.

Оцінюючи адекватність ступеня суворості санкцій, встановлених у всіх частинах ст. 153 КК України, передусім хочу звернути увагу на те, що це окреме питання не може бути розв'язаним поза контекстом загального питання про системність і впорядкованість санкцій у нормах кримінального права України [67]. Водночас як найбільш ефективні методи оцінювання адекватності санкцій, встановлених за окреме кримінальне правопорушення, в літературі використовуються методи порівняння з суворістю санкцій, встановлених за кримінальні правопорушення подібного ступеня тяжкості [266] та оцінка судової практики їх застосування [73].

З використанням першого з методів (порівняльно-правової оцінки ступеня суворості санкцій) мною було здійснено оцінку змісту і ступеня суворості санкцій, встановлених у чинному КК України за кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством (Див. додаток до дисертації). Моє дослідження уможливило встановити такі результати.

Кримінальних правопорушень, які вчиняються тільки насильницьким способом, було виявлено 32 склади (ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 161, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 144, ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 162, ч. 3 ст. 189, ч. 1 ст. 294, ч. 1 ст. 295, ч. 3 ст. 297, ч. 3 ст. 299, ч. 3 ст. 332-2, ч. 1 ст. 340, ч. 3 ст. 342, ч. 1 ст. 345, ч. 1 ст. 345-1, ч. 2 ст. 346, ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 373, ч. 1 ст. 377, ч. 1 ст. 386, ч. 2 ст. 393, ч. 1 ст. 398, ч. 2 ст. 405, ч. 1 ст. 406, ч. 4 ст. 410, ч. 2 ст. 431, ч. 1 ст. 433, ч. 1 ст. 446, ч. 1 ст. 447, ч. 4 ст. 447 КК України). У санкціях за них передбачається достатньо широкий спектр основних покарань, зокрема: штрафу – від 50 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися

певною діяльністю – до 3 років; громадські роботи – до 200 годин; виправні роботи – до 2 років; пробаційний нагляд – до 5 років; арешт – до 6 місяців; обмеження волі – до 5 років; тримання в дисциплінарному батальйоні – до 1 року; позбавлення волі – від 2 до 12 років. Крім того, у санкціях за них передбачаються і додаткові покарання у позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 років (обов'язкове в ч. 2 ст. 365 КК України та факультативне в ч. 2 ст. 161 КК України); конфіскації майна (обов'язкове в ч. 3 ст. 189, ч. 1 ст. 446 КК України), у тому числі – конфіскація тварини (обов'язкове в ч. 3 ст. 299 КК України).

Погроза насильством передбачена як спосіб вчинення кримінального правопорушення в 12 складах (ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 162, ч. 1 ст. 174, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 258-1, ч. 3 ст. 301-2, ч. 1 ст. 303, ч. 3 ст. 342, ч. 1 ст. 355, ч. 2 ст. 365 КК України). Санкції за ці кримінальні правопорушення передбачають такі максимальні та мінімальні межі: основного покарання: штраф – від 10 000 до 15 000 неоподаткованого мінімуму; виправні роботи – до 2 років; пробаційний нагляд – до 2 років; обмеження волі – до 5 років; позбавлення волі – від 2 до 12 років; додаткового покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 років (обов'язкове в ч. 3 ст. 301-2, ч. 2 ст. 365 КК України та факультативне в ч. 1 ст. 206 КК України); конфіскація майна (факультативне в ч. 2 ст. 149, ч. 1 ст. 258-1 КК України).

Насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, є способом вчинення 9 кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2, ч. 2 ст. 278, ч. 2 ст. 289, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 355 КК України). Покарання за ці кримінальні правопорушення передбачають такі максимальні та мінімальні межі: основного покарання: штраф – від 15 000 до 20 000 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; обмеження волі – від 3 до 5 років; позбавлення волі – від 3 до 12 років; додаткового покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 років (обов'язкове в ч. 2 ст. 206-2, ч. 2

ст. 308, ч. 2 ст. 312 КК України та факультативне в ч. 2 ст. 206 КК України); конфіскація майна (обов'язкове в ч. 2 ст. 308 КК України та факультативне в ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 289 КК України).

Насильство, небезпечне для життя або здоров'я, визначено способом вчинення 13 кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 146, ч. 3 ст. 149, ч. 1 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 355 КК України). Покарання за ці кримінальні правопорушення передбачають такі максимальні та мінімальні межі: основного покарання: обмеження волі – до 5 років; позбавлення волі – до 15 років; додаткове покарання: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3 років (обов'язкове в ч. 3 ст. 312 КК України та факультативне в ч. 3 ст. 206 КК України); конфіскація майна (обов'язкове в ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313 КК України та факультативне в ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 289 КК України).

Насильство сексуального характеру, окрім ст. 153 КК України, передбачається як ознака ще двох кримінальних правопорушень (пункт 10 частини 2 ст. 115 і стаття 152 КК України). Покарання за ці кримінальні правопорушення передбачають такі максимальні та мінімальні межі: основного покарання: позбавлення волі – до 15 років; довічне позбавлення волі.

Домашнє насильство як виокремлений спосіб вчинення кримінального правопорушення передбачено у ст. 126-1 КК України. Покарання за це кримінальне правопорушення передбачає такі максимальні та мінімальні межі основного покарання: громадські роботи – від 150 до 240 годин; пробаційний нагляд – до 5 років; обмеження волі – до 5 років; позбавлення волі – до 3 років.

Психічне насильство виокремлено як окремий спосіб вчинення одного кримінального правопорушення, а саме – передбаченого частиною 2 ст. 180 КК України. Покарання за це кримінальне правопорушення передбачають

такі межі основного покарання: штраф – до 5000 неоподатк. мінім. доходів громадян.; пробаційний нагляд – до 3 років; обмеження волі – до 3 років; позбавлення волі – до 3 років.

Викладене свідчить, що загалом санкції за сексуальне насильство є значно більш суворими, ніж санкції за інші насильницькі кримінальні правопорушення, що передбачені чинним КК України. В цілому, така ситуація не викликає заперечень або сумнівів з огляду як на виняткову цінність об'єкта досліджуваного злочину та його особливу суспільну небезпечність, так і на необхідність виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо суворого покарання для осіб, що вчиняють сексуальне насильство. Так, відповідно до п. 1 ст. 45 Стамбульської конвенції передбачені нею діяння мають каратися «ефективними, пропорційними та переконливими санкціями ... з урахуванням ступеня їхньої тяжкості. Ці санкції охоплюють, де це доречно, вироки, що передбачають позбавлення волі». Така ж само вимога встановлена і в п. 1 ст. 27 Ланцаротської конвенції. Саме тому позбавлення волі на певний строк як вид покарання, що встановлений у санкціях усіх частин ст. 153 КК України, а також строки цього виду покарання, не викликають заперечень за результатами порівняльного аналізу із санкціями інших статей, що передбачають відповідальність за насильницькі кримінальні правопорушення.

Водночас, за результатами цього ж аналізу може бути поставлене під сумнів встановлення довічного позбавлення волі у санкції ч. 6 ст. 153 КК України. Адже жодне інше кримінальне правопорушення, що вчиняється із використанням насильства (окрім умисного вбивства та спеціальних складів посягання на життя окремих осіб у зв'язку з їх діяльністю) не карається довічним позбавленням волі. Зокрема, таке покарання відсутнє і в санкціях, що встановлені за ті кримінальні правопорушення, які полягають у насильницькому посяганні на особисту свободу людини (наприклад, ч. 3 ст. 149 КК України), у заподіянні особі тяжкого тілесного ушкодження як самостійному кримінальному правопорушенню (ч. 1 і 2 ст. 121 КК України) чи

як способі вчинення іншого кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 187 КК України). За чинним КК України довічне позбавлення волі встановлюється лише за кваліфікований склад умисного вбивства (ч. 2 ст. 115 КК України), посягання на життя певних категорій осіб у зв'язку з їх державною, громадською, службовою чи професійною діяльністю (ст. 112, 348, 348-1 та ін. КК України), інші умисні злочини, що призвели до загибелі людей (ч. 3 ст. 258 КК України), злочини що посягають на основи національної безпеки України, що вчинені у воєнний час (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113 КК України) або призвели до загибелі людей (ч. 3 ст. 110, ч. 8 ст. 111-1 КК України) чи на міжнародний мир і правопорядок (ч. 2 ст. 437, ч. 2 ст. 438, ч. 2 ст. 439 та ін. КК України). Крім того, довічне позбавлення волі встановлене також і в санкції ч. 6 ст. 152 КК України за повторно вчинене зґвалтування малолітньої особи.

Порівняння ступенів суворості повторно вчиненого сексуального насильства над малолітньою особою з повторно вчиненим зґвалтуванням малолітньої особи вже свідчить про те, що уніфікація санкцій за них навряд чи є обґрунтованою. Слід погодитися з О. В. Харитоновою у тому, що «Сексуальна атака з пенетрацією – це особливий спосіб порушення сексуальної автономії. Це не означає, що всі пенетраційні напади більш небезпечні, ніж непенетраційні, хоча скоріше за все, що це так» [318, с. 55-56]. Тому встановлення довічного позбавлення волі і в ч. 6 ст. 152 КК України, що передбачає відповідальність за сексуальне насильство з проникненням у тіло малолітньої особи (зґвалтування), і в ч. 6 ст. 153 КК України, що передбачає відповідальність за сексуальне насильство без проникнення у тіло малолітньої особи, видається таким, що порушує принцип диференціації кримінальної відповідальності при її встановленні [12]. З огляду на це, законодавцві варто було б переглянути санкцію ч. 6 ст. 153 КК України і замислитися над виключенням із неї довічного позбавлення волі.

Додатковим аргументом на користь такої пропозиції можуть слугувати

положення проєкту нового КК України, що підготовлений робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України, який до певної міри можна вважати узагальненим відображенням позицій сучасної кримінально-правової доктрини України.

За статтею 4.5.5 проєкту КК України сексуальне насильство сформульоване як дія сексуального характеру без сексуального проникнення щодо іншої людини за відсутності її добровільної згоди. Таке діяння визнається злочином 3 ступеня і відповідно до ч. 2 ст. 3.2.8 проєкту карається обмеженням свободи на строк від 3 до 4 років (покарання, подібне до пробаційного нагляду за чинним КК України) або строковим ув'язненням на строк від 3 до 4 років (аналог позбавлення волі за чинним КК).

Кваліфіковані склади сексуального насильства визнається у проєкті злочином 4 ступеня і караються строковим ув'язненням на строк від 4 до 6 років. До таких кваліфікованих складів сексуального насильства відповідно до його ст. 4.5.3. належать вчинення цього злочину:

1) щодо уразливої людини, тобто неповнолітньої дитина, людини, яка досягла 65-річного віку, людини з інвалідністю II або III групи, а також людини, яка перебуває в матеріальній чи службовій залежності від суб'єкта кримінального правопорушення (п. 59 ч. 2 ст. 1.1.1 Проєкту);

2) щодо близької людини, тобто члена сім'ї або іншої людини, інтереси якої мають суттєве значення для особи (п. 2 ч. 2 ст. 1.1.1 Проєкту) або колишнього подружжя;

3) щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку зі здійсненням нею службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням нею юридичного обов'язку або використанням її суб'єктивного права в публічних інтересах;

4) у складі простої групи, тобто групи, що складається з двох або більше співучасників, які досягли змови про спільне вчинення кримінального правопорушення до моменту його закінчення, та яка не містить сукупності ознак організованої злочинної групи. (ч. 2 ст. 2.7.5 Проєкту);

- 5) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей;
- 6) із застосуванням зброї або небезпечного предмета;
- 7) у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння;
- 8) з мотиву расової, національної чи релігійної ворожнечі.

Особливо кваліфіковані склади сексуального насильства визнається за Проектом злочином 5 ступеня і караються строковим ув'язненням на строк від 6 до 8 років. До таких кваліфікованих складів сексуального насильства відповідно до його ст. 4.5.3. належать вчинення цього злочину:

- 1) щодо особливо уразливої людини, якою відповідно до п. 39 ч. 2 ст. 1.1.1 Проекту є малолітня дитина, вагітна жінка, людина, яка досягла 75-річного віку, людина з інвалідністю I групи, а також заручник;
- 2) або якщо ним було створено небезпеку для життя дитини.

Звертає на себе увагу той факт, що у Проекті загалом відсутня та кваліфікуюча ознака, у зв'язку з якою у ч. 6 ст. 153 чинного КК встановлене довічне позбавлення волі, а саме – повторність вчинення кримінального правопорушення. Це обумовлено тим, що «члени Робочої групи як концептуальне положення проекту КК передбачили окрему кримінально-правову кваліфікацію і, відповідно, окреме застосування кримінально-правових заходів за кожне вчинене кримінальне правопорушення, зокрема, якщо такі кримінальні правопорушення передбачені однією статтею або частиною статті Особливої частини. Крім того, за декілька кримінальних правопорушень, розробники проекту КК переважно відмовились від принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим, передбачивши правило складання покарань, призначених за кожне кримінальне правопорушення, в межах, передбачених законом. Крім того, факт вчинення кримінального правопорушення, за яке особа повністю відбула призначене покарання та (або) щодо неї були виконані інші кримінально-правові засоби, на думку членів Робочої групи, не повинен

впливати на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а може враховуватися судом лише під час призначення кримінально-правових засобів» [207, с. 111].

Таким чином, у проєкті загалом істотно пом'якшені санкції за основний та кваліфіковані склади сексуального насильства, порівняно з санкціями за аналогічні склади цього кримінального правопорушення, що встановлені у ст. 153 чинного КК України. При цьому слід окремо наголосити, що в Проєкті спеціально диференційовані санкції за сексуальне насильство, що не пов'язане з проникненням у тіло іншої людини (ст. 4.5.5) і сексуальне насильство, що пов'язане з таким проникненням, тобто зґвалтування (ст. 4.5.4), і перші загалом є м'якшими порівняно з другими. Нарешті, слід відзначити, що довічне ув'язнення (аналог довічного позбавлення волі за чинним КК) у Проєкті передбачене лише за кваліфіковані та особливо кваліфіковані склад злочину 8 і 9 ступенів тяжкості (тобто такі, що мають базовий 7 ступінь тяжкості, але вчинені за обставин, що підвищують тяжкість злочину на 1 або 2 ступені), а також злочини базового 9 ступеня тяжкості. Ні сексуальне насильство, що передбачене ст. 4.5.5 Проєкту, ні будь-який інший злочин проти сексуальної свободи чи сексуальної недоторканості людини (розділ 4.5) не є злочином 7 чи 9 базового ступеня тяжкості, тому в жодному разі ні за жодних кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих обставин не можуть каратися довічним ув'язненням. Думається, що такі перспективи розвитку положень кримінального законодавства щодо караності сексуального насильства можуть бути вже й зараз взяті до уваги законодавцем і є додатковим аргументом щодо необхідності перегляду обґрунтованості існування довічного позбавлення волі в ч. 6 ст. 153 КК України.

Крім положень санкцій усіх шести частин ст. 153 КК України законодавча караність сексуального насильства визначається також і низкою приписів статей Загальної частини КК України, які спільно з положеннями санкції відповідної частини ст. 153 КК України й становлять, як зазначалося

вище, санкцію норми кримінального права. До цих положень належать, зокрема такі.

По-перше, це ті приписи статей Загальної частини, які обмежують розміри санкцій ст. 153 КК для випадків учинення відповідних кримінальних правопорушень неповнолітніми особами. Оскільки інших видів покарань, окрім позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі в санкціях ст. 153 КК України не встановлено, то до відповідних положень Загальної частини належать виключно ч. 2 ст. 64, ч. 1 ст. 98 та ст. 102. Відповідно до них, караність сексуального насильства, вчиненого неповнолітньою особою, є такою. Злочин, що передбачений ч. 1 ст. 153 КК, карається позбавленням волі на строк від 6 місяців до 4 років; ч. 2 ст. 153 КК – позбавленням волі на строк від 3 до 7 років; ч. 3 ст. 153 КК – позбавленням волі на строк від 5 до 7 років; ч. 4 ст. 157 КК – також позбавленням волі на строк від 5 до 7 років; ч. 5 ст. 153 КК – позбавленням волі на строк 10 років; ч. 6 ст. 153 КК – позбавленням волі на строк 10 років. Таким чином, з урахуванням положень статей Загальної частини КК України у багатьох випадках фактично знівельована диференціація кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, вчинене неповнолітньою особою. Зокрема, абсолютно однакові покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 7 років встановлені для таких осіб, у разі вчинення ними злочинів, кваліфікованих за ч. 4 або 5 ст. 153 КК України. Більше того, таке ж максимальне покарання, але з нижчою мінімальною межею в 3 роки встановлене для неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ч. 3 ст. 153 КК України. Нарешті, повністю тотожні санкції, до того з абсолютно визначеним покаранням у виді позбавлення волі строком на 10 років, з урахуванням приписів ст. 102 КК України встановлені для неповнолітніх, які вчинили злочини, передбачені ч. 5 і 6 ст. 153 КК України. Такий стан законодавчої караності сексуального насильства, вчиненого неповнолітньою особою також не може бути визнаний задовільним. Найбільш оптимальний шлях вирішення цієї проблеми запропонований

авторами Проєкту нового КК України, в якому для неповнолітніх встановлені окремі, більш м'які санкції за вчинення ними злочину кожного ступеня тяжкості. Ці санкції, по-перше, завжди містять відносно визначені покарання, а, по-друге, вони завжди диференційовані за ступенем своєї суворості: кожен злочин наступного ступеня тяжкості карається для неповнолітнього більш суворою санкцією. Однак, за чинним КК України цю проблему неможливо розв'язати без істотних змін як у статтях Загальної частини (передусім, але не виключно, – у ст. 102 КК), а також і в санкціях багатьох статей Особливої частини КК України, що так само, як і санкції ст. 153 КК для неповнолітніх уніфікуються або стають абсолютно визначеними з урахуванням положень ст. 102 КК України. Вирішення цього питання за чинним законодавством виходить за межі предмета мого дослідження.

По-друге, це положення статей Загальної частини, які дають суду підставу призначити більш суворе покарання, порівно з тим, як воно передбачене у санкції статті Особливої частини. Позаяк основне покарання у виді позбавлення волі на певний строк за жодних умов не може бути призначене на строк, більший за вказаний у санкції за одиничний злочин, то призначення більш суворого покарання за сексуальне насильство можливе лише шляхом застосування судом не передбачених у санкції додаткових видів покарання.

За чинним КК 5 видів покарань можуть бути призначені як додаткові, а саме: штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення державної нагороди України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна. З них лише конфіскація майна призначається тільки в тих випадках, коли вона передбачена у санкції статті Особливої частини (ч. 2 ст. 59 КК України). Після нещодавньої реформи [198], штраф як додаткове покарання також може бути призначений у випадках, коли він не передбачений у санкції статті Особливої частини, але лише за корупційні або пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, у кримінальних

провадженнях щодо яких укладено угоду про визнання винуватості (ч. 3 ст. 53 КК України). Отже, за сексуальне насильство штраф у жодному разі не може бути призначений у якості додаткового покарання.

Решта три види покарання, що можуть бути додатковими, за певних визначених статтями Загальної частини КК України підстав можуть призначатися в окремих випадках учення злочину, що кваліфікований за ст. 153 КК України.

Зокрема, і позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України), і позбавлення державної нагороди України (ст. 54-1 КК України) не передбачаються у жодній санкції статті Особливої частини, а завжди призначаються виключно відповідно до вказаних статей Загальної частини. При цьому підставою їх призначення є вчинення особою тяжкого або особливо тяжкого злочину, незалежно від будь-яких його характеристик (зокрема: родового об'єкта, форми вини, характеру та розміру наслідків, ознак особи, що його вчинила, тощо). Оскільки злочини, що кваліфікуються за ч. 2, 3, 4 ст. 153 України, є тяжкими, а ч. 5 і 6 ст. 153 КК України – особливо тяжкими, то до осіб, що їх вчинили, можуть бути застосовані і позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і позбавлення державної нагороди України. У вивчених вироках, що винесені за ст. 153 КК України, не вдалося встановити жодного випадку призначення цих видів покарання особам, які вчинили сексуальне насильство. Загалом такий стан речей може бути пояснений тим, що, по-перше, дуже рідкісними є випадки вчинення досліджуваного кримінального правопорушення особами, які мають відповідні звання (ранги, чини, кваліфікаційні класи) або державні нагороди. По-друге, суди на встановлюють зв'язків між наявністю таких звань чи нагород і вчиненим особою злочином (у нашому випадку – сексуальним насильством), що є обов'язковою умовою призначення названих видів покарань. Нарешті, по-третє, слід взяти до уваги й той факт, що позбавлення державної нагороди як вид покарання з'явилося в системі покарань за КК

України відносно нещодавно [199], зворотної дії в часі ст. 54-1 КК України не отримала, тому практика його застосування ще не склалася.

Нарешті, класичним додатковим видом покарання, що може призначатися у випадках, коли він не передбачений у санкції статті Особливої частини КК України, є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно до ч. 2 ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Таким чином, для застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як не передбаченого санкцією додаткового виду покарання, необхідно, щоб вчинене особою кримінальне правопорушення (незалежно від ступеня його тяжкості, тобто й кримінальні проступки, і злочини будь-якого ступеня тяжкості), було вчинене не просто під час зайняття певної посади або зайняття певним видом діяльності, а у зв'язку з ними, тобто – з використанням тих можливостей, переваг, пільг тощо, яких вони надають.

За результатами вивчення вироків судів, що винесені за різними частинами ст. 153 КК України, встановлено, що особи, засуджені за ці кримінальні правопорушення, належать, як правило, до однієї з двох груп по відношенню до потерпілої особи. Першу групу складають особи, які є близькими родичами або іншими близькими особами до потерпілих (батько, вітчим, дід, двоюрідна сестра, співмешканець та ін.). Другу групу становлять особи, з якими потерпілі раніше були незнайомими. Не встановлено випадків засудження за ст. 153 КК України осіб, які вчинили б сексуальне насильство у зв'язку із обійманням певної посади або зайняттям певною діяльністю.

Тож, у жодному з вироків суди й не застосовували досліджуваний вид покарання. Однак, така судова практика не може вважатися свідченням того, що сексуальне насильство не вчиняється при й у зв'язку із обійманням певних посад чи зайняттям певними видами діяльності. Скоріше навпаки, відсутність у судовій практиці випадків засудження за сексуальне насильство, вчинене за названих обставин, а також відсутність практики застосування досліджуваного виду покарання за такі кримінальні правопорушення, швидше є свідченням підвищеної латентності таких злочинів. Інакше кажучи, це є показником того, що повинна бути звернута підвищена увага на проблему виявлення випадків сексуального насильства, що вчиняються у різних професійних сферах.

Законодавча караність кримінального правопорушення є лише підставою для їх правозастосовної караності, тобто для застосування судами конкретних видів і розмірів покарання за вчинення особою відповідного кримінального правопорушення. Правозастосовна караність сексуального насильства полягає у реальному призначенні судами покарання за це кримінальне правопорушення, а також у можливостях застосування окремих видів звільнення від покарання осіб, що його вчинили.

Відповідно до частини 1 ст. 65 КК України суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених частиною 2 статті 53 КК України; 2) відповідно до положень Загальної частини КК України; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного й обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Відповідно до абзацу 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів, а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія

вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо) [202].

За період з 2001 по 2019 рр. було вчинено всього 9 319 350 злочинів, з них злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості 27 790, що становить 0,3 % від загальної кількості [228].

Серед розглянутих місцевими загальними судами кримінальних проваджень у 2017 р. справи про злочини проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи становили 0,2 % [0,3 %] від загальної кількості справ, або 204 [236] справи. За вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи засуджено 135 [182] осіб, або 0,2 %. Позбавлення волі на певний строк за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів застосовано до 10,6 тис. осіб, з яких за зґвалтування (стаття 152 КК України у попередній редакції, яка включала сексуальне насильство) – 57 осіб, або 85,1 % [91,4 %] [10].

У 2018 р. місцевими загальними судами справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становили 0,3 % [0,2 %] від загальної кількості справ, або 219 [204] справ. Засуджено було за вчинення злочинів проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи 117 [135] осіб, або 0,2 % [0,2 %]. Позбавлення волі на певний строк за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів застосовано до 13,8 тис. [16,1 тис.] осіб, з яких за зґвалтування (стаття 152 КК України у попередній редакції, яка включала сексуальне насильство) – 39 осіб, або 84,8 % [85,1 %] [4, с. 8–31]. У касаційному порядку було переглянуто судових рішень у справах проти «статевої свободи та статевої недоторканості» за 2018 р. 26 вироків, це 0,7 % від загальної кількості звернень, а за 2019 р. – 46 вироків, що становить 1,2 % від загальної кількості звернень [1, с. 11–14].

У 2019 р. місцевими загальними судами справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становили 0,3 % [0,3 %] від загальної кількості справ, або 208 [219] справ. Засуджено було за

вчинення злочинів проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи 119 [117] осіб, або 0,2 % [0,2 %] [5, с. 9–38].

У 2020 р., у місцевих загальних судах справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становили 0,3 % [0,3 %] від загальної кількості справ, або 204 [208] справи. Засуджено було за вчинення злочинів проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи 119 [119] осіб, або 0,2 % [0,2 %] [6, с. 10–41]. За сексуальне насильство за статтею 153 КК України було засуджено за 2019 р. 10 осіб, а за 2020 р. – 11 осіб [228, с. 7–103]. У касаційному порядку було переглянуто судових рішень у справах проти «статевої свободи та статевої недоторканості» за 2019 р. 46 вироків, це 1,2 % від загальної кількості звернень, а за 2020 р. – 34 вирoki, що становить 1,2 % від загальної кількості звернень [6, с. 10–41].

У 2021 р. за сексуальне насильство за статтею 153 КК України було засуджено 18 осіб [229, с. 14–103]. Місцевими загальними судами справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становили 0,4 % [0,3 %] від загальної кількості справ, або 293 [204] справи. Засуджено було за вчинення злочинів проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи 142 [119] особи, або 0,2 % [0,2 %] [7, с. 10–41]. У касаційному порядку було переглянуто судових рішень у справах проти «статевої свободи та статевої недоторканості» за 2020 р. 34 вирoki, це 1,2 % від загальної кількості звернень, а за 2021 рік – 48 вироків, що становить 1,6 % від загальної кількості звернень [7, с. 10–27].

У 2022 р. у місцевих загальних судах справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становили 0,4 % [0,4 %] від загальної кількості справ, або 219 [293] справ. Засуджено було за вчинення злочинів проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи 139 [142] осіб, або 0,3 % [0,2 %] [8, с. 10–27]. У касаційному порядку було переглянуто судових рішень у справах проти «статевої свободи та статевої недоторканості» за 2021 р. 48 вироків, це 1,6 % від загальної кількості звернень, а за 2022 р. – 32 вирoki, що становить 1,5 % від загальної

кількості звернень [8, с. 10–43]. За сексуальне насильство за статтею 153 КК України у 2022 р. було засуджено 16 осіб [230, с. 3–74].

У 2023 р. місцевими загальними судами справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становили 0,3 % [0,4 %] від загальної кількості справ, або 273 [219] справи. Засуджено було за вчинення злочинів проти «статевої свободи та статевої недоторканості» особи 155 [139] осіб, або 0,3 % [0,2 %] [9, с. 10–46]. У касаційному порядку було переглянуто судових рішень у справах проти «статевої свободи та статевої недоторканості» за 2022 р. 32 вироки, це 1,5 % від загальної кількості звернень, а за 2023 р. – 60 вироків, що становить 2,5 % від загальної кількості звернень [2, с. 22].

У першому півріччі 2024 р. в касаційному порядку було переглянуто судових рішень у справах проти «статевої свободи та статевої недоторканості» 24 вироки, це 1,7 % від загальної кількості звернень [3, с. 7–20].

Таким чином, за період з 2017 по 2023 рр. кількість засуджених осіб за злочини проти «статевої свободи та статевої недоторканості» перебуває у постійній динаміці, яка мала спад тільки у 2019 р. до 119 осіб, та у 2021 р. зросла до 142 осіб і продовжує зростати, адже у 2023 р. кількість вироків за цією категорією кримінальних правопорушень становить 155.

Питома вага за окреслений вище період від загальної кількості вироків, винесених місцевими загальними судами за злочини проти «статевої свободи та статевої недоторканості», стабільно коливається між 0,2 % та 0,4 %. Кількість засуджених за сексуальне насильство за період з 2019 по 2022 рр. має зростаючу тенденцію – від 10 до 16 осіб на рік відповідно.

Аналіз вироків судів України, винесених за ст. 153 КК України, на предмет призначених мір покарання, показав, що в усіх випадках суди призначали покарання у межах, встановлених у відповідній санкції статті 153 КК України. Зокрема, в 7 вивчених вироків, якими особи були засуджені за ч. 1 ст. 153 КК України, суди призначали: 1 рік позбавлення волі (1 раз),

2 роки (2 рази), 3 роки (1 раз), 4 роки (2 рази), 5 років позбавлення волі (1 раз). Таким чином, середня міра покарання за ч. 1 ст. 153 КК України складає рівно 3 роки, що повністю збігається з медіаною санкції ч. 1 ст. 153 КК України. За твердженням М. І. Бажанова, такий стан правозастосовної караності конкретного злочину є свідченням того, що законодавча караність (тобто суворість покарання у санкції) є адекватною [14, с. 133-136].

За трьох вивчених вироків, що були винесені за ч. 2 ст. 153 КК України, суди двічі призначали позбавлення волі на строк 3 роки і 1 раз – на строк 5 років. Відносно невелика кількість вироків, винесених за цією частиною, унеможлиблює релевантні наукові висновки, однак звертає на себе увагу той факт, що двічі міра покарання була призначена на рівні мінімальної межі санкції і один раз – на рівні її медіани.

За ч. 3 ст. 153 КК України було винесено 15 вироків, якими були призначені такі міри покарання: 5 років позбавлення волі (10 разів), 6 років (4 рази), 7 років (1 раз). Впадає в очі різкий дисбаланс призначених мір покарання у напрямі мінімальної межі санкції (5 років), тоді як на рівні максимальної межі (7 років) покарання призначалося лише один раз, а на рівні медіани – 4 рази. Тож середня міра покарання, призначена за цією частиною ст. 153 КК України, становить 5 років і 5 місяців, що істотно нижче медіани і ставить питання про доцільність перегляду суворості цієї санкції.

За ч. 4 ст. 153 КК України засуджено 16 осіб і їм призначені такі міри покарання: 5 років позбавлення волі (1 раз), 6 років (3 рази), 7 років (6 разів), 8 років (4 рази), 9 років (2 рази). Максимальне передбачене санкцією ч. 4 ст. 153 покарання у вид позбавлення волі строком на 10 років не призначалося жодного разу. Середнє значення міри покарання, що призначалася за цією санкцією, становить 7 років і 2 місяці, що практично збігається з медіаною санкції, яка становить 7 років і 6 місяців. Вочевидь, це також свідчить про обґрунтованість законодавчої пеналізації і цього складу сексуального насильства.

У вивчених вироків судів, що внесені до Єдиного державного реєстру

судових рішень, не вдалося встановити жодного випадку засудження осіб за ч. 5 ст. 153 КК України, через що неможливе вивчення правозастосовної караності цього кримінального правопорушення.

Нарешті, за ч. 6 ст. 153 КК України у вивчених вироках засуджено сім осіб і їм усім призначено позбавлення волі строком на 15 років. Жодній з осіб, засуджених за цією частиною, суди не призначали довічне позбавлення волі, що є ще одним вагомим аргументом на користь висловленого вище судження про необхідність вилучення цього виду покарання з досліджуваної санкції.

Призначаючи покарання за сексуальне насильство, враховують положення Загальної частини КК України. Найбільша індивідуалізація покарання відбувається при врахуванні ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного й обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Частиною 1 статті 69 КК України визначено, що за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за це кримінальне правопорушення. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК України.

Зважаючи, що стаття 153 КК України не входить до переліку винятків, суди могли б застосовувати статтю 69 КК України при призначенні покарання за сексуальне насильство. Підстави застосування статті 69 КК України є двокомпонентними та включають: 1) обставини, що характеризують вчинений злочин; 2) обставини, що характеризують особу винного. Стосовно першого елемента суд враховує наявність двох і більше

пом'якшуючих обставин. Такі обставин зазначені у статті 66 КК України, однак їх перелік не є вичерпним. Такі обставини знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, саме тому суд звертається до нижчої межі. Щодо особи винного, то враховується його характеристика з усіма психічними, фізичними та соціальними складовими. Так, згідно з абзацами 1, 2 пункту 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» призначення судом основного покарання, керуючись статтею 69 КК України, може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного. При цьому необхідно враховувати не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа при вчиненні злочину, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення злочинних дій тощо [202]. У сукупності ці два елементи дають суду підстави для застосування статті 69 КК України [247, с. 368–369; 126, с. 362–363; 221, с. 16; 187, с. 45]. [93, с. 13–14]. У такому випадку суд може: а) призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті), за частиною 1 статті 69 КК України, тобто суд обирає той самий вид покарання, але виходить за нижню межу; б) перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за це кримінальне правопорушення.

Однак у вивчених матеріалах судової практики не встановлено жодного випадку застосування судами ст. 69 КК України при засудженні за ст. 153 КК України. З мого погляду, це є свідченням того, що суди правильно розуміють характер та ступінь суспільної небезпечності сексуального насильства і не допускають оцінки конкретних випадків такого насильства як такої, що є нижчою за мінімальну межу покарання, встановленого у санкції

відповідної частини ст. 153 КК України.

Загалом санкція статті має враховувати ґрунтовні принципи пріоритету прав людини та громадянина, справедливості, гуманізму, рівності, співмірності покарання з тяжкістю вчиненого злочину, індивідуалізації покарання, економії кримінально-правової репресії тощо [269]. Маю погодитись із твердженням багатьох учених, що основним формальним критерієм тяжкості покарання повинен бути дійсний ступінь небезпеки вчиненого суспільно небезпечного діяння [27]. Так, позбавлення волі, що застосовується у випадку вчинення особою сексуального насильства, безумовно, є доволі репресивним видом покарання і має доволі негативні для особи наслідки [13]. Помітним є розвиток кримінального законодавства в бік гуманізації та поступового витіснення позбавлення волі на певний строк щодо необережних злочинів [80; 105; 276].

Однак сексуальне насильство є виключно умисним злочином, і з останніми судженнями варто погодитись лише частково, щодо тих випадків, коли йдеться про необережні злочини. Адже суспільно небезпечні наслідки для потерпілої особи від злочину, передбаченого статтею 153 КК України, можуть бути або психічною травмою на довгий період часу, або/та фізичною травмою, яка може мати додаткові наслідки для особи, такі як інфікування, порушення статевої функції тощо [153, с. 112–119]. Оскільки життя та здоров'я людини є найвищою цінністю, то лише покарання у виді позбавлення волі видається найбільш ефективним для того, щоб змінити ставлення винного до ситуації, до певних правил поведінки в суспільстві та гарантувати дотримання їх ним у майбутньому. Також така міра покарання убезпечить від вчинення нових кримінальних правопорушень і буде відповідати балансу з карою за вчинене кримінальне правопорушення.

Завершуючи питання про правозастосовну караність сексуального насильства, маю звернути увагу ще й на проблему застосуванні норм інституту звільнення від покарання щодо осіб, які вчинили досліджуване кримінальне правопорушення. Чинний КК України передбачає достатньо

широке коло видів звільнення особи від покарання. У літературі [69, с. 64–65; 129, с. 281] [290; 144, с. 121–122; 224] таке широке коло видів звільнення від покарання прийнято поділяти на три групи: до першої відносять звільнення від призначення покарання, коли суд при засудженні особи взагалі не визначає їй вид і міру покарання; до другої – звільнення від відбування призначеного покарання, коли суд, призначивши покарання засудженій особі, постановляє, що вона не має його відбувати; до третьої – звільнення від подальшого відбування покарання, яке має місце тоді, коли особа після відбуття певної частини призначеного їй покарання, звільняється судом від відбування іншої частини, що ще не відбута.

Звільнення від призначення покарання відповідно до ч. 4 ст. 74 КК України може бути за вироком суду застосоване до особи, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною. Таким чином, єдиний склад сексуального насильства, який становить передумову цього виду звільнення від покарання, це його основний склад, до передбачений ч. 1 ст. 153 КК України. Склади сексуального насильства, що передбачені іншими частинами ст. 153 КК України, не становлять передумови цього виду звільнення від покарання, а тому до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що передбачені ч. 2, 3, 4, 5 чи 6 ст. 153 КК України, ч. 4 ст. 74 КК України не може бути застосована навіть гіпотетично.

У матеріалах судової практики не встановлено жодного випадку застосування ч. 4 ст. 74 КК до осіб, які вчинили злочини, що передбачені ч. 1

ст. 153 КК України. Це пояснюється тим, що характер суспільної небезпечності цього злочину є настільки значимим, а ступінь – настільки високим, що суди в жодному разі не можуть встановити того, щоб бездоганна посткримінальна поведінка і сумлінне ставлення до праці особи призводили до того, що на час розгляду справи в суді її не можна було вважати суспільно небезпечною.

Натомість, у матеріалах судової практики встановлені непоодинокі випадки застосування звільнення особи від відбування призначеного їй покарання з випробуванням. Відомо, що таке звільнення за чинним КК України можливе як на підставі загальних приписів, що містяться у ст. 75 КК, так і на підставі спеціальних приписів, що містяться у ст. 79 (для вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 7 років) та ст. 104 (для осіб, які були неповнолітніми на час вчинення кримінального правопорушення). Суди в жодному разі не застосовували згадані спеціальні приписи про звільнення від відбування покарання з випробуванням, а от на підставі загального припису 10 засуджених осіб були звільнені від відбування призначеного їм покарання. У 8 випадках передумову звільнення становило призначення позбавлення волі на 5 років, ще в 2-х – на 3 роки. Звертає на себе увагу той факт, що лише в 4-х випадках звільнялися від відбування покарання особи, які вчинили сексуальне насильство, кваліфіковане за ч. 1 ст. 153 КК України, ще в 1 – за ч. 2 ст. 153 КК України, в 4-х – за ч. 3 цієї статті, а в одному випадку – навіть за ч. 4 ст. 153 КК України.

Останнє викликає особливе занепокоєння і не може бути оцінене схвально. Зокрема, йдеться про вирок Броварського міськрайонного суду Київської області, яким був засуджений ОСОБА_6 за ч. 4 ст. 153 КК України до 5 років позбавлення волі зі звільненням його від відбування покарання з випробуванням, з іспитовим строк 1 рік і 6 місяців. ОСОБА_6 був засуджений за те, що «користуючись відсутністю осіб, які б могли завадити вчиненню злочину, а також використовуючи безпорадний стан малолітнього потерпілого ОСОБА_11, що пов'язаний з його віком, користуючись своїми

віковими та фізичними перевагами, перебуваючи ... у власній спальній кімнаті житлового будинку на другому поверсі, застосовуючи силу змусив ОСОБА_11 , торкатися руками статевого органу ОСОБА_6 , таким чином задовольняючи свою статеву пристрасть». Суд взяв до уваги те, що засуджений намагався компенсувати завдану шкоду і протиправні дії вчиняв тільки раз і звільнив його від реального відбування покарання [364]. Видається, що таке звільнення від покарання не узгоджується з позитивним обов'язком держави встановити й застосовувати суворі міри покарання до осіб, які вчиняють сексуальне насильство над малолітніми особами, а тому такі випадки мають критично оцінюватися і не повинні повторюватися і майбутньому.

Загалом же, звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, які вчинили сексуальне насильство, закон допускає. Однак, це повинні бути ті максимально рідкісні випадки, коли суд, враховуючи унікально низький рівень тяжкості конкретного випадку сексуального насильства, винятково позитивні характеристики особи винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Тільки за таких умов він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка вчинила сексуальне насильство, як правило, передбачене ч. 1 або 2 ст. 153, у виняткових випадках – ч. 3 ст. 153 КК України, за яке вона засуджена до позбавлення волі на строк не більше 5 років.

Ті види звільнення від покарання, що їх відносять учені до третьої групи (а саме – звільнення від подальшого відбування призначеного покарання) як свою передумову мають відбування особою певного виду призначеного їй покарання, а за підставу мають певні позитивні посткримінальні зміни в поведінці такої особи або сприятливі для неї посткримінальні події. Ці види звільнення від покарання жодним чином не пов'язані з характеристиками вчиненого особою кримінального правопорушення, тому вони рівною мірою можуть бути застосовані як до

осіб, які вчинили сексуальне насильство, так і до осіб, які вчинили будь-яке інше кримінальне правопорушення. З огляду на це вони не є предметом мого дослідження.

3.4. Інші кримінально-правові засоби за сексуальне насильство

З метою усунення умов, що спричинили вчинення суспільно небезпечного діяння, судом до фізичних чи юридичних осіб застосовуються інші кримінально-правові засоби, або за термінологією чинного КК України – інші заходи кримінально-правового характеру [189, с. 63–92] [110; 147; 289; 89, с. 284–303; 28].

Особливістю таких засобів є те, що вони позбавлені карального впливу, а їх мета полягає в коригуванні подальшої поведінки особи та її соціальній та правовій реабілітації. Вони, звичайно ж, є заходами примусу, адже реалізуються судом на підставі норм кримінального закону та в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним і кримінальним виконавчим законодавством [34; 127; 236; 270; 142; 71; 174; 264]. До таких засобів, які можуть бути застосовані до фізичних осіб, належать обмежувальні заходи, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація та примусові заходи виховного характеру. Крім того, заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані й до юридичних осіб.

Такі «інші кримінально-правові засоби», як примусові заходи медичного характеру, примусове лікування та примусові заходи виховного характеру, не мають особливостей у своєму застосуванні, що були б пов'язані з особливостями вчиненого особою кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки кримінального правопорушення. Тому й до осіб, які вчинили сексуальне насильство, вони можуть бути застосовані за загальними правилами, на які не впливають характеристики досліджуваного мною кримінального правопорушення. З огляду на викладене, застосування названих

кримінально-правових засобів не є предметом мого дослідження.

Водночас, відповідно до п. 2 ст. 45 Стамбульської конвенції її сторони мають право встановлювати й інші правові засоби стосовно правопорушників, такі як: моніторинг або нагляд стосовно засуджених осіб і позбавлення батьківських прав. Позбавлення батьківських прав в Україні не розглядається як кримінально-правовий засіб і належить виключно до засобів цивільного (сімейного) права. У той же час, різні засоби моніторингу або нагляду за особами, засудженими за сексуальне насильство, можуть мати місце через застосування такого іншого кримінально-правового засобу, як обмежувальні заходи.

У тих випадках, коли злочин, передбачений ст. 153 КК України, одночасно є кримінальним правопорушенням, що пов'язане з домашнім насильством, суд може застосувати за нього обмежувальні заходи, що передбачені ст. 91-1 КК України. Однак, відповідно до ч. 1 названої статті, обмежувальні заходи застосовуються лише «одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання». Оскільки в санкціях за сексуальне насильство встановлене виключно позбавлення волі і суди ніколи не знаходять підстав для призначення за це діяння більш м'якого виду покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності за його вчинення, то реально обмежувальні заходи можуть бути застосовані лише у випадках звільнення від відбування покарання з випробуванням. Про це ж йдеться у ч. 2 ст. 76 КК України. При цьому суд може застосувати до засудженої особи один або декілька з таких обмежувальних заходів:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наблизатися на визначену відстань до місця, де особа, яка

постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників.

При застосуванні цих обмежувальних заходів стосовно особи, що вчинила сексуальне насильство, яке водночас є й домашнім насильством, буде здійснюватися моніторинг і контроль за такою особою (у тому числі – за її місцем знаходження, поведінкою, контактами тощо), що й буде відповідати вимогам Стамбульської конвенції.

Водночас маю зазначити, що у вивченій судовій практиці, зокрема – у тих 10 випадках, коли суди застосовували ст. 75 КК України, жодного разу не було застосовано обмежувальні заходи. Думаю, що така практика не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України, а тому суди України мають повною мірою використовувати ті кримінально-правові засоби, які дає їм закон для протидії сексуальному насильству, у тому числі – й обмежувальні заходи при звільненні засуджених від відбування покарання з випробуванням.

Крім того, слід взяти до уваги, що відповідно до п. 2 ст. 27 Стамбульської конвенції сторони мають забезпечити застосування до юридичних осіб, притягнутих до відповідальності згідно зі статтею 26 Конвенції, «ефективних, пропорційних та переконливих санкцій», які охоплюють грошові стягнення та можуть охоплювати інші заходи, зокрема:

(а) позбавлення права отримання державних пільг або допомоги;

(b) тимчасове або постійне позбавлення права займатися комерційною діяльністю;

(с) взяття під судовий нагляд;

(d) судові рішення про ліквідацію.

Крім того, необхідність установлення кримінально-правових засобів для юридичних осіб обумовлена й ЄС Директивою 2011/93/ЄС, стаття 12 якої встановлює, що Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб юридичні особи могли бути притягнуті до відповідальності за будь-які правопорушення, зазначені у цій Директиві, вчинені для їхньої вигоди будь-якою особою, яка діє як індивідуально, так і як частина органу юридичної особи, та займає керівне становище в юридичній особі, на основі: (а) повноваження представництва юридичної особи; (б) повноваження приймати рішення від імені юридичної особи; або (с) повноваження здійснювати контроль в межах юридичної особи. Держави-члени мають також вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб юридичні особи могли бути притягнуті до відповідальності, якщо відсутність нагляду або контролю з боку особи, зазначеної в параграфі 1, уможливила вчинення особою, підпорядкованою їй, будь-якого з правопорушень, зазначених у статтях 3–7, на користь цієї юридичної особи [82].

За чинним КК України у зв'язку із сексуальним насильством кримінально-правові заходи до юридичної особи можуть бути застосовані у випадку вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи злочину, передбаченого ст. 153 КК України, стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи (п. 6 ч. 1 ст. 96-3 КК України). При цьому, відповідно до ч. 2 тієї ж статті, таке кримінальне визнається вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо воно призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності, або якщо неправомірна вигода була запропонована, обіцяна чи надана за вчинення чи невчинення будь-якої дії або за бездіяльність чи вплив на прийняття рішення в інтересах юридичної особи.

За таких умов до юридичної особи можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру як штраф, конфіскація майна та ліквідація (п. 1, 2 і 3 ч. 1 ст. 96-6 КК України). Передбачені п. 4 ч. 1 ст. 96-6 КК

додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру у цьому разі не можуть бути застосовані до юридичної особи, оскільки вони застосовуються лише випадках, передбачених ч. 2 ст. 96-3 цього КК, якою вчинення сексуального насильства не охоплюється.

Вивчення судової практики показало, що до юридичних осіб жодного разу не застосовувалися кримінально-правові засоби за вчинення фізичною особою в їхніх інтересах сексуального насильства. З одного боку, це є окремим проявом загальної проблеми неналежного функціонування інституту кримінально-правових засобів для юридичних осіб за законодавством України. З іншого – судам, вочевидь, буде складно встановити зв'язок між вчиненням особою сексуальним насильством і отриманням юридичною особою неправомірної вигоди або створенням умов для отримання такої вигоди, або спрямованістю на ухилення від передбаченої законом відповідальності тощо. Так чи інакше, але Україна, виконавши вимогу міжнародно-правових актів про встановлення у законодавстві можливості застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб за вчинення фізичними особами від їх імені сексуального насильства, наразі не реалізує такі кримінально-правові засоби в реальній судовій практиці.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи вищевикладене дослідження, яке репрезентовано в третьому розділі дисертаційного дослідження, варто підсумувати:

1. Чинне кримінальне законодавство України передбачає широкий спектри кримінально-правових засобів, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили сексуальне насильство. Такі засоби охоплюють собою як засоби кримінальної відповідальності, так й інші кримінально-правові засоби, що передбачаються санкціями норм кримінального права в їх широкому розумінні.

2. Особа, яка вчинила сексуальне насильство, може бути звільнена від

кримінальної відповідальності на підставі статей 47 або 48 КК України лише у разі коли її діяння кваліфіковане за ч. 1 ст. 153 КК України. В інших випадках кваліфікації за згаданими статтями, а також у будь-якому разі за статтями 45, 46 і 97 КК України, особа, яка вчинила сексуальне насильство, не може бути звільнена від кримінальної відповідальності.

3. Правила про застосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили сексуальне насильство, загалом встановлені відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України і відповідають вимогам системності та узгодженості з іншими правилами про звільнення від кримінальної відповідальності. Водночас правило частини 6 статті 49 КК України про те, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності у разі вчинення сексуального насильства стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи обчислюються з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття, мають бути узгоджені з правилами про зупинення і переривання строків давності.

4. Оцінка законодавчої караності сексуального насильства у порівнянні з караністю за чинним КК України інших насильницьких злочинів, караністю аналогічних злочинів за проєктом нового КК України, а також в контексті аналізу правозастосовної караності сексуального насильства показала загалом обґрунтованість установлених у всіх санкціях частин ст. 153 КК України виду і розмірів покарання. Разом з тим, з огляду на ті ж аргументи, доведено необхідність виключення із санкції ч. 6 ст. 153 КК України покарання у виді довічного позбавлення волі.

5. Звільнення від відбування покарання з випробування осіб, які вчинили сексуальне насильство, законом допускається виключно для тих випадків, коли суд, враховуючи унікально низький рівень тяжкості конкретного випадку сексуального насильства, винятково позитивні характеристики особи винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Тільки за

таких умов він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка вчинила сексуальне насильство, як правило, передбачене ч. 1 або 2 ст. 153, у виняткових випадках – ч. 3 ст. 153 КК України, за яке вона засуджена до позбавлення волі на строк не більше 5 років.

6. Звільнення осіб, які вчинили сексуальне насильство, від призначення покарання не допускається в жодному разі, а звільнення їх від подальшого відбування покарання не має особливостей у своєму застосуванні, які були б обумовлені характеристиками цього виду кримінального правопорушення.

7. Іншими кримінально-правові засоби, які підлягають застосуванню за вчинення сексуального насильства, можуть бути обмежувальні заходи для фізичних осіб (ст. 91-1 КК України) та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV-1 Загальної частини КК України). Потенційна можливість застосування цих кримінально-правових засобів, що встановлена чинним КК України, наразі не реалізується в судовій практиці.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання, яке полягало в отриманні результатів у вигляді наукових висновків щодо характеристики кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, передбачене статтею 153 КК України. До того ж розроблено рекомендації з метою вдосконалення кримінально-правового регулювання кримінальної відповідальності за сексуальне насильство.

Проведене дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми дає підстави для таких висновків.

1. Право на сексуальну свободу та сексуальну недоторканість як складова права на свободу й особисту недоторканність є одним із найбільш цінних прав людини. Випадки його обмеження включають винятково реалізацію та прояв, однак володіння ним жодним чином не підлягає обмеженню.

2. Особливого захисту потребує право на сексуальну свободу й сексуальну недоторканість у площині міжнародно-правового регулювання як у мирний, так і у воєнний час. Сучасні виклики й еволюція форм сексуального насильства і в реальному житті, і в онлайновому просторі вимагає від держав адаптації законодавства, але передусім загального переосмислення фундаментальних прав людини задля захисту її сексуальної автономії. У законодавчому вимірі важливим є не лише криміналізація усього спектру форм сексуального насильства, а й створення чутливої та дієвої для постраждалих системи міжінституційної взаємодії органів влади для забезпечення підтримки, реабілітації та превенції від повторної віктимізації.

3. Суб'єктом кримінального правопорушення сексуального насильства може бути виключно фізична особа, тобто людина. До того ж під час вчинення діяння, що становить об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, вона повинна бути осудною. У разі якщо потерпілою є

особа, яка досягла віку статевої згоди, вік суб'єкта починається з 14 років. Однак, враховуючи положення Ланцаротської конвенції, у випадках, якщо за взаємною згодою особи віком від 14 до 16 років дії сексуального характеру вчиняє особа, яка не досягла 18 років, вона не є суб'єктом. Якщо ж такі самі дії за згодою щодо особи від 14 до 16 років вчинені повнолітньою особою, вона є суб'єктом кримінальної відповідальності за них.

4. Ознаки спеціального суб'єкта утворюються окремих кваліфікованих складах сексуального насильства. Такою є особа, яка повторно вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене переліком у частинах 2 і 6 статті 153 КК України (у тому обсязі повторність, яку допускає кожна із цих частин). Тобто повторність однорідних кримінальних правопорушень у частині 6 статті 153 КК України пов'язана законодавцем лише з попереднім вчиненням особою кримінального правопорушення проти статевої недоторканості або малолітньої особи, або особи, яка не досягла 16-річного віку. Тому доцільно доповнити частину 6 статті 153 КК України шляхом заміни словосполучення «або частиною другою статті 156» словосполученням «частиною другою статті 156 або статтею 156-1».

5. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, є суспільні відносини, в яких реалізується право кожної особи, яка досягла віку сексуальної згоди, на сексуальну свободу. Це право включає в себе таку свободу: на вільне вирішення, без жодного примусу чи іншого методу впливу, для себе двох важливих питань, з яких друге походить від першого, а саме чи вступати в такі сексуальні стосунки та, якщо вступати, то з ким. Також право кожної особи, що не досягла віку сексуальної згоди, на захист від будь-яких сексуальних дій щодо неї та невтручання інших осіб в її сексуальну недоторканість. Воно є імперативним і не має винятків. При цьому посягання на суспільні відносини, що забезпечують сексуальну свободу або сексуальну недоторканість, при вчиненні сексуального насильства, відповідальність за яке передбачена статтею 153 КК України, завжди супроводжуються

заподіянням шкоди іншим суспільним відносинам, зокрема тим, що забезпечують охорону волі, честі та гідності особи, її здоров'я або життя людини. У зв'язку з цим додатковим безпосереднім об'єктом, кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України, виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону волі, честі та гідності особи або її здоров'я та життя особи. Родовим об'єктом сексуального насильства є суспільні відносини, в яких реалізується право на сексуальну свободу й право на сексуальну недоторканість.

6. Потерпілою особою від сексуального насильства є фізична особа (людина) будь-якої статі та самоідентифікації, незалежно від стану як фізичного, так і психічного здоров'я. Таким чином, для наявності складу кримінального правопорушення особливості потерпілої особи не мають значення, але вони відіграють вагомий роль при кваліфікації. Коли потерпіла особа є неповнолітньою, такі дії сексуального насильства слід кваліфікувати за частиною 3 статті 153 КК України. Також частиною 4 статті 153 КК України передбачена кримінальна відповідальність за сексуальне насильство стосовно особи, яка не досягла 14-річного віку. Наявність у потерпілої особи сімейних зв'язків (подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах) чи службового, професійного або громадського обов'язку тягне кваліфікацію за частиною 2 статті 153 КК України. Коли потерпіла особа є жінкою у стані вагітності, незалежно від терміну вагітності, батьківства дитини чи інших характеристик плоду чи матері, під час кваліфікації злочину ця обставина повинна відображатися через частину 2 статті 153 КК України. Також знижений вік потерпілої особи, чи то неповноліття, чи то недосягнення 14 років, повинен бути показаний через формулу кваліфікації у частинах 3 чи 4 статті 153 КК України відповідно. Якщо характеристика потерпілої особи включає ознаки, передбачені різними частинами цієї статті, скоєне кваліфікується лише за однією частиною статті 153 КК України, що передбачає більш тяжку санкцію, але у формулюванні обвинувачення мають

бути відображені усі кваліфікуючі ознаки.

7. Установлено, що для вчинення сексуального насильства особа може використовувати субординаційні відносини по службі. Такі відносини побудовані за принципом ієрархічності та ґрунтуються на правилах службової дисципліни, спрямованій на дотримання дистанції між керівниками та підлеглими працівниками. Унаслідок службової залежності суб'єкт вчинення злочину може впливати на потерпілу особу шляхом тиску на її волю. Тому обґрунтованою є необхідність доповнити ч. 2 статті 153 КК України приписом такого змісту «... щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку *або щодо особи, яка перебуває у службовій чи іншій залежності від винного*». Такі зміни відповідатимуть статті 35 Рекомендації Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.), у якій наголошується на необхідності криміналізації діянь, пов'язаних із будь-яким зловживанням становищем правопорушника.

8. Суспільно небезпечне діяння, яке вчиняє суб'єкт розглядуваного злочину, повинне мати виключно сексуальний характер. «Сексуальний характер» – це оцінка суб'єкта кримінального правопорушення іншої людини, дій з іншою людиною, до якої вона має статевий потяг та/або сексуальне збудження. Такі дії охоплюють собою фізіологію репродуктивної системи та усі форми сексуальної поведінки, тобто поведінки, спрямовані на стимуляцію сексуального збудження або розширення сексуальної активності через зміни сексуальних реакцій та підвищення сексуальної чутливості.

9. Обов'язковою ознакою сексуального насильства є те, що такі дії не пов'язані з проникненням у тіло іншої людини. Межа дій, що кваліфікуються як сексуальне насильство, зазвичай така: дії до проникаючих дій у переддвер'я піхви та до дівочої пліви; дії щодо губ, до внутрішніх органів рота. Анальне проникнення в будь-який спосіб сексуального характеру без добровільної згоди особи — це є зґвалтуванням.

10. Насильницький спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння є

порушенням прав людини й охоплює всі акти насильства сексуального характеру без добровільної згоди особи, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання особи, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті. Насильство у складі сексуального насильства може бути виключно активним. Насильство може мати такі види: вчинення насильницьких дій; погроза застосування насильства; насильство, що не є небезпечним для життя або здоров'я; насильство, небезпечне для життя або здоров'я; насильство сексуального характеру; домашнє насильство (умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства); психічне насильство; поєднані з насильством: жорстоке поводження, геноцид (тяжкі тілесні ушкодження, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу), суспільно небезпечні діяння, шкода здоров'ю, примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи, заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання (катування), спосіб, що має характер особливого мучення, примушування до абортів.

11. Обов'язковою об'єктивною ознакою дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло іншою людиною, є відсутність добровільною згоди на вчинення таких дій з боку потерпілої особи. Згода на вчинення дій сексуального характеру це однозначний дозвіл, який був добровільно наданий дієздатною особою конкретній людині на вчинення певних дій сексуального характеру в чітко визначеному їх обсязі, способах, видах, часі, місці, локалізації та тривалості вчинення. До об'єктивних ознак згоди належать: 1) зовнішній прояв – згода, тобто чітка, однозначна позитивна відповідь (дозвіл) на вчинення дій сексуального характеру; 2) її наявність, тобто надання дозволу повинно мати місце до вчинення дій

сексуального характеру; 3) добровільний характер, тобто такий дозвіл є проявом вільного волевиявлення особи, а саме надається за відсутності з боку іншої особи будь-якого протиправного впливу на неї; 4) форма висловлювання такої згоди значення не має, вона може бути надана як усно, так і письмово, у тому числі через використання засобів електронного зв'язку, або шляхом вчинення конклюдентних дій тощо; 5) така згода має разову дію, бо для повторного вчинення дій, що направлені на об'єкт такої згоди, знов потрібно отримувати дозвіл; 6) має персоніфікований характер, тобто надається конкретній людині; 7) зміст такого дозволу полягає у визначенні характеру, видів та обсягу дій сексуального характеру, їх часу, місця, локалізації та тривалості вчинення.

12. З метою узгодження приписів статті 153 КК України із міжнародно-правовими актами у сфері протидії сексуальним злочинам та особливостями національного законодавства в аспекті розуміння поняття «насильство», пропонується у статті 153 КК України вказати на можливі способи вчинення цього суспільно небезпечного діяння, а саме викласти частину 1 статті 153 КК України таким чином: *«Вчинення без добровільної згоди потерпілої особи будь-яких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, з використанням фізичного насильства або погрози його застосування, примусу, обману, шантажу або уразливого стану потерпілої особи (сексуальне насильство)»*.

13. Наведено аргументи, що діяння, передбачені статтями 156, 156-1 та 153 КК України, однорідні, а тому є всі підстави для їх включення до переліку кримінальних правопорушень, вчинення яких є ознакою повторності, передбаченої у частині 2 статті 153 КК України. На підставі зазначеного частину 2 статті 153 КК варто викласти у такій редакції: *«... передбачених статтями 152, 154, 155, 156, 156-1 цього Кодексу...»*. З цих же міркувань необхідно включити до переліку статей, що окреслюють коло однорідних злочинів, які утворюють зміст повторності, передбаченої у частині 6 статті 153 КК, статтю 154 «Примушування до вступу в статевий

зв'язок» та статтю 156-1 КК «Домагання дитини для сексуальних цілей». У зв'язку з цим викласти частину 6 статті 153 КК України у такій редакції: «...частиною четвертою статті 152, *статтею 154*, статтею 155, частиною другою статті 156 або *статтею 156-1 цього Кодексу*».

14. Вина у кримінальному правопорушенні, передбаченому частинами 1–4 та 6 статті 153 КК України, може бути виключно умисною. Водночас психічне ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків (частина 5 статті 153 КК України) може бути й з необережною формою вини. Мотив і мета не є обов'язковими елементами для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 153 КК України.

15. Особа, яка вчинила сексуальне насильство, може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі статей 47 або 48 КК України лише у разі коли її діяння кваліфіковане за частиною 1 статті 153 КК України. В інших випадках кваліфікації за згаданими статтями, а також у будь-якому разі за статтями 45, 46 і 97 КК України, особа, яка вчинила сексуальне насильство, не може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Правила про застосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили сексуальне насильство, загалом встановлені за міжнародно-правовими зобов'язаннями України і відповідають вимогам системності та узгодженості з іншими правилами про звільнення від кримінальної відповідальності. Водночас установлене ч. 6 статті 49 КК України правило про те, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності у разі вчинення сексуального насильства стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи обчислюються з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття, мають бути узгоджені з правилами про зупинення і переривання строків давності.

16. Оцінка законодавчої караності сексуального насильства у порівнянні з караністю за чинним КК України інших насильницьких злочинів, караністю аналогічних злочинів за проєктом нового КК України, а

також у контексті аналізу правозастосовної караності сексуального насильства показала загалом обґрунтованість установлених у всіх санкціях частин статті 153 КК України виду і розмірів покарання. Але з огляду на ті ж аргументи доведено необхідність виключення із санкції частини 6 статті 153 КК України покарання у виді довічного позбавлення волі. Звільнення від відбування покарання з випробування осіб, які вчинили сексуальне насильство, законом допускається виключно для тих випадків, коли суд, враховуючи унікально низький рівень тяжкості конкретного випадку, винятково позитивні характеристики особи винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Тільки за таких умов він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка вчинила сексуальне насильство, як правило, передбачене частинами 1 або 2 статті 153, у виняткових випадках – частиною 3 статті 153 КК України, за яке вона засуджена до позбавлення волі на строк не більше 5 років. Звільнення осіб, які вчинили сексуальне насильство, від призначення покарання не допускається в жодному разі, а звільнення їх від подальшого відбування покарання не має особливостей у своєму застосуванні, які були б обумовлені характеристиками цього виду кримінального правопорушення.

17. Іншими кримінально-правовими заходами, які підлягають застосуванню за вчинення сексуального насильства, можуть бути обмежувальні заходи для фізичних осіб (ст. 91-1 КК України) та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV-1 Загальної частини КК України). Потенційна можливість застосування цих кримінально-правових засобів, що встановлена чинним КК України, наразі не реалізується в судовій практиці.

18. За результатами проведеного дослідження доцільно викласти статтю 153 КК України у такій редакції:

«Стаття 153. Сексуальне насильство

1. Вчинення без добровільної згоди потерпілої особи будь-яких дій

сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, з використанням фізичного насильства або погрози його застосування, примусу, обману, шантажу або уразливого стану потерпілої особи (сексуальне насильство), –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке з кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152, 154, 155, 156, 156-1 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або з якою винний перебуває (перебував) у відносинах підпорядкування, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

6. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке з кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 152, *статтею 154*, статтею 155, частиною другою статті 156 або *статтею 156-1 цього Кодексу*, –

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у 2019 році / Верхов. Суд. 25 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_KKS_VS_2019.pdf (дата звернення: 19.01.2024).
2. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у 2023 році / Верхов. Суд. 34 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_pravosud_KKS__2023.pdf (дата звернення: 26.03.2024).
3. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у першому півріччі 2024 року / Верхов. Суд. 20 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_zdiisnennia_pravosuddia_KKS_VS_per_pivr_2024.pdf (дата звернення: 26.03.2024).
4. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді кримінальних проваджень у 2018 році / Верхов. Суд. Київ, 2019. 43 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_KKS_2018_1.pdf (дата звернення: 19.01.2024).
5. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2019 році / Верхов. Суд. 52 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_Krumin_sudu_pravoror_2019.pdf (дата звернення: 19.01.2024).
6. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2020 році / Верхов. Суд. 55 с. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Analiz%20statistika%20\(kriminal\)%202020.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Analiz%20statistika%20(kriminal)%202020.pdf) (дата звернення: 26.03.2024).
7. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2021 році / Верхов. Суд.

110 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf (дата звернення: 26.03.2024).

8. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році / Верхов. Суд. 57 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf (дата звернення: 26.03.2024).

9. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році / Верхов. Суд. 54 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf (дата звернення: 26.03.2024).

10. Аналіз стану здійснення судочинства судами кримінальної юрисдикції у 2017 році / Верхов. Суд, Касац. кримін. суд, Від. аналізу суд. статистики судів кримін. юрисдикції прав. упр. (ІІІ) департаменту аналіт. та прав. роботи Верхов. Суду. 16 берез. 2018 р. 37 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Analiz_krum_sud_2017.pdf (дата звернення: 19.01.2024).

11. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Наука і правоохорона*. 2008. № 1. С. 55–61.

12. Антонюк Н. О. Місце диференціації кримінальної відповідальності серед принципів кримінального права та кримінально-правової політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2019. Вип. 58(2). С. 66-71.

13. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі як мета покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2006. 20 с.

14. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев : Вища школа, 1980. 216 с.

15. Бажанов М. И. О функциях состава преступления (процессуальная функция). *Проблемы законности*. 1995. Вып. 29. С. 96–102.
16. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник. Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.
17. Бандурка І. О. Спеціальний суб'єкт як елемент складу злочинів, вчинених проти дітей. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 21–25.
18. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. Київ : Вид-во НА СБ України, 2001. 122 с.
19. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України. *Правова держава*. 2002. № 5. С. 81–88.
20. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
21. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 287–289.
22. Баулин Ю. В. Причинение вреда с согласия "потерпевшего" как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Харьков: Кроссруд, 2007. 96 с.
23. Баулін Ю. В., Наден О. В. Кримінальне право як галузь права. *Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи* : монографія / під заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 221–284.
24. Баулін Ю., Пономаренко Ю. Системність у кримінальному праві та кримінальному законодавстві. *Право України*. 2017. № 5. С. 88–95.
25. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 26 с.
26. Беньківський В. О. Теоретичні і практичні питання причинового зв'язку в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 195 с.

27. Берило О. Г. Конструкція санкцій кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. *Право.иа*. 2017. № 2. С. 198–204.

28. Бідна О. І. До питання про визначення поняття «інші заходи кримінально-правового характеру». *Науковий вісник «Міжнародного гуманітарного університету»*. Серія: *Юриспруденція*. 2018. Вип. 32. С. 98–101.

29. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 254–256.

30. Брич Л., Навроцький В. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 58–52 ; № 2. С. 68–71.

31. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 712 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Brych_Larysa/Teoriia_rozmezhuвання_skladiv_zlochyniv.pdf (дата звернення: 21.12.2023).

32. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2010. 780 с.

33. Васильківська І. П. Кримінальне право України. Загальна частина : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2010. 107 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197267758.pdf> (дата звернення: 08.12.2023).

34. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016– . Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

36. Велічко Г. В. Сексуальне насильство над дітьми як особливий

екстремальний психологічний стресор травми. *Габітус*. 2022. Випуск 42. С. 32 – 36.

37. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : Алерта, 2016. 352 с.

38. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 224 с.

39. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 31 жовтня 2024 року у справі № 573/816/24 (провадження 1-кп/573/108/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122688874>

40. Вирок Біляївського районного суду Одеської області від 05 жовтня 2022 року у справі № 496/2051/21 (провадження № 1-кп/496/216/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106633092>

41. Вирок Воловецького районного суду Закарпатської області від 07.02 2025 р. у справі № 936/285/22 *Єдиний державний реєстр судових рішень*. (провадження № 1-кп/936/22/2025). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125002054>

42. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 28.11.2022 у справі № 463/5866/22 (провадження № 1-кп/461/597/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107559110>

43. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 30 вересня 2020 р. у справі № 752/6514/20 (провадження по справі № 1-кп/752/1507/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91885429>

44. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 03 грудня 2024 року у справі № 752/16138/21 (провадження №: 1-кп/752/935/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123509483>

45. Вирок Городнянського районного суду Чернігівської області від

31.10.2024 у справі № 732/795/24 (провадження № 1-кп/732/71/24). Єдиний державний реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122894695>

46. Вирок Житомирського районного суду Житомирської області від 26 березня 2024 року у справі № 278/2011/23 (провадження №1-кп/278/160/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117930234>

47. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 07 листопада 2024 року у справі №212/10778/24 (провадження 1-кп/212/808/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122889146>

48. Вирок Індустріального районного суду м. Харкова від 25.04.2025 у справі № 644/3645/25 (провадження № 1-кп/644/618/25). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126868185> (дата звернення: 30.05.2025)

49. Вирок Кагарлицького районного суду Київської області від 17.02.2025 року у справі № 368/148/21 (провадження 1-кп/368/30/25) . Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125197291> (дата звернення: 28.02.2025)

50. Вирок колегії суддів Суворовського районного суду м. Одеси від 11.11.2024 р. у справі № 504/3327/24 (провадження №1-кп/523/1398/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123287936>

51. Вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 27 лютого 2023 року у справі № 737/278/22 (провадження 1-кп/737/9/23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109388663>

52. Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 08 травня 2019 року у справі № 547/199/19 (провадження № 1-кп/539/216/2019). Єдиний державний реєстру судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81590088>

53. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 22 травня 2024 року у справі № 285/1767/23 (провадження № 1-кп/0285/203/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119250635>

54. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 17 січня 2023 року у справі № 712/8878/22 (провадження № 1-кп/712/342/23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108429128>

55. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30.08.2024 у справі №607/12754/24 Провадження №1-кп/607/1621/2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121284811>

56. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 22.04.2020 у справі № 308/3387/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88870596>

57. Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 14 жовтня 2024 року у справі № 1-кп/381/120/24 (провадження 381/2837/20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122292308>

58. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 09 серпня 2023 року у справі №686/17462/22. Єдиний державний реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112785633>

59. Вирок Шепетівський міськрайонний суд Хмельницької області від 28 березня 2022 року у справі 682/2244/21 (провадження № 1-кп/688/32/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103789207>

60. Власов Ю. А. Уголовная ответственность за оставление в опасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Омск, 2004. 162 с.

61. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення

злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

62. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 236 с.

63. Волобуєва О. О. Криміналістична класифікація статевих злочинів: проблеми доказування. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія № «Юридичні науки». 2024. Т. 35 (74), № 2. С. 97-102.

64. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.

65. Гаухман Л. Д. Борьба с насильственными посягательствами. Москва : Юрид. лит., 1969. 120 с.

66. Гаухман Л. Насилие при грабеже, разбое и вымогательстве. Советская юстиция. 1996. № 2. С. 22–24.

67. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо концептуальних засад нової редакції Кримінального кодексу України. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019.

68. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 90 : Юридичні науки. С. 94–98.

69. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування : монографія / за наук. ред. А. А. Музики. Київ : Дакор, 2019. 676 с.

70. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та допов. Хмельницький, 2019. 665 с.

71. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія. Львів :

Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 248 с.

72. Гижицкий Г. Основы морали. Одесса : Тип. Исаковича, 1895. 109 с.

73. Грищук В. К. Судова практика як джерело науки кримінального права. Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук. практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2014.

74. Громадський. *Словник української мови* : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 2 : Г – Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. С. 174. URL: <https://sum.in.ua/p/2/174/2> (дата звернення: 17.12.2023).

75. Громадянський. *Словник української мови* : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 2 : Г – Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. С. 175. URL: <https://sum.in.ua/p/2/175/2> (дата звернення: 17.12.2023).

76. Гуня І. Погроза, загроза й психічне насильство: співвідношення кримінально-правових явищ та понять. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 92–96.

77. Декларация о социальных и правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, особенно при передаче детей на воспитание и их усыновлении, на национальном и международном уровнях : від 03.12.1986. *zakon.cc* : вебсайт. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_131 (дата звернення: 02.08.2022).

78. Декларация прав дитини : від 20.11.1959. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 02.08.2022).

79. Декларация про запобігання та зупинення сексуальної експлуатації дітей та підлітків. Ріо-де-Жанейро, 25–28 листоп. 2008 р. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/zakonodavstvo_dl/declaratia_Rio.pdf

(дата звернення: 16.10.2022).

80. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 40 с.

81. Денисова Т. А. Поняття кримінально-правової санкції. *Право та державне управління*. 2011. № 1. С. 83–90.

82. Директива 2011/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, яка замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/ЈНА / пер. Аналіт. центр ЮрФем. *ЮРФЕМ.ua* : вебсайт. 26.09.2023. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/directive-2011-93-eu.pdf> (дата звернення: 19.01.2024).

83. Директива Європейського Парламенту та Ради 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, а також заміну Рамкового рішення Ради 2004/68/ЈОВС. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/382-naukovo-doslidna-laboratoriia.html?download=4745:dyrektyva-yevropeiskoho-parlamentu-ta-rady-201192yes> (дата звернення: 20.12.2022).

84. Добробут і безпека жінок : Україна. Доповідь про результати дослідження / ОБСЄ. Б. м., 2019. XII, 103 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 02.08.2022).

85. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І), від 8 червня 1977 року. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 20.12.2022).

86. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС

ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.

87. Дудоров О. О. Умисне вбивство, поєднане зі зґвалтуванням: питання кваліфікації та вдосконалення кримінального закону *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 77-92.

88. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2019. 288 с.

89. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2014. 944 с.

90. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке. *Право і безпека*. 2002. № 4. С. 7–11.

91. Ергард Н. М. Судова медицина : конспект лекцій. Київ : УкрДГРІ, 2023. 119 с. URL: http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/5156/1/Судова%20медицина%20Конспект%20лекцій_2023.pdf (дата звернення: 17.12.2023).

92. Євдокімова О. В. Питання класифікації санкцій у КК України. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 102. С. 148–153.

93. Євдокімова О. В. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

94. Женеvська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 20.12.2022).

95. Женеvська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 20.12.2022).

96. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності та деякі принципи кримінального права України. *Від громадянського суспільства – до правової держави* : тези II міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. С. 359–362.

97. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 17.12.2023).

98. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок : № 1–37 / CEDAW. Б. м., б. р. [332 с.]. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/Загальні-рекомендації-Комітету-ООН.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).

99. Задоя К. П., Дудоров О. О. Сексуальне насильство як воєнний злочин: особливості криміналізації та кваліфікації за законодавством України. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 2 (102). С. 90–110. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.102.90-110>.

100. Запорожець А. А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 148–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2018_1_18 (дата звернення: 17.12.2023).

101. Здійснення конституційної реформи: бачення фахівців : інтерв'ю / Центр Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 4–5 (153–154). С. 44–59. (Зі змісту: Буткевич В., Речицький В. Права і свободи та обов'язки людини і громадянина. С. 44–48).

102. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Види множинності злочинів: кримінально-правовий зміст і співвідношення: науковий нарис. Харків: «Юрайт», 2012. 64 с.

103. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков : Вища школа, 1986. 167 с.

104. Ільїн А. А. Анатомія жіночих статевих органів. *Акушерство і*

гінекологія : конспект лекцій. 2007. URL: <http://medbib.in.ua/anatomya-jenskih-polovyih-41326.html> (дата звернення: 17.12.2023).

105. Касинюк В. І., Білоконев В. М. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за порушення правил водіння або експлуатації машин. Запоріжжя : Вид. С. О. Глазунов, 2011. 231 с.

106. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник Общего уголовного права. Том 1. Общая часть. Киев : Университетская типография, 1865. 413 с.

107. Кобернюк В. Інститут закриття кримінального провадження зі звільненням обвинувачуваного від кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи. *Вісник прокуратури*. 2012. № 10. С. 64–70.

108. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 215 с.

109. Козаченко О. В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. №1 (8). С. 30-40.

110. Козаченко О. В. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 31–51.

111. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : від 18.12.1979. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 02.08.2022).

112. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.01.2022).

113. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 02.08.2022).

114. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : від 11.05.2011. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 02.08.2022).

115. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : від 25.10.2007. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 19.01.2024).

116. Конституція України – Розділ VIII. *Президент України Володимир Зеленський* : офіц. інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-viii> (дата звернення: 20.12.2022).

117. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 17.12.2023).

118. Кораблева С. Ю. Вина как уголовно-правовая категория и ее влияние на квалификацию преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2013. 212 с.

119. Коржанський М. Й. Словник кримінально-правових термінів. Київ : Генеза, 2000. 200 с.

120. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : курс лекцій. Київ : Наук. думка : Укр. видав. група, 1996. 336 с.

121. Корогод С. В., Примаченко В. Ф. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством: монографія Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 172 с.

122. Костров Г. Психическое насилие при разбое и грабеже. *Советская юстиция*. 1970. № 11. С. 9–11.

123. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений : учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1979. 72 с.

124. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива : курс лекцій / за ред. М. Й. Коржанського. Київ : Атіка, 2001. 542 с.

125. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 428 с.

126. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

127. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 528 с.

128. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, та ін. ; за заг. ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 480 с.

129. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. Вид. 3-тє, перероб. та допов. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юрид. думка, 2004. 352 с.

130. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

131. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 624 с.

132. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.

133. Кримінальний кодекс України (контрольний текст проєкту

станом на 25.02.2024). *Новий Кримінальний Кодекс* : вебсайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekstproyektu-kk-25-02-2024.pdf> (дата звернення: 17.03.2024).

134. Кримінальний кодекс України (контрольний текст проекту станом на 02.07.2024). *Новий Кримінальний Кодекс* : вебсайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/07/03/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-02-07-2024.pdf> (дата звернення: 15.07.2024).

135. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.12.2023).

136. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Одиссей, 2004. 1152 с.

137. Кругликов Л. Л. Уголовно-правовые средства обеспечения справедливости наказания : учеб. пособие. Ярославль : Яросл. гос. ун-т, 1986. 71 с.

138. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. М. : Юрид. лит., 1972. 352 с.

139. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. *Советское уголовное право. Общая часть*. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. С. 128–143.

140. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 : Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М. : Зерцало-М, 2002. 624 с.

141. Куц В. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2 (14). С. 102–108.

142. Куц В. М. Від дихотомії «злочин – покарання» до кримінального правопорушення та кримінально-правових засобів реагування. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 листоп. 2013 р.) : у 2 ч. Львів : Центр правн.

ініціатив, 2013. Ч. 1. С. 53–55.

143. Куц В. М. Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти) : монографія. Київ : Норма права, 2023. 118 с.

144. Куц В. М., Яценко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 328 с.

145. Лазарев В. В. Применение советского права. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. 200 с.

146. Лановенко И. П., Чангули Г. Л. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан. Киев : Наук. думка, 1989. 280 с.

147. Лозінська І. А. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 185–192.

148. Лосский Н. Основные учения психологии с точки зрения волюнтаризма. СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1903. URL: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Лосский_Н_Основные_учения_психологии_с_точки_зрения_волюнтаризма_1903.pdf (дата звернення: 17.12.2023).

149. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. 132 с.

150. Митрофанов І. І. Актуальні проблеми регулювання відповідальності у кримінальному праві : монографія. Одеса : Фенікс, 2017.

151. Михайліченко Т. О. Міжнародні гуманітарні організації в умовах війни: чи буде світло серед руїн європейського правопорядку. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф., 8 листоп. 2024 р. / упоряд. Р. М. Андрусишин ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2024. С. 172–178. URL:

https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8621/1/08_11_2024.pdf#page=172 (дата звернення: 23.12.2024).

152. Михайліченко Т. О. Питання переліку злочинів, за вчинення яких можливе застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12–13 жовт. 2016 р., м. Харків) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого та ін. Харків : Право, 2016. С. 314–319. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17248> (дата звернення: 17.12.2023).

153. Михайліченко Т. О., Дорохова П. Є. Необхідна оборона при посяганнях на статеву свободу та недоторканість особи. *Форум права*. 2024. № 3 (80). С. 110–120. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12591877>.

154. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 190 с.

155. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1966. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 02.08.2022).

156. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : від 16.12.1966. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 02.08.2022).

157. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : від 29.11.1985. ЛІГА:ЗАКОН : інформ.-прав. система. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU85321> (дата звернення: 02.08.2022).

158. Міщук І. П. Погроза щодо захисника чи представника особи як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 398 КК України. *Держава і право*. 2011. № 53. С. 552–556.

159. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Вид. Паливода А. В., 2011. 192 с.
160. На Закарпатті лікар вчиняв сексуальні наруги над пацієнтами – чоловіку повідомлено підозру. Закарпаття 24 від 07.03.2024. URL: <https://zakarpattya24.com/na-zakarpatti-likar-vchynyav-seksualni-narugy-nad-patsiyentamy-choloviku-povidomleno-pidozru/>
161. Навроцький В. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 237–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_1_40 (дата звернення: 20.12.2022).
162. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. Київ : Атіка, 1999. 464 с.
163. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія. Харків : Право, 2012. 272 с.
164. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
165. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций. Т. 1 : Общая часть. 3-е изд., перераб и доп. М. : Юрид. лит., 2004. 496 с.
166. Непомнящая Т. В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. 781 с.
167. Опольська Н. М. Критерії правомірного обмеження права на свободу творчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 52, т. 1. С. 41–44. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44795/1/КРИТЕРІЇ%20ПРАВОМІРНОГО.pdf> (дата звернення: 15.01.2022).
168. Орел Л. Е. О понятии однородного преступления. *Правоведение*. 1965. № 3. С. 71–77.
169. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления : монография. Алма-Ата : Изд-во «Наука» Казахской ССР, 1977. 152 с.
170. Павленко Т. А. Основні чинники домашнього насильства в

умовах війни. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю від дня народж. Процевського О. І., 29 берез. 2024 р. / за наук. ред.: А. Енглєр-Якуб'як, О. Коваленко, П. Якуб'як ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди та ін. Харків, 2024. С. 488–490. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15079> (дата звернення: 20.12.2022).

171. Павленко Т. А. Психічне (ментальне) здоров'я людини: деякі перспективи кримінально-правової охорони. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20–23 жовт. 2021 р. / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська. Харків : Право, 2022. С. 72–73. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20445/1/konf_2021.pdf (дата звернення: 16.10.2022).

172. Павленко Т. А. Теоретичні аспекти визначення поняття права людини на життя. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти* : зб. тез. доп. I Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених (8–9 груд. 2006 р.) / Укр. акад. банк. справи Нац. банку України. Суми, 2006. С. 69–72. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1d63b4fa-f431-4b9b-bed2-00d34cab86f6/content> (дата звернення: 15.01.2022).

173. Панов М. І. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. *Вибрані праці з проблем правознавства*. Харків : Право, 2020. С. 1127–1140.

174. Панов М. І. Проблеми кримінальної відповідальності та її правового регулювання. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» та ін. Харків : Право, 2013. С. 7–13.

175. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013.

№ 1. С. 103–125.

176. Панов М. І., Харитонов С. О. Суспільна небезпечність діяння — фундаментальна ознака поняття "кримінальне правопорушення". *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 13-20.

177. Патей-Братасюк М. Г. Антропоцентрична теорія права. Київ, 2010. 396 с.

178. Петечел О. Сексуальне насильство військовослужбовців рф щодо цивільного населення України. *Law & Society*. 2024. Issue 9. Р. 147–150. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/7727> (дата звернення: 20.12.2022).

179. Петечел О. Ю. Кримінологічна характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 41. С. 90–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2016_41_11 (дата звернення: 20.12.2022).

180. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права Украины. Книга вторая «О наказании». Харьков : Харьков юрид., 2002. 196 с.

181. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении». Харьков : Харьков юрид., 2001. 289 с.

182. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. Харьков : Харьков юрид., 2005. 664 с.

183. Пионтковский А. А. Объективная сторона состава преступления. *Курс советского уголовного права*. М. : Наука, 1970. Т. 2. С. 131–183.

184. Півненко В. П. Звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 6 (36). С. 36–40.

185. Підпригора О. А. Римське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 511 с.

186. Погроза. *Словник.ua* : вебсайт. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=погроза> (дата звернення: 17.12.2023).

187. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. 240 с.

188. Пономаренко Ю. А. Види засобів кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 154–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2020_149_13 (дата звернення: 19.01.2024).

189. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

190. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 47 с.

191. Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право»*. 2013. Вип. 20. С. 65–72.

192. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя / Європ. суд з прав людини ; пер. з допов. О. Дроздова, О. Дроздової. Січ. 2018 р. 83 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf (дата звернення: 17.12.2023).

193. Постанова Верховного Суду від 20.06.2018 у справі № 566/606/15-к (провадження № 51 1272 зпв 18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74842734> (дата звернення: 17.12.2023).

194. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 жовтня 2024 року у справі № 676/3722/20 (провадження № 51-3893км24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122769441>

195. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Кроссроуд, 2007. 364 с.

196. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 17.01.1995

№ 6. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 17.12.2023).

197. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) : Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n24> (дата звернення: 17.12.2023).

198. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 10. Ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#Text>

199. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20 листопада 2024 року № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text>

200. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 17.12.2023).

201. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 23.12.2005 № 12. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05> (дата звернення: 19.01.2024).

202. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 24.10.2003 № 7. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03> (дата звернення: 19.01.2024).

203. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 1–2. Ст. 1.

204. Про судову практику в справах про хуліганство : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 22.12.2006 № 10. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 2. С. 4–7.

205. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 30.05.2008 № 5. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> (дата звернення: 17.12.2023).

206. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 26.04.2002 № 5. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (дата звернення: 17.12.2023).

207. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В. та ін. За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ : Компанія ВАІТЕ. 494 с.

208. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари : від 28.04.1983. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802 (дата звернення: 15.01.2022).

209. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин : від 28.11.2002. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180 (дата звернення: 16.02.2022).

210. Пунда О. О. Право на свободу. Хмельницький : Евріка, 2006. 228 с.

211. Рабінович П. М. Основоположні права людини. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2016 . Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 387–391.

212. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2017. № 2 (21). С. 124–132. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.2\(21\).273064](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.2(21).273064).

213. Радутний О. Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). С. 106–115. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.4\(23\).273130](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.4(23).273130).

214. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 304 с.

215. Рарог А. И. Теория вины в советском уголовном праве (общие и специальные вопросы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. М., 1988. 30 с.

216. Речицький В. В. Конституційне АБВ. Харків : Вид-во «Права людини», 2016. 408 с.

217. Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998. *Рада. Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.12.2022).

218. Розенко В. І., Матвійчук В. К. Суб'єкт злочину : лекція. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 2004. 36 с.

219. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. 236 с.

220. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Москаль Д. П., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом: монографія. Ужгород : ТОВ «ІВА», 2012.

221. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 18 с.

222. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. Харків: Право, 2006. 208 с.

223. Середовище. *Словник української мови* : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 9 : С / ред. тому: І. С. Назарова, О. П. Петровська, Л. Г. Скрипник, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1978. С. 137.

224. Сийплові М. В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Вид. Панов, 2019. 614 с.

225. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Рада. *Законодавство України* : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 20.12.2022).

226. Слаженность в системе Организации Объединенных Наций : резолюция 64/289, принятая Ген. Ассамблеей 2 июля 2010 г. : A/RES/64/289. *UN Women* : офіц. вебсайт. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Executive%20Board/GA-Res-64-289-ru-Adopted%20by%20the%20General%20Assembly%20on%202%20July%202010%20pdf.pdf> (дата звернення: 17.01.2023).

227. Соловйова А. М. Суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових

зобов'язань. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2002. Вип. 17. С. 355–359.

228. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році / Верхов. Суд. 107 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stan_Pravosuddya_Criminal_2020.pdf (дата звернення: 26.03.2024).

229. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2021 році / Верхов. Суд. 110 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/Stan_Pravosuddya_Criminal_2021.pdf (дата звернення: 26.03.2024).

230. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році / Верхов. Суд. 103 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf (дата звернення: 26.03.2024).

231. Статевий потяг. *Велика українська енциклопедія* : вебсайт. URL: https://vue.gov.ua/Статевий_потяг (дата звернення: 17.12.2023).

232. Статистика. *Новий Кримінальний Кодекс* : вебсайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/statistics> (дата звернення: 19.01.2024).

233. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність : від 29.08.2003 / Суд. палата у кримін. справах Верхов. Суду України. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0082700-03> (дата звернення: 17.12.2023).

234. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.). Склад злочину: закон, теорія та практика : монографія. Суми : Унів. кн., 2018. 200 с.

235. Сучасна кримінально-правова система в Україні : реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Київ:

ВАІТЕ, 2015. 686 с.

236. Сюсюкало З. М. Поняття заходів кримінально-правового впливу у кримінальному праві України. *Науковий огляд*. 2017. № 8 (40). 25 с. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1296> (дата звернення: 19.01.2024).

237. Тарасевич Т. Ю. Питання кримінально-правової кваліфікації суб'єктивної сторони злочинів, що вчиняються медичним працівником як спеціальним суб'єктом злочину. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 310–314.

238. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

239. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. Харків : Укр. юрид. акад., 1994. 76 с.

240. Тацій В. Я. Суб'єкт злочину. *Кримінальне право України. Загальна частина* : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер ; Харків : Право, 2001. С. 130–141.

241. Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267697>.

242. Тацій В. Я., Сташис В. В., Баулін Ю. В. Новий Кримінальний кодекс України в контексті сучасної кримінальноправової думки // Антологія української юридичної думки : в 10 т. Юридична наука незалежної України / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Вид. Дім «Юрид. книга». – 2002–2005. – Т. 10. – 2005. – С. 591–626.

243. Тимчук О. Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2005. 16 с.

244. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. М. : Госюриздат, 1957. 363 с.

245. Трубников В. М. Поняття об'єкта злочину з нових позицій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. № 6. Серія: Право. С. 14–18.
246. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. Киев : Юринком Интер, 2003. 512 с.
247. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
248. Українсько-латинський словник з акушерства-гінекології та суміжних дисциплін / Ю. С. Паращук, Н. В. Дерев'янченко, М. Г. Грищенко, В. Ю. Паращук. Харків : Вид. Олександр Савчук, 2019. 224 с.
249. Ус О. Склад злочину як підстава кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 196–201.
250. Ус О. В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1106. Серія: Право, вип. 17. С. 171–175.
251. Успенский А. В. Проблемы обоснования причинной связи при соучастии в преступлении. *Вестник МГУ. Серия «Право»*. 1995. № 5. С. 103–107.
252. Устименко В. В. Специальный субъект преступления. Харьков : Вища школа, 1989. 104 с.
253. Устименко В. В. Субъект преступления (понятие и виды) : учеб. пособие. Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1989. 140 с.
254. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. М. : Гос. Изд-во юрид. лит, 1950. 320 с.
255. Ухвала Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Львівського апеляційного суду від 23 грудня 2022 року у справі права № 447/3033/20 (провадження № 11-кп/811/789/220. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108215868>
256. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 21.02.2019 у справі

№ 545/2635/18 (провадження 11-кп/814/524/19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80066502>

257. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 03.11.2022 у справі № 206/3314/22 (провадження № 1-кп/206/196/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107113827>

258. Ухвала Залізничного районного суду міста Львова від 28.07.2023 у справі № 1316/258/11 (провадження 1/462/8/23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112563321>

259. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень : від 20.11.2014. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160 (дата звернення: 02.08.2022).

260. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії : від 01.01.2000. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09 (дата звернення: 02.08.2022).

261. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : від 01.01.2000. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795 (дата звернення: 02.08.2022).

262. Фесенко Е. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Київ : Атіка, 2004. 280 с.

263. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Вид. 3-тє, допов. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.

264. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

265. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую

собственность : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Свердловск, 1971. 446 с.

266. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. Київ : АртЕк, 1997. 208 с.

267. Хабибуллин М. Х. Личность преступника. Казань : Казан. ун-т, 1973. 167 с.

268. Хавронюк М. І. Деякі проблеми визначення суб'єкта злочину за Кримінальним кодексом України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ. 1999. № 4 / редкол.: О. І. Шматько (відп. ред.) та ін. Київ, 2000. С. 134–140.

269. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

270. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934).

271. Харитонova О. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у війні рф проти України: можливості правового реагування. *ЮРФЕМ.ua* : вебсайт. 04.05.2022. URL: <https://jurfem.com.ua/sexualne-nasylstvo-povyazane-z-konfliktom-u-viyni-rosii-proti-ukrainy/> (дата звернення: 20.12.2022).

272. Харитонova О. В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у війні рф проти України: правові аспекти. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого та ін. Харків : Право, 2022. С. 189–202. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/06/Конф_Кримінально_правові_відповіді_Пonomаренко_2022.pdf#page=189 (дата звернення: 02.08.2022).

273. Харитонova О. Сексуальне насильство, Стамбульська конвенція і реформи: сміливість продовжувати. 8 вересня 2022 р. URL: <http://jurfem.com.ua/sexualne-nasylstvo-stambulslka-konventsiiya-i-reformy>.

274. Харитонов О. В. Гендерний мейнстрімінг у кримінальному праві України: основні акценти реформ у сфері протидії сексуальним злочинам. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 175–180. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35550/1/ГЕНДЕРНИЙ%20МЕЙНСТРИМІНГ.pdf> (дата звернення: 17.12.2023).

275. Холод О. П. Поняття, спільні ознаки та класифікація кримінальних правопорушень проти статевої свободи і статевої недоторканості особи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2009. № 3. С. 273–274.

276. Хохряков Г. Ф. Парадоксы тюрьмы. М. : Юрид. лит., 1991. 224 с.

277. Хочемо нагадати, що таке т. зв «Стамбульська конвенція». Human Life International – Polska. URL: <https://www.hli.org.pl/uk/arkhiv-novyn/9860-khochemo-nahadaty-shcho-take-t-zv-stambulska-konventsia>

278. Храмцов О. М. Погроза в кримінальному праві України (питання теорії та практики). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 39. С. 29–37.

279. Храмцов О. М. Психічне насильство у кримінальному праві: поняття та ознаки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 130-134.

280. Хряпінський П. В. Щодо легалізації підстави заохочення в загальній частині Кримінального кодексу України. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації* : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого та ін. Харків : Право, 2020. С. 396–400.

281. Цилінська Ольга. Сексуальне насильство: Наслідки та психотерапія травми. Treatfield 15 липня 2024 р. URL: <https://www.treatfield.com/field/no-advice-violence-survivors>

282. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень. *Юридичний журнал*. 2009. № 11 (89). С. 79–81.

283. Шем'яков О. П. Суб'єкт злочину. *Кримінальне право України (Загальна частина)* / І. В. Хохлова, О. П. Шем'яков : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. С. 86–95.

284. Шемшученко Ю. С. Актуальні проблеми філософії права. *Проблеми філософії права*. Т. 1. Київ ; Чернівці : Рута, 2003. С. 7–9.

285. Эренбург А., Стерехов Н. Ответственность за угрозу и насилие в отношении должностных лиц и граждан, выполняющих общественный долг. *Советская юстиция*. 1971. № 19. С. 16–18.

286. Юртаєва К. В. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені неповнолітніми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 35–47.

287. Ярмол Л. В., Вандьо С. Поняття, значення свободи та її взаємозв'язок із правом. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 252–257.

288. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : монография. Харьков: Право, 2003. 512 с.

289. Яценко А. М. Інші заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). С. 143–148.

290. Яценко А. М., Брящей Р. І. Звільнення від покарання та його відбування: з'ясування правової природи та визначення понять. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1082. Серія: Право. С. 158–160.

291. Archer J., Lloyd B. Sex and Gender. 2nd ed. Cambridge University Press, 2002. XIII, 280 p. URL: https://books.google.com/books?id=BJ1V9r_J0sUC&pg=PA85 (дата звернення: 17.12.2023).

292. Bonar J. «The Theory of Moral Sentiments,» by Adam Smith, 1759. *Journal of Philosophical Studies*. 1926. Vol. 1, No. 3. P. 333–353. URL:

<https://philpapers.org/archive/JBOTTO> (дата звернення: 03.01.2023).

293. Bosch N. Übungen im Strafrecht: Für Grundstudium, Zwischenprüfung und Examen. 8. neu bearb. Aufl. De Gruyter, 2017. 600 s. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110515916>.

294. Buri M. von. Ueber Causalität und deren Verantwortung. Leipzig : J. M. Gebhardt, 1873. 325 s.

295. CAT/C/GC/2: General comment No. 2 (2007) on the implementation of article 2 by States parties. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/catcgc2-general-comment-no-2-2007-implementation> (дата звернення: 18.01.2024).

296. Code pénal. URL: <https://codes.droit.org/PDF/Code%20pénal.pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

297. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. Oviedo, April 4, 1997. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення: 17.12.2023).

298. Crimes of Sexual Violence. Reliving the past. *United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* : офіц. вебсайт. URL: <https://www.icty.org/en/features/crimes-sexual-violence/reliving-past> (дата звернення: 20.12.2022).

299. Declaration on the Elimination of Violence against Women : adopted on 20 December 1993 by the General Assembly resolution 48/104. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* : офіц. вебсайт. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> (дата звернення: 20.12.2022).

300. Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. *EUR-Lex* : An official website / European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj> (дата звернення: 20.12.2022).

301. Hoffmann-Holland K. Strafrecht Allgemeiner Teil. Verlag Recht und Wirtschaft, 2007. 219 s.

302. Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence : adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies. *Council of Europe* : офіц. вебсайт. <https://search.coe.int/cm?i=09000016805e2612> (дата звернення: 20.12.2022).

303. Resolution 1325 (2000) : adopted by the UN Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000 : S/RES/1325 (2000). *UN Women* : офіц. вебсайт. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1325\(2000\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1325(2000)) (дата звернення: 20.12.2022).

304. Resolution 1820 (2008) : adopted by the UN Security Council at its 5916th meeting, on 19 June 2008 : S/RES/1820(2008). *United Nations* : офіц. вебсайт. URL: <https://www.un.org/shestandsforpeace/content/united-nations-security-council-resolution-1820-2008-sres18202008> (дата звернення: 17.01.2023).

305. Resolution 1888 (2009) : adopted by the Security Council at its 6195th meeting, on 30 September 2009 : adopted by the UN Security Council at its 6195th meeting, on 30 September 2009 : S/RES/1888 (2009). *UN Women* : офіц. вебсайт. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1888\(2009\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1888(2009)) (дата звернення: 17.01.2023).

306. Resolution 1889 (2009) : adopted by the UN Security Council at its 6196th meeting, on 5 October 2009 : S/RES/1889 (2009). *United Nations. Digital Library* : офіц. вебсайт. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/666733?v=pdf> (дата звернення: 17.01.2023).

307. Resolution 1960 (2010) : adopted by the UN Security Council at its 6453rd meeting, on 16 December 2010 : S/RES/1960 (2010). *United Nations. Digital Library* : офіц. вебсайт. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/695067?v=pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

308. Resolution 2106 (2013) : adopted by the Security Council at its

6984th meeting, on 24 June 2013 : S/RES/2106 (2013). *United Nations. Digital Library* : офіц. вебсайт. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/751023?v=pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

309. Resolution 2122 (2013) : adopted by the Security Council at its 7044th meeting, on 18 October 2013 : S/RES/2122 (2013). *United Nations. Digital Library* : офіц. вебсайт. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/759511?v=pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

310. Resolution 2242 (2015) : adopted by the Security Council at its 7533rd meeting, on 13 October 2015 : S/RES/2242 (2015). *United Nations. Digital Library* : офіц. вебсайт. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/807245?v=pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

311. Situation in the Democratic Republic of the Congo in the case of the Prosecutor v. Bosco Ntaganda (Congo) : Second decision on the Defense's Challenge to the Jurisdiction of the Court in respect of the Counts 6 and 9 / International Criminal Court, Trial Chamber VI. No. ICC-01/04-02/06, 4 January 2017. URL: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_00011.PDF (дата звернення: 20.12.2022).

312. Strafgesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> (дата звернення: 20.12.2022).

313. Women 2000 : Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response / United Nations, Division for the Advancement of Woman, Department of Economic and Social Affairs. Apr. 1998. URL: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/pdf/sexual-violence-and-armed-conflict-1998-UN-report.pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

314. A/HRC/56/48: Prostitution and violence against women and girls. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5648-prostitution-and-violence-against-women-and-girls-report> (дата звернення: 18.01.2024).

315. A/78/172: Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children. URL:

<https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a78172-report-special-rapporteur-trafficking-persons-especially-women> (дата звернення: 18.01.2024).

316. A/HRC/55/55/ADD.1: Report of the Special Rapporteur on the sale, sexual exploitation and sexual abuse of children, Mama Fatima Singhateh. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc5555add1-report-special-rapporteur-sale-sexual-exploitation-and> (дата звернення: 14.03.2025).

317. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). URL: <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6> (дата звернення: 16.03.2025).

318. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посіб. Харків : ТОВ «Видавництво "Права людини"», 2018. 344 с.

319. Справа «Vučković v. Croatia» (Заява № 2452/08) : Рішення Європ. суду з прав людини від 12.12.2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["002-14261"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{) (дата звернення: 15.07.2024).

320. Справа «M.C. v. Bulgaria» (Заява № 39272/98) : Рішення Європ. суду з прав людини від 04.12.2003. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-61521"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 15.07.2024).

321. Справа «Aydin v. Turkey» (Заява 23178/94) : Рішення Європ. суду з прав людини від 25.09.1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58105> (дата звернення: 15.07.2024).

322. Справа «Zontul v. Greece» : Рішення Європ. суду з прав людини від 17.01.2012. URL: <https://cja.org/what-we-do/litigation/amicus-briefs/zontul-v-greece/> (дата звернення: 15.07.2024).

323. Справа «J.L. v. Italy» (Заява 5671/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 19.01.2016. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng%23%7B%22appno%22:%5B%225671/16%22%5D%7D#{"fulltext":\["5671/16"\],"itemid":\["001-181092"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng%23%7B%22appno%22:%5B%225671/16%22%5D%7D#{) (дата звернення:15.07.2024).

324. Справа «G.M. and Others v. the Republic of Moldova» (Заява 44394/15) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.11.2022. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{"itemid":\["001-220954"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{) (дата звернення:15.07.2024).

325. Справа «X v. Cyprus» (Заява 40733/22) : Рішення Європ. суду з прав людини від 27.02.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>

326. Справа «I.P. v. the Republic of Moldova» (Заява 33708/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 28.07.2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-154152"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення:15.07.2024).

327. Справа «E.B. v. ROMANIA» (Заява 49089/10) : Рішення Європ. суду з прав людини від 19.03.2019. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://hudoc.exec.coe.int/%3Fi%3D004-51763&ved=2ahUKEwjKq4k6ONAxVmxwIHHVRRlcoQFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw2N7usHUjpXlQdFI1PPl53d> (дата звернення:15.07.2024).

328. Справа «L. and Others v. France» (Заява 46949/21) : Рішення Європ. суду з прав людини від 24.04.2025. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{"itemid":\["001-242789"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{) (дата звернення:26.04.2025).

329. Гендерна рівність та права жінок : практ.-метод. посіб. / Х. Кіт, О. Поєдинок, О. Харитоновна, Л. Денисенко, Я. Волошин. Київ, 2020. 102 с. URL: <http://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-15.02..pdf>.

330. Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25

жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (дата звернення: 15.07.2024).

331. Загальна рекомендація ГРЕВІО №1 про цифровий вимір насильства щодо жінок / переклад з англ. Київ: Рада Європи, 2021. 33 с. URL: <https://rm.coe.int/grevio-2021-20-first-general-recommendation-ukr/1680a4ad92> (дата звернення: 15.07.2024).

332. Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством / пер. з англ. Аналітичний центр ЮрФем. Київ : Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», 2024. 67 с. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Dyrektyva.pdf> (дата звернення: 15.07.2024).

333. Харитонova О. Протидія гендерно зумовленому насильству і євроінтеграційний процес. Academia.edu. 2024. URL: https://www.academia.edu/128718630/Combating_Gender_based_Violence_and_the_European_Integration_Process (дата звернення: 15.07.2024).

334. *Introducing the new sexuality studies* / Eds. S. Seidman, N. Fischer, C. Meeks. 2nd edn. L.; N. Y. : Routledge, 2011. XVI, 571 p.

335. Харитонova О. В. Захист сексуальної автономії людини в проєкті КК України: критичний погляд. Вісник Асоціації кримінального права України. 2021. No 2 (16). С. 178-208.

336. Plá M., Vaggione J. M. *Políticas del cuerpo: género, sexualidades y religión en América Latina*. Córdoba : Editorial Brujas, 2012. 278 с.

337. Нусбаум М. Жінки і людський розвиток: підхід можливостей / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 2002. 370 с.

338. Сен А. Розвиток як свобода / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 2002. 384 с.

339. Резолюція Ради Безпеки ООН № 2467 від 31.10.2019. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/118/31/pdf/n1911831.pdf> (дата

звернення: 25.11.2022).

340. Резолюція Ради Безпеки ООН № 2493 від 19.09.2019. URL: [https://docs.un.org/ru/s/res/2493\(2019\)](https://docs.un.org/ru/s/res/2493(2019)) (дата звернення: 25.09.2022).

341. Istanbul Convention: Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/ukraine> (дата звернення: 16.03.2024).

342. Ukraine – Sexual Violence and Stigmatisation of Victims – NGO Shadow Report on the Implementation of the Istanbul Convention in Ukraine (July 2024). URL: <https://equalitynow.org/resource/ukraine-sexual-violence-and-stigmatisation-of-victims-ngo-shadow-report-on-the-implementation-of-the-istanbul-convention-in-ukraine-july-2024/> (дата звернення: 18.03.2025)..

343. Jurfem Shadow Report for Grevio on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence by Ukraine 2023. URL: <https://rm.coe.int/shadow-report-of-the-ukrainian-women-lawyers-association-jurfem-/1680ad23df> (дата звернення: 25.03.2025).

344. The Judgment on the case of Jean-Paul Akayesu / International Criminal Tribunal for Rwanda. 1998. URL: <https://www.unict.org/en/case/akayesu> (дата звернення: 12.05.2024).

345. Снайдер Д., Вінджамурі Л. Суди та помилки: принципи та прагматизм у стратегіях міжнародного правосуддя. International Security. 2003. Т. 28, № 3. С. 5–44. URL: <https://giwps.georgetown.edu/dei-resources/trials-and-errors-principle-and-pragmatism-in-strategies-of-international-justice/> (дата звернення: 12.05.2024).

346. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у війні Росії проти України. URL: <https://jurfem.com.ua/sexualne-nasyilstvo-povyazane-z-konfliktom-u-viyni-rosii-protu-ukrainy/> (дата звернення: 12.05.2024).

347. Гаазькі принципи щодо сексуального насильства. URL: <https://thehagueprinciples.org/wp-content/uploads/2024/08/The-Hague-Principles-on-Sexual-Violence-UA.pdf>.

348. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 13.05.2025).

349. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41169> (дата звернення: 09.02.2025).

350. Рамкова програма партнерства між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй на 2018–2022 роки. Київ, 2017. 84 с. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/UNPF-document-ukr.pdf> (дата звернення: 27.05.2023).

351. Рамкова програма співробітництва між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом : 03.05.2022. URL: <https://cutt.ly/FJK6IXT> (дата звернення: 13.05.2024).

352. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядження від 28.10.2020 № 1544-р. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text> (дата звернення: 13.02.2025).

353. Меморандум про співпрацю між Урядом України та ООН щодо запобігання та реагування на сексуальне насильство в умовах конфлікту. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/framework-cooperation-between-government-ukraine-and-un-prevention-and-response> (дата звернення: 18.02.2024).

354. Підсумковий звіт за результатами виконання Імплементативного плану на 2022 рік до Рамкової програми співробітництва між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. Київ, 2023. 24 с. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/UN-UKRAINE-ua-no-QR.pdf> (дата звернення: 13.05.2025).

355. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання реагування, запобігання та протидії проявам дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань серед військовослужбовців : реєстр. № 5485 від 13.05.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71888 (дата звернення: 16.02.2025).

356. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України від 20.11.2024 № 4067-IX. Рада. Законодавство України : офіц. вебсайт / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

357. Звіт Генерального секретаря ООН про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. 2023. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2023/07/N2312783.pdf> (дата звернення: 18.01.2024).

358. Щорічний звіт Генерального секретаря ООН щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктами (січень – грудень 2023 року). URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2024/04/report/auto-draft/202404-annual-report-on-CRSV-RU.pdf> (дата звернення: 18.01.2024).

359. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні (39-та періодична доповідь). Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 2024. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/24-07-02-ONCHR-39th-periodic-report-Ukraine-ukr.pdf> (дата звернення: 18.03.2025).

360. Оцінка ставлення суспільства до сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) і тестування повідомлень. URL:

<https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>.

361. Психологічні аспекти сексології : словник-довідник / Укладачі та наукові редактори : Ю. В. Примаєв, С. П. Дерев'янко. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 124 с.

362. Зенова М. В. Поняття, ознаки й види згоди (прохання) потерпілого. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 419-427.

363. Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.

364. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 13.11.2024 у справі № 361/4927/24, провадження № 1-кп/361/951/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123017234>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дослідження:

1. Запорожець А. А. Геноцидальне зґвалтування як форма сексуального насильства під час збройного конфлікту. *Наукові перспективи*. 2023. № 10 (40). С. 581–589. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-581-589](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-581-589).
2. Korotiuk O., Bogdanov R., Filchakova Yu., Zaporozhets A., Yesaulenko P., Ablamska V. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. *Revista Jurídica*. 2024. Vol. 1, No. 77. P. 823–834. DOI: <https://doi.org/10.26668/revistajur.2316-753X.v1i77.6867>.
3. Запорожець А. Потерпіла особа від сексуального насильства, передбаченого статтею 153 КК України. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 10 (10). С. 83–90. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)-83-90](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10)-83-90).
4. Запорожець А. А. Повторність як кваліфікуюча ознака сексуального насильства. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1071–1077. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1071-1077](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1071-1077).
5. Запорожець А. А. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за сексуальне насильство. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 1 (31). С. 461–470. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-461-470](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-461-470).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Запорожець А. А. Порівняльна характеристика сексуального насильства (ст. 153 КК України) та дій сексуального характеру (ст. 4.6.3 Проекту КК

України). *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст : матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 20–23 жовт. 2021 р.). Харків : Право, 2022. С. 91–93. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/osoblyva-chastyna-kk_2022.pdf.

7. Запорожець А. А. Акти РБ ООН як джерело міжнародного захисту особи від сексуального насильства під час збройного конфлікту. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану : матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 214–222.

URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/06/Конф_Кримінально_правові_відповіді_Пономаренко_2022.pdf.

8. Запорожець А. Акти РБ ООН як джерело міжнародного кримінального права. *Джерела права в наукових юридичних дослідженнях : тези доп. другого аспірант. круглого столу за курсом «Форми (джерела) права»* (м. Харків, 17 черв. 2022 р.). Харків, 2022. С. 30–34. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19489>.

9. Запорожець А. А. «Сексуальність» як кримінально-правова категорія: лінгвістичні труднощі. *Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискурсі сучасності і майбуття (до 100-річчя від дня народження) : матеріали мемор. конф.* (м. Харків, 27 груд. 2022 р.). Харків : Право, 2023. С. 103–105.

URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19960/1/Bazhanov_100.pdf.

10. Запорожець А. А. Геноцидальне зґвалтування як форма сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. *Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування : зб. ст. та доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 9 листоп. 2023 р.). 2023. С. 121–124. URL: <https://ua-experts.org/wp-content/uploads/2024/02/9-11-23-Збірка-статей-заходу-soft.pdf>.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ САНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЕНІ НАСИЛЬНИЦЬКИМ СПОСОБОМ

Умовні позначення:

- громадські роботи – гр./р.;
- виправні роботи – в./р.;
- пробаційний нагляд – проб./н.;
- арешт – а.;
- обмеження волі – о./в.;
- позбавлення волі – п./в.;
- штраф – ш.;
- неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – н.м.д.г.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
Насильство	... пов'язані із застосуванням насильства ...	ч. 2 ст. 150-1	о./в. – до 5 р. або п./в. – від 3 до 8 р.
	... поєднане із застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою застосування	ч. 2 ст. 157	о./в. – від 2 до 5 р. або п./в. – від 2 до 5 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	наси́льства або...		
	поєднані з наси́льством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою	ч. 2 ст. 161	ш. – від 500 до 1000 н.м.д.г. або п./в. – від 2 до 5 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. або без такого.
	Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших наси́льницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень	ч. 1 ст. 126	ш. – до 500 н.м.д.г., або гр./р. – до 200 год., або в./р. – до 1 р.
	Наси́льницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора	ч. 1 ст. 144	позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р., або

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			в./р. – до 2 р., або проб./н – до 2 р., або о./в. – до 2 р., із ш. – до 500 н.м.д.г. чи без такого.
	... застосуванням наси́льства ...	ч. 2 ст. 150-1	о./в. – до 5 р. або п./в. – від 3 до 8 р.
	... із застосуванням наси́льства ...	ч. 2 ст. 162	п./в. – від 2 до 5 р.
	... поєднане з наси́льством,	ч. 3 ст. 189	п./в. – від 5 до 10 р. з конфіскацією майна
	... що супроводжувалися наси́льством над особою, ... наси́льницьким виселенням громадян, ...	ч. 1 ст. 294	п./в. – від 5 до 8 р.
	... наси́льницького виселення громадян,	ч. 1 ст. 295	ш. – до 500 н.м.д.г.,

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	що загрожують громадському порядку, ...		або проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р.
	... із застосуванням насильства ...	ч. 3 ст. 297	о./в. – від 4 до 5 р. або п./в. – від 4 до 7 р.
	... насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті...	ч. 3 ст. 299	п./в. – від 5 до 8 р. з конфіскацією тварини
	... поєднані з насильством ...	ч. 3 ст. 332-2	п./в. – від 5 до 8 р.
	... застосуванням фізичного насильства	ч. 1 ст. 340	в./р. – до 2 р., або проб./н – до 5 р., або о./в. – до 5 р., або п./в. – до 5 р.
	... шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно	ч. 3 ст. 342	о./в. – до 5 р. або п./в. – від 2 до 5 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	незаконних дій		
	наси́льством	ч. 1 ст. 345	в./р. – до 2 р., або проб./н – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.
	наси́льством	ч. 1 ст. 345-1	в./р. – до 2 р., або проб./н – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.
	... вчинення інших наси́льницьких дій у зв’язку з їх державною або громадською діяльністю	ч. 2 ст. 346	п./в. – від 4 до 7 р.
	... якщо вони супроводжувалися наси́льством ...	ч. 2 ст. 365	п./в. – від 3 до 8 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			діяльністю – до 3 р.
	... поєднані із застосуванням насильства ...	ч. 2 ст. 373	п./в. – від 3 до 8 р.
	... насильством	ч. 1 ст. 377	в./р. – до 2 р., або проб./н – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.
	... насильством ...	ч. 1 ст. 386	ш. – від 50 до 300 н.м.д.г., або в./р. – до 2 р., або проб./н. – до 2 р.
	...із застосуванням насильства ...	ч. 2 ст. 393	п./в. – від 5 до 8 р.
	... насильством...	ч. 1 ст. 398	проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.
	... вчинення інших	ч. 2 ст. 405	п./в. – від 2 до 7 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	насильницьких дій ...		
	... вчиненні іншого насильства	ч. 1 ст. 406	а. – до 6 міс., або триманням у дисциплінарному батальйоні – до 1 р., або п./в. – до 3 р.
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого	ч. 4 ст. 410	п./в. – від 10 до 15 р.
	Насильство над іншими військовополоненими	ч. 2 ст. 431	п./в. – від 5 до 8 р.
	Насильство	ч. 1 ст. 433	п./в. – від 3 до 8 р.
	...застосування насильства	ч. 1 ст. 446	п./в. – від 5 до 12 р. з конфіскацією майна
	... насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну	ч. 1 ст. 447	п./в. – від 5 до 10 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	чи повалення конституційного ладу ... насильницьких діях		
	... насильницьких діях	ч. 4 ст. 447	п./в. – від 5 до 10 р.
Висновки: - Всього 32 кримінальні правопорушення, у яких діяння насильницького характеру сформульоване за допомогою терміна «наси́льство». - Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: штраф – від 50 до 1000 неоподатк. мінім.доходів громадян.; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р.; громадські роботи – до 200 год.; виправні роботи – до 2 р.; пробаційний нагляд – до 5 р.; арешт – до 6 міс.; обмеження волі – до 5 р.; тримання в дисциплінарному батальйоні – до 1 р.; позбавлення волі – від 2 до 12 р. - Додаткові покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. (обов’язкове в частині 2 статті 365 КК України та факультативне в частині 2 статті 161 КК України); конфіскація майна (обов’язкове в частині 3 статті 189, частині 1 статті 446 КК України); конфіскація тварин (обов’язкове в частині 3 статті 299 КК України).			
Погроза насильством	... застосуванням насильства чи	ч. 2 ст. 150-1	о./в. – до 5 р. або

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	погрозою його застосування ...		п./в. – від 3 до 8 р.
	... насильства чи з погрозою його застосування	ч. 2 ст. 162	п./в. – від 2 до 5 р.
	... чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій	ч. 1 ст. 174	ш. – до 50 н.м.д.г., або гр./р. – від 20 до 200 год., або проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р.
	... з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами ...	ч. 1 ст. 189	о./в. – до 5 р. або п./в. – до 5 р.
	... поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами...	ч. 1 ст. 206	ш. – від 10 000 до 15 000 н.м.д.г. з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3 р. або без такого

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	... погрозою застосування насильства	ч. 1 ст. 258-1	п./в. – від 3 до 5 р. з конфіскацією майна або без такої.
	... погрозою застосування насильства	ч. 3 ст. 301-2	п./в. – від 7 до 10 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р.
	... погрозою застосування насильства...	ч. 1 ст. 303	п./в. – від 3 до 5 р.
	... шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій	ч. 3 ст. 342	о./в. – до 5 р. або п./в. – від 2 до 5 р.
	... погроза ... насильством ...	ч. 1 ст. 345	в./р. – до 2 р., або проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р.,

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			або п./в. – до 3 р.
	Погроза ... наси́льством ...	ч. 1 ст. 345-1	в./р. – до 2 р., або проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.
	... інше цивільно- правове зобов’язання з погрозою наси́льства над потерпілим або його близькими родичами, ...	ч. 1 ст. 355	в./р. – до 2 р., або проб./н. – до 2 р., або о./в. – до 2 р.
	... погрозою застосування наси́льства ...	ч. 2 ст. 365	п./в. – від 3 до 8 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р.
	Погроза ... наси́льством ...	ч. 1 ст. 377	в./р. – до 2 р., або проб./н. – до 3 р.,

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.
	... погрози ... наси́льством ...	ч. 1 ст. 386	ш. – від 50 до 300 н.м.д.г., або в./р. – до 2 р., або проб./н. – до 2 р.
	... наси́льства чи погрозою його застосування ...	ч. 2 ст. 393	п./в. – від 5 до 8 р.
	Погроза ... наси́льством ...	ч. 1 ст. 398	проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або п./в. – до 3 р.

Висновки:

1. Всього 17 кримінальних правопорушень, у яких діяння насильницького характеру вчинюється з «погрозою насильством».
2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: штраф – від 50 до 15 000 н.м.д.г.; виправні роботи – до 2 р.; пробаци́йний нагляд – до 3 р.; обмеження волі – до 5 р.; позбавлення волі – від 2 до 12 р.
3. Додаткові покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
займатися певною діяльністю – до 3 р. (обов'язкове в частині 3 статті 301-2, частині 2 статті 365 КК України та факультативне в частині 1 статті 206 КК України); конфіскація майна (факультативне в частині 2 статті 149, частині 1 статті 258-1 КК України).			
Насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	... поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких ...	ч. 2 ст. 149	п./в. – від 5 до 12 р. з конфіскацією майна або без такої
	... поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	ч. 2 ст. 186	п./в. – від 4 до 6 р.
	... поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я ...	ч. 2 ст. 206	ш. – від 15 000 до 20 000 н.м.д.г., або о./в. – від 3 до 5 р., або п./в. – від 3 до 6 р. з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			діяльністю – до 3 р. або без такого
	... поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я ...	ч. 2 ст. 206-2	п./в. – від 3 до 5 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 2 р.
	... поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого	ч. 2 ст. 278	п./в. – від 5 до 8 р.
	... поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	ч. 2 ст. 289	п./в. – від 5 до 8 р. з конфіскацією майна або без такої
	... застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	ч. 2 ст. 308	п./в. – від 5 до 10 р. з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			3 р. та з конфіскацією майна
	... із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя або здоров'я...	ч. 2 ст. 312	п./в. – від 3 до 7 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р.
	... поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я	ч. 2 ст. 355	п./в. – від 3 до 5 р.

Висновки:

1. Всього 9 кримінальних правопорушень, у яких діяння насильницького характеру вчинюється способом, поєднаним із «насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого».
2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: штраф – від 15 000 до 20 000 н.м.д.г.; обмеження волі – від 3 до 5 р.; позбавлення волі – від 3 до 12 р.
3. Додаткові покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. (обов'язкове в частині 2 статті 206-2, частині 2 статті 308, частині 2 статті 312 КК України

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
та факультативне в частині 2 статті 206 КК України); конфіскація майна (обов'язкове в частині 2 статті 308 КК України та факультативне в частині 2 статті 149, частині 2 статті 289 КК України).			
Погроза насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	... (поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких), або з погрозою застосування такого насильства	ч. 2 ст. 149	п./в. – від 5 до 12 р. з конфіскацією майна або без такої
	... (поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого), або з погрозою застосування такого насильства ...	ч. 2 ст. 186	п./в. – від 4 до 6 р.
	... (поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого) або з	ч. 2 ст. 289	п./в. – від 5 до 8 р. з конфіскацією майна або без такої

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	погрозою застосування такого насильства ...		
	... (застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого), або з погрозою застосування такого насильства, ...	ч. 2 ст. 308	п./в. – від 5 до 10 р. з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3 р. та з конфіскацією майна
	... (із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя або здоров'я), чи з погрозою застосування такого насильства ...	ч. 2 ст. 312	п./в. – від 3 до 7 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р.
Висновки: 1. Всього 5 кримінальних правопорушень, у яких діяння насильницького характеру вчинюється з «погрозою насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого». 2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: позбавлення волі – від			

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
3 до 12 р. 3. Додаткові покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. (обов’язкове в частині 2 статті 308, частині 2 статті 312 КК України); конфіскація майна (обов’язкове в частині 2 статті 308 КК України та факультативне в частині 2 статті 149, частині 2 статті 289 КК України).			
Насильство, небезпечне для життя або здоров’я ...	... поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров’я потерпілого чи його близьких...	ч. 3 ст. 149	п./в. – від 8 до 15 р. з конфіскацією майна або без такої
	... поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров’я особи, яка зазнала нападу...	ч. 1 ст. 187	п./в. – від 3 до 7 р.
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров’я особи ...	ч. 3 ст. 189	п./в. – від 5 до 10 р. з конфіскацією майна
	... поєднана з насильством, небезпечним для	ч. 3 ст. 206	п./в. – від 6 до 10 р. з позбавленням

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	життя чи здоров'я ...		права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3 р. або без такого та з конфіскацією майна
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я	ч. 3 ст. 262	п./в. – від 10 до 15 р. з конфіскацією майна
	... поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	ч. 3 ст. 278	п./в. – від 8 до 15 р.
	... поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	ч. 3 ст. 280	п./в. – від 5 до 12 р.
	... поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я	ч. 3 ст. 289	п./в. – від 8 до 12 р. з конфіскацією майна або без

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	потерпілого ...		такої
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я	ч. 3 ст. 308	п./в. – від 7 до 12 р. з конфіскацією майна
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я	ч. 3 ст. 312	п./в. – від 5 до 12 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. та з конфіскацією майна
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я	ч. 3 ст. 313	п./в. – від 5 до 12 р. з конфіскацією майна
	... поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я	ч. 3 ст. 355	п./в. – від 4 до 8 р.
	... способом, небезпечним для життя чи здоров'я	ч. 2 ст. 146	о./в. – до 5 р. або п./в. – до 5 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	потерпілого		
Висновки: - Всього 13 кримінальних правопорушень, у яких діяння насильницького характеру вчинюється способом, поєднаним із «насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого». - Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних в мінімальних межах: обмеження волі – до 5 р.; позбавлення волі – до 15 р. - Додаткові покарання: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3 р. (обов'язкове в частині 3 статті 312 КК України та факультативне в частині 3 статті 206 КК України); конфіскація майна (обов'язкове в частині 3 статті 189, частині 3 статті 262, частині 3 статті 308, частині 3 статті 312, частині 3 статті 313 КК України та факультативне в частині 3 статті 149, частині 3 статті 206, частині 3 статті 289 КК України).			
Погроза, насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого ...	... (способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого), або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань ...	ч. 2 ст. 146	о./в. – до 5 р. або п./в. – до 5 р.
	... (поєднані з	ч. 3 ст. 149	п./в. – від 8 до

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	наси́льством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких), або з погрозою застосування такого наси́льства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки		15 р. з конфіскацією майна або без такої
	... (поєднаний із наси́льством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу), або з погрозою застосування такого наси́льства (розбій)	ч. 1 ст. 187	п./в. – від 3 до 7 р.
	... (поєднані з наси́льством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого), або з погрозою застосування такого	ч. 3 ст. 289	п./в. – від 8 до 12 р. з конфіскацією майна або без такої

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	насилства ...		
Висновки: - Всього 4 кримінальні правопорушення, у яких діяння насильницького характеру вчинюється з «погрозою насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого». - Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: обмеження волі – до 5 р.; позбавлення волі – від 3 до 15 р. - Додаткові покарання: конфіскація майна (факультативне в частині 3 статті 149, частині 3 статті 289 КК України).			
Насильство сексуального характеру	Умисне вбивство поєднане із ... сексуальним насильством	п. 10 ч. 2 ст. 115	п./в. – від 10 до 15 р. або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6 частини 2 статті 115
	Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним	ст. 152	ч. 1 п./в. – від 3 до 5 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування)		
	Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство)	ст. 153	ч. 1 п./в. – до 5 р.
Висновки: 1. Всього 3 кримінальні правопорушення, у яких діяння насильницького характеру вчинюється способом, поєднаним із «наси́льством сексуального характеру». 2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: позбавлення волі – до			

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
15 р.; довічне позбавлення волі. 3. Додаткові покарання: конфіскація майна (обов'язкове у випадку, передбаченому в пункті 6 частини 2 статті 115 КК України).			
Домашнє насильство	Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства ...	ст. 126-1	гр./р. – від 150 до 240 год., або проб./н. – до 5 р., або о./в. – до 5 р., або п./в. – до 3 р.
Висновки: 1. Всього 1 кримінальне правопорушення, у якому діяння насильницького характеру вчинюється способом, поєднаним із «домашнім насильством». 2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: громадські роботи – від 150 до 240 год.; пробаційний нагляд – до 5 р.; обмеження волі – до 5 р.; позбавлення волі – до 3 р.			
Психічне насильство	... або психічного насильства до проведення релігійного обряду	ч. 2 ст. 180	ш. – до 5000 н.м.д.г., або проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р., або

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
			п./в. – до 3 р.
Висновки: 1. Всього 1 кримінальне правопорушення, у якому діяння насильницького характеру вчинюється способом, поєднаним із «психологічним насильством». 2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: штраф – до 5000 н.м.д.г.; пробаційний нагляд – до 3 р.; обмеження волі – до 3 р.; позбавлення волі – до 3 р.			
Зокрема можуть вчинятись насильницьким способом	Примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи	ч. 2 ст. 134	о./в. – до 5 р. або п./в. – до 3 р. з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. або без такого
	... вчинене способом, що має характер особливого мучення	ч. 2 ст. 121	п./в. – від 7 до 10 р.
	... умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного	ч. 1 ст. 127	п./в. – від 3 до 6 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	болю чи морального страждання (катування)		
	Примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи	ч. 4 ст. 134	о./в. – до 5 р., з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. або без такого
	... поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущою	ч. 1 ст. 181	о./в. – до 3 р. або п./в. – до 3 р.
	... заподіянням шкоди здоров'ю ...	ч. 1 ст. 346	о./в. – до 5 р. або п./в. – до 5 р.
	... вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь	ч. 1 ст. 353	ш. – до 100 н.м.д.г., або проб./н. – до 3 р., або о./в. – до 3 р.
	Жорстоке поводження ...	ч. 1 ст. 438	п./в. – від 8 до 12 р.

Вид	Формулювання у статті	Стаття КК України	Санкція
	Геноцид ... заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу.	ч. 1 ст. 442	п./в. – від 10 до 15 р. або довічне п./в.

Висновки:

1. Всього 9 кримінальних правопорушень, у яких діяння насильницького характеру вчинюється, зокрема, способом, поєднаним із «наси́льством».
2. Основні покарання за ці кримінальні правопорушення встановлено в таких максимальних і мінімальних межах: штраф – до 100 н.м.д.г.; пробаційний нагляд – до 3 р.; обмеження волі – до 5 р.; позбавлення волі – до 15 р.; довічне позбавлення волі.
3. Додаткові покарання: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до 3 р. (факультативне в частині 2 статті 134, частині 4 статті 134 КК України).